

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ
ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

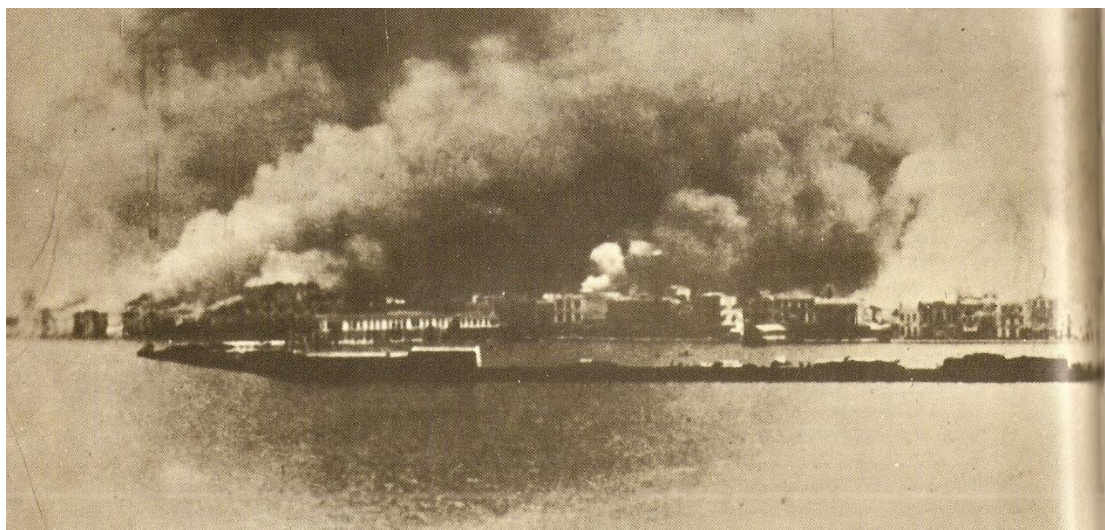
**«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»**

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΤΗΣ ΠΑΓΩΝΑΣ Α. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ

Α. Μ:1012201603004

Θέμα: «Η Μικρασιατική Καταστροφή (1922) μέσα από τον Τύπο της Διασποράς»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Βασίλειος Α. Κωνσταντινόπουλος

Καλαμάτα 2018

Η παρούσα διπλωματική εργασία είναι ένας φόρος τιμής σε όλους τους Μικρασιάτες Έλληνες που έχασαν τη ζωή τους ή δοκιμάστηκαν ως πρόσφυγες και είναι αφιερωμένη:

α) στην οικογένειά μου, τους ακούραστους συμπαραστάτες μου στην επίπονη προσπάθεια που κατέβαλα για τη συγγραφή της εργασίας.

β) στον Μικρασιάτη πρόσφυγα συγγενή μας Ανδρέα Κούρτη, ο οποίος ήλθε σε μικρή ηλικία στην Καλαμάτα, ανδρώθηκε και παντρεύτηκε εδώ, έκανε μια νέα ζωή, αλλά ποτέ μέχρι να πεθάνει δεν ξέχασε τις Αλησμόνητες Πατρίδες.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	5
Εισαγωγή.....	7
Α΄ Κεφάλαιο	
Ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων.....	15
α. Ο «Εθνικός Κήρυξ» και η αποτύπωση του ρόλου των Μεγάλων Δυνάμεων.....	15
β. Το «Φως» και ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων.....	28
Β΄ Κεφάλαιο	
Η εκδήλωση του τουρκικού ριζοσπαστισμού και οι θηριωδίες του.....	35
α. Η εξολόθρευση του χριστιανικού στοιχείου (Αρμενίων και Ποντίων).....	35
β. Η καταστροφή της Σμύρνης και η περιγραφή των βιαιοπραγιών.....	41
Γ΄ Κεφάλαιο	
Η κινητοποίηση του Ελληνικού Κόσμου μπροστά στο δράμα της Μικρασιατικής Καταστροφής.....	57
α. Έρανοι.....	57
β. Συλλαλητήρια.....	72
Δ΄ Κεφάλαιο	
Ο καταλογισμός των ευθυνών για τα δραματικά γεγονότα	76
α. Ο «Εθνικός Κήρυκας» και η αναζήτηση των υπαιτίων της Μικρασιατικής Καταστροφής.....	76
β. Το «Φως» και η αναζήτηση των ευθυνών της Μικρασιατικής Καταστροφής.....	88
Επίλογος.....	97
Πηγές και βιβλιογραφία.....	107
Παράρτημα.....	110

Περίληψη.....112

Πρόλογος

Η Μικρασιατική Καταστροφή είναι μια φοβερή σελίδα στην Ελληνική Ιστορία. Η Ελλάδα, προσπαθώντας να κάνει πραγματικότητα το όραμα για την Ελλάδα των δύο Ηπείρων και των πέντε Θαλασσών, λόγω κακών χειρισμών αλλά και εγκατάλειψης από τους «συμμάχους της», οδηγήθηκε σε πρωτοφανή ήττα. Το ελληνικό στοιχείο που κοσμούσε για αιώνες την Μικρά Ασία, με ρίζες από την αρχαιότητα και τους Ελληνιστικούς Χρόνους και κορύφωση τα χρόνια του Βυζαντίου, ξεριζώθηκε βίαια από τις πατρογονικές εστίες και οδηγήθηκε στο χαμό και την προσφυγιά.

Οι συνέπειες του μικρασιατικού δράματος ήταν πολύ σημαντικές και καθόρισαν την περαιτέρω πορεία του Έθνους. Εδάφη με σημαντική ελληνική παρουσία για αιώνες χάθηκαν οριστικά. Ο Ελληνισμός συρρικνώθηκε σε μια όχι πολύ εκτεταμένη περιοχή, η οποία σε κάθε περίπτωση και από γεωγραφικής απόψεως δε συνίσταται από τόσο εύφορα εδάφη, όσο αυτά που χάθηκαν στα παράλια της Μικράς Ασίας. Τα θύματα ήταν αναρίθμητα και η προσφυγιά των επιζώντων μια τρομερή δοκιμασία και για τους ίδιους τους πρόσφυγες και για το ελληνικό κράτος, το οποίο επωμίστηκε το τεράστιο οικονομικό κόστος της αποκατάστασής τους. Επιπλέον, η παρουσία των προσφύγων στην Ελλάδα επηρέασε την πορεία του κράτους σε όλους τους τομείς, καθώς οι πρόσφυγες με την παρουσία τους έδωσαν το δικό τους στίγμα στην πολιτική, κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ζωή του τόπου.

Αν και έχουν περάσει 96 χρόνια από την αποφράδα εκείνη ημέρα της πυρπόλησης της Σμύρνης, που επισφράγισε το τέλος του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας, το γεγονός είναι τόσο συγκλονιστικό και με τέτοια δυναμική που είναι αντικείμενο μελέτης από τους ιστορικούς μέχρι τις μέρες μας. Θεωρώντας και εγώ τον εαυτό μου ως μια νέα ιστορικό, βρήκα το θέμα αρκετά ενδιαφέρον πραγματευόμενο όμως από μια νέα εντελώς διαφορετική οπτική. Η πρόκληση ήταν να ασχοληθώ με μια πτυχή του θέματος, η οποία έχει μια ιδιαίτερη πρωτοτυπία. Ήθελα να μελετήσω το πώς βίωσαν τα δραματικά αυτά γεγονότα οι Έλληνες Μετανάστες του Εξωτερικού.

Βλέποντας λοιπόν το ζήτημα από αυτή την οπτική, το θέμα της συγκεκριμένης εργασίας θα είναι η αποτύπωση της Μικρασιατικής Καταστροφής έτσι όπως παρουσιάζεται στον Τύπο δύο πολύ σημαντικών κέντρων της Ελληνικής Διασποράς, του Ελληνισμού της Αμερικής και των Αιγυπτιακών Ελλήνων. Συγκεκριμένα η έρευνα θα προσανατολιστεί από τη μία πλευρά στη μελέτη των δημοσιευμάτων της ελληνικής

εφημερίδας «Εθνικός Κήρυξ» της Νέας Υόρκης και από την άλλη στη μελέτη της εφημερίδας «Φως» του Καΐρου. Σε κάθε περίπτωση η έρευνα θα στραφεί στα γραφόμενα των εφημερίδων κατά την κρίσιμη περίοδο λίγο πριν τη Μικρασιατική Καταστροφή μέχρι το μοιραίο τέλος. Αναλυτικότερα θα μελετηθούν τα δημοσιεύματα από τη στιγμή που η Ελληνική Κυβέρνηση αποφασίζει να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη, ως μια ύστατη προσπάθεια τερματισμού του πολέμου, μέχρι την ημέρα της πυρπόλησης της Σμύρνης και τις δραματικές στιγμές που ακολούθησαν, οι οποίες εν πολλοίς καθόρισαν και την ιστορική πορεία της Ελλάδας μέχρι τις μέρες μας.

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι ο κύριος πυλώνας μιας ιστορικής έρευνας είναι η μελέτη των πηγών. Και εδώ είναι το κομβικό στοιχείο στο οποίο έστρεψα το επιστημονικό ενδιαφέρον μου. Τα δημοσιεύματα της εποχής αποτελούν τις πηγές που μιλούν με ευλωτία για όλες τις πτυχές του Μικρασιατικού. Μέσα απ' αυτές πρόσωπα και καταστάσεις αναδύονται στην επιφάνεια και το γεγονός μάλιστα ότι εξετάζονται παράλληλα εφημερίδες διαφορετικού πολιτικού προσανατολισμού, δίνει στον ιστορικό τη δυνατότητα να εξασφαλίσει μια αντικειμενική ματιά στα γεγονότα.

Σε κάθε περίπτωση, ολοκληρώνοντας τον πρόλογο αναφορικά με τη συγκεκριμένη διπλωματική εργασία - που στόχος της είναι μέσα από μια πρωτοποριακή προσέγγιση των πηγών να δώσει μια νέα πνοή στην ιστορική έρευνα πάνω στο Μικρασιατικό Ζήτημα - θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, τους γονείς μου Αντώνη και Βούλα και την αδελφή μου Πολυτίμη που ήταν οι ακούραστοι συμπαραστάτες μου στις ατέλειωτες ώρες διαβάσματος που απαιτούσε η συγκεκριμένη μελέτη. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τους δύο καθηγητές μου Θανάση Χρήστου και Βασίλη Κωνσταντινόπουλο που εποπτεύουν το συγκεκριμένο ερευνητικό μου πόνημα.

Εισαγωγή

Η Μικρασιατική Καταστροφή αποτελεί μια από τις πιο συγκλονιστικές στιγμές στη σύγχρονη Ελληνική Ιστορία μας. Ενώ ο Μικρασιατικός Πόλεμος είχε ξεκινήσει με τις καλύτερες προοπτικές και η Συνθήκη των Σεβρών αποτελούσε τη βάση για τη Μεγάλη Ελλάδα των δύο Ηπείρων και των πέντε Θαλασσών, λανθασμένες κινήσεις από τις ελληνικές κυβερνήσεις και η στάση των «Συμμάχων» μας οδήγησαν σε μια εθνική τραγωδία.

Η τραγωδία αυτή ήταν τόσο μεγάλη, που συγκλόνησε την Ελλάδα και τον Ελληνισμό εκτός Ελλάδας από άκρον εις άκρον. Οι εφημερίδες της Διασποράς αποτύπωσαν τα γεγονότα και ενημέρωσαν τους Έλληνες για όλα αυτά τα συγκλονιστικά τα οποία συνέβησαν. Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει ως θέμα της ακριβώς αυτό. Την αποτύπωση των γεγονότων την κρίσιμη περίοδο που έχει ανακηρυχθεί η αυτονομία της Ιωνίας και εξελίσσεται η τελευταία φάση των επιχειρήσεων, έως την καταστροφή της Σμύρνης και τις δραματικές εξελίξεις που ακολούθησαν.

Η ενασχόλησή μου με το συγκεκριμένο θέμα δεν ήταν τυχαία. Πρόκειται για την επιλογή ενός θέματος που έγκειται στην επικαιρότητα, αν και θεωρητικά πραγματεύεται γεγονότα της σύγχρονης Ιστορίας της Ελλάδας που συνέβησαν 96 χρόνια πριν. Πολλές φορές τον τελευταίο καιρό γίνεται αναφορά από τούρκους πολιτικούς στο Μικρασιατικό Πόλεμο, στη νίκη τους απέναντι στην Ελλάδα, στο γεγονός όπως οι ίδιοι χαρακτηριστικά λένε ότι «πέταξαν τους προγόνους μας στη θάλασσα». Μπαίνουν μάλιστα στη διαδικασία να ζητούν «επικαιροποίηση» της Συνθήκης της Λοζάνης.

Αυτό το γεγονός δηλώνει ότι ο Μικρασιατικός Πόλεμος δεν έχει περάσει στη λήθη της Ιστορίας, αλλά απασχολεί ακόμα και σήμερα και επηρεάζει τις σχέσεις Ελλάδας - Τουρκίας. Υπάρχουν ακόμα και σήμερα αντικρουόμενες απόψεις ανάμεσα στις δύο πλευρές για το ποιος ήταν θύμα και ποιος θύτης σε αυτή την ιστορία, καθώς από την τουρκική πλευρά υπάρχει διαφορετική θέαση της Ιστορίας με αποτέλεσμα να μη γίνονται αποδεκτές βασικές ιστορικές αλήθειες, όπως για παράδειγμα ποιος έκαψε τη Σμύρνη, υπήρξε ή όχι Γενοκτονία των Ποντίων.

Το ερέθισμα λοιπόν για την συγκεκριμένη επιστημονική μελέτη δόθηκε εν πολλοίς από την σημερινή έντονη αμφισβήτηση από πλευράς της Τουρκίας της Συνθήκης της Λοζάνης, που έχει καθορίσει τα σύνορα ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Ήταν λοιπόν μια καλή ευκαιρία να ερευνηθούν οι πηγές και να τους δοθεί η ευκαιρία «να μιλήσουν» για το τί πραγματικά συνέβη κατά τη διάρκεια του Μικρασιατικού Πολέμου. Μάλιστα το γεγονός ότι προέρχονται από το Εξωτερικό τους δίνει και μια επιπλέον βαρύτητα αντικειμενικότητας, καθώς στηρίζονται και καταγράφουν και μαρτυρίες ξένων και όχι μόνο Ελλήνων.

Ένα άλλο πολύ σημαντικό ερέθισμα είναι οι παιδικές μνήμες που μου έχουν μείνει χαραγμένες στο μυαλό από ένα Μικρασιάτη πρόσφυγα συγγενή μου, τον Ανδρέα Κούρτη, ο οποίος ήλθε σε μικρή ηλικία στην Καλαμάτα, ανδρώθηκε και παντρεύτηκε εδώ, μπήκε στην οικογένειά μας, έκανε μια νέα ζωή, αλλά ποτέ μέχρι να πεθάνει δεν ξέχασε τις Αλησμόνητες Πατρίδες. Στην Ελλάδα ήλθε σε πολύ μικρή ηλικία με την ανταλλαγή των πληθυσμών. Η καταγωγή του ήταν από την περιοχή της Μάκρης στην Νοτιοδυτική Μικρά Ασία, κοντά στα παράλια της Ρόδου. Η καταγραφή της άφιξης και της παρουσίας του ως πρόσφυγας στην Καλαμάτα υπάρχει στα Γ.Α.Κ. Καλαμάτας και στη σχετική έκδοση με θέμα τους προσφυγικούς συνοικισμούς της Πόλης. Εδώ έζησε στην Καλαμάτα στο παραλιακό προσφυγικό συνοικισμό της Δυτικής Παραλίας Καλαμάτας «Κορδία». Ο συγκεκριμένος συνοικισμός στήθηκε στο απαλλοτριωμένο οικόπεδο Αρτεμίου Κορδία και αποτελούνταν από σπίτια ορθογωνίου σχήματος. Η οικία του σώζεται μέχρι σήμερα.

Τον πρόλαβα εν ζωή όταν ήμουν στις πρώτες τάξεις του δημοτικού, ενώ αυτός ήταν ήδη υπερήλικας και κοντά στη δύση της ζωής του. Πάραυτα, αν και ήταν σε πολύ προχωρημένη ηλικία, είχε εξαιρετική διαύγεια και ευθυκρισία. Θυμάμαι ότι το σπίτι του ήταν πάντα φιλόξενο και τηρούσε τις μικρασιατικές συνήθειες. Ποτέ δεν έφευγες από εκεί χωρίς να βγάλει μεζέ και να περιποιηθεί τους καλεσμένους του. Το χαρακτηριστικό του ήταν ότι πάντοτε, όποια συζήτηση και αν έκανε, η κουβέντα θα ερχόταν για τις Αλησμόνητες Πατρίδες. Πάντοτε θυμόταν πώς ήταν η ζωή εκεί με νοσταλγία και πόσο ευτυχισμένοι ζούσαν χωρίς να έχουν προστριβές οι Έλληνες με τους Τούρκους μέχρι να προκύψει η Μικρασιατική Καταστροφή. Η παρούσα λοιπόν εργασία είναι ένας φόρος τιμής στη μνήμη του και στο πρόσωπό αυτού, σε όλους τους Μικρασιάτες Έλληνες, που έχασαν τη ζωή τους ή ήρθαν ως πρόσφυγες στην Ελλάδα για να σωθούν από βέβαιο θάνατο.

Συνδυαστικά, ένας τρίτος λόγος που με ενέπνευσε να αναλάβω το συγκεκριμένο θέμα είναι η άσχημη οικονομική κατάσταση της χώρας που έκανε στις μέρες μας τους νεοέλληνες να αναζητούν μια νέα Πατρίδα και να γίνονται για μια ακόμα φορά στο διάβα της Ιστορίας μετανάστες. Η επικαιρότητα της Ελληνικής Μετανάστευσης στις μέρες μας είναι λοιπόν το προφανές ερέθισμα που με έκανε να αναρωτηθώ για πώς βίωσαν οι τότε Έλληνες Μετανάστες, οι οποίοι και αυτοί για οικονομικούς λόγους είχαν αναγκαστεί να αποχωριστούν τα πάτρια εδάφη τους, τα συγκλονιστικά γεγονότα που ζούσε τότε η πρώτη τους Πατρίδα, η Ελλάδα. Είχε λοιπόν ιδιαίτερο ενδιαφέρον να ερευνήσω σε βάθος πώς βίωσαν οι Έλληνες του εξωτερικού τα συγκλονιστικά γεγονότα του Μικρασιατικού Πολέμου.

Η πρωτοτυπία του θέματος της διπλωματικής μου εργασίας έγκειται στο γεγονός ότι η ενασχόληση με το συγκεκριμένο θέμα δεν έχει να κάνει με μια απλή βιβλιογραφική αναφορά στον Μικρασιατικό Πόλεμο και τα γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής. Πρόκειται για εμπειριστατωμένη έρευνα σε βάθος των πρωτογενών πηγών και μάλιστα όχι των εγχώριων αλλά της Ελληνικής Διασποράς.

Η πρωτοτυπία της μελέτης έγκειται και στο γεγονός ότι θα υπάρξει παράλληλη μελέτη εφημερίδων διαφορετικής γεωγραφικής προέλευσης και διαφορετικού πολιτικού προσανατολισμού. Έχει αρκετό επιστημονικό ενδιαφέρον να φανεί η οπτική των ίδιων γεγονότων σε έντυπα που εκδίδονται σε διαφορετικές περιοχές του πλανήτη, από Έλληνες Μετανάστες, που έχουν διαφορετικές αφετηρίες, οικονομικό status, βιώματα και πολιτικές πεποιθήσεις. Επίσης μέσα σε αυτό το πλαίσιο της πρωτότυπης επιστημονικής προσέγγισης έχει ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον να μελετηθεί το πώς ο Εθνικός Διχασμός έχει απλώσει τα πλοκάμια του και στις δύο αυτές περιοχές του Ελληνισμού και ας βρίσκονται τόσο μακριά από τη Μητέρα Πατρίδα.

Αναμφισβήτητα μέσα σε αυτό το πλαίσιο η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία στοχεύει και στο να διερευνηθεί στο πού αποδίδουν τις ευθύνες της ήττας στο Μικρασιατικό μέτωπο η βενιζελική και η βασιλική πλευρά μέσα από τα όργανά τους που ήταν ο φιλικός σ' αυτές Τύπος της Εποχής. Μια άλλη στόχευση είναι να φανεί ο τρόπος αντίδρασης των ομογενών απέναντι στο μικρασιατικό δράμα και με πιο τρόπο προσπάθησαν να βοηθήσουν την δοκιμαζόμενη πρώτη τους Πατρίδα.

Αναφορικά με τη μεθοδολογία που χρησιμοποίησα στο συγκεκριμένο επιστημονικό πόνημα θα πρέπει να επισημανθεί ότι στηρίζεται αναμφίβολα στο

μέγιστο και θεμελιώδες κανόνα που οφείλει να τηρεί ένας ιστορικός: τη μελέτη των πηγών. Συγκεκριμένα η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθείται δίνει πρωταγωνιστικό ρόλο στις πρωτογενείς πηγές που έχουν τη δική τους φωνή και δίνουν τη δυνατότητα μιας ενεργής περιδιάβασης στο Χωροχρόνο της Ιστορίας. Άλλωστε η συστηματική μελέτη των πηγών είναι ο βασικός ιστορικός γνώμονας για να οδηγηθεί ένας επιστήμονας σε ασφαλή συμπεράσματα. Έχοντας λοιπόν αυτή ως βασική αρχή, η μελέτη του υλικού θα ακολουθήσει αυτή τη μεθοδολογική πορεία:

- Κατηγοριοποίηση των άρθρων της εφημερίδας ανάλογα με τη θεματική του κάθε κεφαλαίου
- Έμφαση α) σε ανταποκρίσεις από τον τόπο που είναι το θέατρο των συγκρούσεων, β) σε συνεντεύξεις αυτοπτών μαρτύρων που έζησαν τα γεγονότα.
- Παράθεση των απόψεων και των δημοσιογραφικών πληροφοριών για τα γεγονότα όχι μονόπλευρά αλλά αντικειμενικά με την παράλληλη αναφορά σε κάθε κεφάλαιο και στα δημοσιεύματα του Βενιζελικού και του Βασιλικού Τύπου.
- Παράλληλη τεκμηρίωση των άρθρων της εφημερίδας και με βιβλιογραφικές αναφορές.

Αναζητώντας τώρα το ιστορικό πλαίσιο που αποτελεί τον ιστορικό καμβά, τον οποίο προσπάθησαν να αποτυπώσουν τα δημοσιεύματα της εποχής, μπορούν να ειπωθούν τα εξής:

Η Ελλάδα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα προσπαθεί να επιβιώσει σε ένα ταραγμένο περιβάλλον. Οι πολεμικές συγκρούσεις είναι συνεχείς και τα σύνορα στα Βαλκάνια και την ευρύτερη περιοχή της είναι ρευστά. Οι βαλκανικοί πόλεμοι βρίσκουν την Ελλάδα ενισχυμένη εδαφικά και οικονομικά, αφού εντάχθηκαν στον εθνικό κορμό περιοχές όπως η Ήπειρος και η Μακεδονία, αλλά οδήγησαν και στην μετέπειτα προσάρτηση νησιών του Αιγαίου (Πρωτόκολλο Φλωρεντίας). Αλλά το όνειρο για εθνική ολοκλήρωση δεν έπαψε να υπάρχει, καθώς υπήρχαν αρκετοί Έλληνες που διαβιούσαν εκτός των ελληνικών συνόρων και «έπρεπε» να ενταχθούν στον εθνικό κορμό.

Ο Βενιζέλος, ο οποίος είχε το όραμα για την Μεγάλη Ελλάδα, αναζήτησε διέξοδο σε αυτές τις εθνικές διεκδικήσεις μέσα από τη συμμετοχή της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Ήταν μια πεποίθηση που την

υπερασπίστηκε με πάθος ενάντια στη θέληση του τότε πολιτικού του αντιπάλου βασιλιά Κωνσταντίνου, ο οποίος προέκρινε την πολιτική της ουδετερότητας, πράγμα που επέτεινε τον Εθνικό Διχασμό. Τελικά η έξοδος της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ στέφθηκε από μεγάλη επιτυχία, αφού από τη μια οδήγησε στην παραχώρηση στην Ελλάδα της Δυτικής Θράκης με τη Συνθήκη του Νεϊγύ και από την άλλη (με τη Συνθήκη των Σεβρών) στην παραχώρηση της Ανατολικής Θράκης, στην αναγνώριση από την πλευρά του Σουλτάνου της ελληνικής κυριαρχίας στα νησιά του Αιγαίου (πλην Δωδεκανήσων) και στον τελικό θρίαμβο της Συνθήκης των Σεβρών, την προσωρινή διοίκηση της περιοχής της Σμύρνης.

Όταν όμως ο Βενιζέλος ηττάται στις εκλογές του Νοεμβρίου 1920 και επανέρχεται ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, οι Συμμαχικές Δυνάμεις βρίσκουν ευκαιρία να αποσύρουν την υποστήριξη τους απέναντι στην Ελλάδα. Σε γενικές γραμμές όλες οι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής έπαιξαν το ρόλο τους στα γεγονότα τασσόμενες στην πορεία η μία μετά την άλλη στο πλευρό του Κεμάλ, διεκδικώντας έναν ενεργό ρόλο στην μετέπειτα κεμαλική Τουρκία. Αυτό είχε να κάνει εν πολλοίς με τα γενικότερα συμφέροντά τους στο χώρο της Εγγύς Ανατολής.

Η κυβερνητική αλλαγή και η επάνοδος του Κωνσταντίνου στο θρόνο δημιουργεί νέα περιπλοκή στο μικρασιατικό πρόβλημα. Οι Δυτικοί Σύμμαχοι, ιδίως οι Γάλλοι άρχισαν να μεταβάλλουν την πολιτική τους απέναντι στην Ελλάδα με το πρόσχημα έλλειψης εμπιστοσύνης στο πρόσωπο του Κωνσταντίνου.

Μέσα λοιπόν σε αυτό το κλίμα λαμβάνουν χώρα τα γεγονότα του Μικρασιατικού Πολέμου και της καταστροφής που ακολούθησε. Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία δίνει έμφαση ακριβώς στα ιστορικά γεγονότα, όταν πια τα πράγματα είχαν λάβει την τελική τους μορφή και ο Ελληνικός στρατός οδηγούνταν προς την τελική συντριβή. Στο σημείο αυτό θα διερευνηθεί και η στάση και οι κινήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων και ο ρόλος τους στην Μικρασιατική Καταστροφή.

Έτσι λοιπόν οδηγούμαστε στις επιχειρήσεις του Αυγούστου - Σεπτεμβρίου 1922. Ήδη από την άνοιξη του 1922, ο τουρκικός στρατός είχε αρχίσει να προετοιμάζεται για την αντεπίθεση. Δεδομένου ότι κατά τον Οκτώβριο επρόκειτο να συνέλθει συνδιάσκεψη των αντιπροσώπων των Μεγάλων Δυνάμεων στη Βενετία, ο Κεμάλ απέβλεπε στην επίθεση πιστεύοντας ότι θα ερχόταν σε πιο πλεονεκτική θέση στη διάσκεψη.

Η αλήθεια είναι ότι και η ελληνική πολιτική και στρατιωτική κατάσταση στην Ελλάδα διευκόλυναν τον Κεμάλ στην πραγματοποίηση του σχεδίου του. Το μέτωπο εξασθένησε για μια σειρά λόγους. Από τη μία πλευρά απεστάλησαν έξι χιλιάδες άνδρες για την επιχείρηση της Κωνσταντινούπολης, ενώ από την άλλη ο εφοδιασμός του στρατού παρουσίαζε τρομερές δυσχέρειες. Επιπλέον οι υπηρεσίες πληροφοριών δε λειτουργούσαν καλά και οι πολιτικές αντιθέσεις συνεχίζονταν οξυτάτες. Ουσιαστικά ο Ελληνικός στρατός ήταν αποκαμωμένος από τη μακρά αναμονή αλλά και από τις συνεχείς ενέδρες των Τσετών και «παρασυρόταν δε εις τον άνεμον του διχασμού τον πνέοντα εξ Αθηνών.» Οι εξελίξεις πλέον αποκτούν μια δραματική τροπή και οδηγούνται στη μεγαλύτερη στην ουσία τραγωδία του Νέου Ελληνισμού, στον ξεριζωμό από τα μικρασιατικά εδάφη.

Κάτω από αυτές τις δραματικές εξελίξεις ένα βασικό ζητούμενο της έρευνάς μου ήταν να ασχοληθώ με εφημερίδες που προέρχονταν από διαφορετικές γεωγραφικές περιοχές του πλανήτη, όπου υπήρχε Ελληνισμός. Έχει ενδιαφέρον να φανεί πώς αποτυπώνονται τα γεγονότα σε εφημερίδες της Διασποράς που απευθύνονται σε Έλληνες που έχουν διαφορετικές αφετηρίες. Έτσι επιλέχθηκε από τη μια πλευρά μια καθημερινή εφημερίδα από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, όπου υπήρχε έντονο ελληνικό στοιχείο, λόγω της Μετανάστευσης στη νέα γη, η οποία επιτάχθηκε και με τη σταφιδική κρίση. Πρόκειται για μια εφημερίδα βενιζελικού προσανατολισμού που εκδιδόταν στη Νέα Υόρκη, τον «Εθνικό Κήρυκα».

Οι Έλληνες της Αμερικής ωθούμενοι από οικονομικούς κυρίως λόγους μετανάστευσαν κατά χιλιάδες στη νέα τους πατρίδα. Οι δύσκολες οικονομικές συνθήκες του νέου Ελληνικού κράτους, που εκείνη την εποχή ήταν ακόμα στα πρώτα του βήματα, καθώς δεν είχαν περάσει περισσότερα από 100 χρόνια από την απελευθέρωση από τον τουρκικό ζυγό, αναζητούσε ακόμα το δικό του βηματισμό. Με μια πατρίδα που βρισκόταν διαρκώς σε εμπόλεμη κατάσταση, καθώς συνεχώς προσπαθούσε να διευρύνει τα σύνορά της και να συμπεριλάβει, όσο το δυνατόν περισσότερους «αλύτρωτους αδελφούς» και με μια οικονομία να παραπαίει, οδήγησε μεγάλη μερίδα του πληθυσμού να ζητήσει μια καλύτερη τύχη στη «νέα γη». Η σταφιδική κρίση έβαλε και αυτή το δικό της λιθαράκι για να οδηγήσει ακόμα περισσότερους Έλληνες να μεταναστεύσουν στην Αμερική. Το θέμα λοιπόν ήταν να αναζητήσει κανείς, αν τα γεγονότα που συνέβαιναν εκείνη την εποχή στη μητέρα πατρίδα, ενδιέφεραν και είχαν αντίκτυπο στους Έλληνες Μετανάστες της Αμερικής.

Από την άλλη πλευρά, θα εξετασθούν τα δημοσιεύματα μιας άλλης καθημερινής εφημερίδας, της εφημερίδας «Φως», φιλοβασιλικού προσανατολισμού, η οποία εκδίδεται σε μια άλλη περιοχή του πλανήτη, στην Αίγυπτο και συγκεκριμένα στο Κάιρο, όπου υπήρχε και εκεί Ελληνική Παροικία. Πρόκειται για ελληνική παρουσία στην περιοχή που ξεκίνησε με την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου και τονώθηκε πληθυσμιακά επί βασιλείας Μοχάμεντ Άλη και των συνεχιστών του, καθώς για τις μεταρρυθμίσεις τους χρειαζόνταν τεχνίτες και εργάτες, ιδιαίτερα για τα έργα του Σουέζ. Επίσης, η αύξηση της ζήτησης του αιγυπτιακού βαμβακιού ιδιαίτερα, όταν λόγω του αμερικανικού εμφυλίου διακόπηκε ο εφοδιασμός της Ευρώπης με αμερικανικό βαμβάκι, προσέλκυσε τους Έλληνες για την καλλιέργεια και εμπορεία του πολύτιμου σε κάθε περίπτωση αυτού προϊόντος. Κάτω από αυτές τις συνθήκες η Ελληνική Παροικία στο Κάιρο ενδυναμώθηκε πληθυσμιακά.

Ουσιαστικά η μελέτη των δημοσιευμάτων των δύο αυτών εφημερίδων, θα γίνει υπό το πρίσμα μιας συγκριτικής προσέγγισης. Η βασική λογική θα είναι να εξεταστεί η αποτύπωση των ίδιων γεγονότων υπό το πρίσμα μιας βενιζελικής και μιας βασιλικής εφημερίδας και να φανεί ο τρόπος που τα πραγματεύονται. Η θεματική θα κινηθεί στα ακόλουθα πλαίσια: Πρόκειται για μια διπλωματική εργασία που αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο που χωρίζεται σε δύο υποκεφάλαια ερευνάται ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων στα γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής μέσα από τις εφημερίδες «Εθνικός Κήρυξ» και «Φως» αντίστοιχα. Ακολουθεί το κεφάλαιο που αναφέρεται στην εκδήλωση του τουρκικού ριζοσπαστισμού και στις θηριωδίες που ακολούθησαν την κατάρρευση του Μικρασιατικού μετώπου. Χωρίζεται και αυτό σε δύο υποκεφάλαια. Το πρώτο αναφέρεται στα δημοσιεύματα σχετικά με την εξολόθρευση του χριστιανικού στοιχείου, του Αρμενικού και του Ποντιακού Ελληνισμού, ενώ το δεύτερο στην καταστροφή της Σμύρνης και στην περιγραφή των απάνθρωπων σκηνών που ακολούθησαν.

Το τρίτο κεφάλαιο έχει και αυτό δύο υποκεφάλαια και είναι αφιερωμένο στην κινητοποίηση του Ελληνικού Κόσμου απέναντι στο δράμα της Μικρασιατικής Καταστροφής. Στο πρώτο γίνεται αναφορά στην κινητοποίηση των Ελλήνων της Διασποράς για την συγκέντρωση χρημάτων μέσω εράνων μπροστά στο δράμα των χιλιάδων προσφύγων που έχριζαν άμεσης ανάγκης σίτισης, ρουχισμού, περίθαλψης και στέγασης. Το δεύτερο καταγίνεται με τα συλλαλητήρια που διοργάνωσε ο Ελληνικός Κόσμος ως αντίδραση απέναντι στα δραματικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στη

Μικρασία. Ακολουθεί το τέταρτο κεφάλαιο - διαιρεμένο και αυτό σε δύο υποκεφάλαια- που είναι αφιερωμένο στον καταλογισμό των ευθυνών για τις δραματικές εξελίξεις. Στο πρώτο ερευνάται η απόδοση ευθυνών από τον βενιζελικό «Εθνικό Κήρυκα», ενώ στο δεύτερο παρατίθενται οι ευθύνες έτσι όπως τις καταλογίζει το βασιλικό «Φως». Τέλος παρατίθεται ο επίλογος, όπου γίνεται αναφορά στα κύρια επιστημονικά ευρήματα της εργασίας μου, καθώς και στις αντικειμενικές δυσκολίες που προέκυψαν κατά τη συγγραφή της.

Από την πραγμάτευση της εργασίας θα αποδειχθεί ότι τα συγκεκριμένα δημοσιεύματα φανερώνουν πτυχές και λεπτομέρειες της Ιστορίας που δεν είναι ευρέως γνωστές και σε κάθε περίπτωση δίνουν τη δυνατότητα σε έναν Ιστορικό να εμπλουτίσει τις γνώσεις του και να διαμορφώσει μια οπτική απέναντι στα γεγονότα του Μικρασιατικού Πολέμου και της Μικρασιατικής Καταστροφής που ακολούθησε.

Α΄ Κεφάλαιο

Ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων

α. Ο «Εθνικός Κήρυξ» και η αποτύπωση του ρόλου των Μεγάλων Δυνάμεων.

Ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον έχει η αναζήτηση όλων των πτυχών του μικρασιατικού δράματος. Εξαιρετική σημασία παίζει ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων στα γεγονότα. Μέσα στα πλαίσια αυτής της μελέτης θα αναζητηθούν τα κίνητρα των κινήσεων και των αποφάσεων των Μεγάλων Δυνάμεων και πώς αυτά επηρέασαν τελικά τη διαμόρφωση των εθνικών μας συνόρων. Θα μελετηθεί η θέση που πήραν απέναντι στις εδαφικές διεκδικήσεις της Ελλάδας στη Μικρά Ασία και πώς αυτή εξαρτήθηκε από τα εθνικά συμφέροντα και τις προσδοκίες για οικονομικά οφέλη που είχαν στην περιοχή.

Αναμφισβήτητα οι Μεγάλες Δυνάμεις έπαιξαν σημαντικότερο ρόλο στα γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής. Ενήργησαν κατά βάσιν υπηρετώντας τα προσωπικά τους οφέλη και ακόμα και αυτές που θεωρούνταν σύμμαχοι της Ελλάδας ερμήνευαν τη συμμαχία κατά το δοκούν και δεν προσέφεραν την βοήθεια στην ελληνική πλευρά, όπως ήταν τα συμμαχικά τους καθήκοντα. Αυτό αποτυπώνεται στα φύλλα και των δύο εφημερίδων, οι οποίες αν και προέρχονται από διαφορετικές πολιτικές παρατάξεις και γεωγραφική περιοχή αποτυπώνουν αμφότερες το σκοτεινό ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων στα δραματικά γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής.¹

¹¹ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η παράθεση των λόγων του Γερμανού δημοσιογράφου Λ. Κλέβεμαν έτσι όπως δημοσιεύτηκαν ως επωδός σε μια συνέντευξή του στην Ελευθεροτυπία τον Ιανουάριο του 2006 και διασώζονται από τον Β. Τζανακάρη σχετικά με τον πυρετό του πετρελαίου που «φλογίζει και καίει» πάντα τις Μεγάλες Δυνάμεις. «...σχεδόν πάντοτε τα θύματα για την απόκτησή του θα είναι αθώοι πολίτες, οι οποίοι γνωρίζουν καλύτερα από όλους, γιατί το πετρέλαιο έχει ονομαστεί «τα δάκρυα του διαβόλου.»» Αυτού του είδους τα δάκρυα τα γνωρίζουν καλά οι Έλληνες, ιδίως οι Μικρασιάτες της προσφυγιάς «που τα ένιωσαν να γίνονται φλογισμένη λάβα και να τους κατακαίνε το σκληρό καλοκαίρι του 1922. Τότε που ακόμα και ο διάβολος, ξεχνώντας την εωσφορική του σκληρότητα έκλαιγε κι εκείνος...» βλ. Β. Ι. Τζανακάρης, *Δακρυσμένη Μικρασία 1919 – 1922: Τα χρόνια που συντάραξαν την Ελλάδα*, Αθήνα 2007, σ. 13. Σχετικά με τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στον Κεμάλ και τα οικονομικά συμφέροντα που την υπαγόρευαν βλ. ακόμα Β. Σκουλάτος - Ν. Δημακόπουλος - Σ. Κόνδης, *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη*, Τεύχος Γ΄, Αθήνα χ. χ., σ. 92 – 98.

Ο «Εθνικός Κήρυξ» δεν χαρίζεται στις Ξένες Δυνάμεις. Ο ρόλος τους στα γεγονότα του Μικρασιατικού αναλύεται σε εκτενή δημοσιεύματα. Στην κρίσιμη φάση του πολέμου τονίζεται με ιδιαίτερη έμφαση η άρνηση των Συμμάχων να δώσουν την έγκρισή τους για να καταλάβουν οι Έλληνες την Κωνσταντινούπολη.

Πιο συγκεκριμένα, καθώς οι εξελίξεις στο Μικρασιατικό Μέτωπο ευνοούν πλέον τον Κεμάλ, αυτή είναι μια πραγματικότητα που τον κάνει να θεωρεί σαφώς ότι βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση. Έτσι λοιπόν εμφανίζεται άτεγκτος ως προς το ζήτημα της διομολόγησης Ειρήνης. Στο σημείο αυτό η Ελλάδα ζητά τη συγκατάθεση των Συμμάχων προκειμένου να καταλάβει ο Ελληνικός στρατός την Κωνσταντινούπολη. Το επιχείρημα είναι ότι έτσι θα πιεστούν οι Κεμαλιστές να τερματίσουν τον πόλεμο και να δεχθούν μια δίκαιη λύση.² Οι Σύμμαχοι όμως αρνούνται κατηγορηματικά κάθε συζήτηση για το ζήτημα αυτό και μάλιστα αποφασίζουν να πάρουν στρατιωτικά μέτρα για να διασφαλίσουν τα συμφέροντά τους στην περιοχή.

Από την πλευρά της Αγγλίας, ο Πρωθυπουργός της Λόιντ Τζωρτζ σε λόγο του στη Βουλή των κοινοτήτων τόνισε με έμφαση ότι ήδη οι Σύμμαχοι ανέλαβαν την άμυνα της Κωνσταντινουπόλεως, που αναμφισβήτητα θα είχαν καταλάβει οι Έλληνες, εάν δεν ήταν εκεί οι Σύμμαχοι. Πάντως θεωρητικά ο Τζωρτζ εμφανίζεται ως φιλέλληνας μέσα από τις δηλώσεις του. Και η λέξη θεωρητικά δεν είναι τυχαία, αφού μόνο θεωρητικά η Αγγλία υποστήριξε τις ελληνικές θέσεις, καθώς επί του πρακτέου το μόνο που ήταν το κύριο μέλημά της ήταν να υπάρχει ο Ελληνικός στρατός, ως ανάχωμα στις βλέψεις του Κεμάλ για συνολικό έλεγχο της περιοχής συμπεριλαμβανομένων και των Στενών.

Έτσι λοιπόν στον ίδιο λόγο του, αν και ανακοίνωσε στρατιωτική δράση για υπεράσπιση των Στενών ενάντια στα ελληνικά συμφέροντα, σπεύδει να διευκρινίσει ότι δεν τάσσεται υπέρ των τουρκικών θέσεων. Η «υπεράσπιση» της Κωνσταντινούπολης δεν πρέπει να εκληφθεί «κατ' ουδένα λόγον» ως εύνοια προς τους Τούρκους και ως κάποιο είδος υπεράσπισης προς αυτούς. Άλλωστε υπό άλλες συνθήκες, οι Έλληνες θα είχαν δικαίωμα να αποκλείσουν τα παράλια της Μ. Ασίας και να σταματήσουν τον εφοδιασμό με όπλα του Κεμάλ που γίνεται «εξ Ευρώπης».

² Η Λίνα Λούβη χαρακτηρίζει την ιδέα κατάληψης της Κωνσταντινούπολης ως «μια λύση απελπισίας». Βλ. σχετικά Λ. Λούβη, Το Τέλος της Μεγάλης Ιδέας, στο: *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1922 (Επιμ. Χ. Κουλούρη)*, Αθήνα 2010, σ. 47 – 48. Βλ. επίσης Θ. Χρήστου, Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την Ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947), Αθήνα 1999, σ. 145 – 154.

Επιπλέον τόνισε τη σημασία που έχει η προστασία των μειονοτήτων και αυτό οφείλει να αποτελέσει ουσιώδες σημείο για την οποιαδήποτε διευθέτηση του ζητήματος, ώστε αυτή να γίνει αποδεκτή από τη Μεγάλη Βρετανία.³

Επιπλέον, σε αντίστοιχη ομιλία του στη Βουλή των κοινοτήτων σχετικά με το Ανατολικό Ζήτημα, ανέφερε σχετικά με την κατάληψη της Σμύρνης από τους Έλληνες και τις αποφάσεις της Συνθήκης των Σεβρών ότι είναι «πλάνη» ότι ήταν έργο εξ' ολοκλήρου της Μεγάλης Βρετανίας. Επρόκειτο για αποφάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων συνολικά. Και δεν παρέλειψε να «υπερασπίσει» την Ελλάδα από τις κατηγορίες ότι ο Ελληνικός στρατός διέπραξε «αξιοθρήνητες ωμότητες». Και αυτό γιατί η ανάκριση της διασυμμαχικής επιτροπής απέδειξε ότι οι Τούρκοι διέπραξαν χειρότερα και σοβαρότερα με πρόσφατα γεγονότα την φρικτή εξόντωση χιλιάδων Ποντίων, ανδρών, γυναικών και παιδιών. Έτσι λοιπόν η αξίωση των Ελλήνων για προστασία των μειονοτικών περιοχών είναι απολύτως δικαιολογημένη. Ζήτησε μάλιστα να είναι δίκαιο «δι' αμφότερα μέρη». Δεν είναι ζήτημα Χριστιανισμού και Μουσουλμανισμού, αλλά ζήτημα ανθρωπισμού.»⁴

Η Γαλλία από την πλευρά της δεν κρατάει ούτε τα προσχήματα και εμφανίζεται φιλοκεμαλική σε όλες της τις εκφάνσεις. Έτσι λοιπόν ο Μουσταφά Κεμάλ ενθαρρυσμένος από την τροπή που παίρνουν τα πράγματα στο Μικρασιατικό Μέτωπο και τη στήριξη της Γαλλίας δίνει συνεντεύξεις σε Γάλλο ανταποκριτή και εμφανίζεται δυναμικός και κυνικός μαζί. Σε ερώτηση, αφού έχει τόσο «Μέγα στρατό», γιατί δε ρίχνει τους Έλληνες στη θάλασσα, απαντά ότι κάθε πράγμα έχει το πλήρωμα του χρόνου του και αυτοί «θα εκτελέσουν την εργασία τους» την κατάλληλη στιγμή. Και σε άλλη ερώτηση, αν ο πόλεμος θα διαρκέσει πολύ χρόνο, ο Κεμάλ απαντά κυνικά. Η απόφαση είναι η τελεία εκκαθάριση από «τον εχθρό». Και αυτό θα γίνει προσεχώς. Είναι αδιάφορο, αν αυτό θα γίνει «διά των όπλων ή διά της Ευρώπης».⁵

Ο «Εθνικός Κήρυξ» λοιπόν σ' αυτή τη χρονική συγκυρία τονίζει ότι επί του πρακτέου και πέραν πάσης αμφιβολίας οι Σύμμαχοι της Αντάντ μπαίνουν στη διαδικασία να προστατέψουν στρατιωτικά τα συμφέροντά τους στα Στενά. Ο κεντρικός τίτλος στην εφημερίδα στις 14 Αυγούστου 1922 είναι αποκαλυπτικός: «ΑΠΟΒΑΣΙΣ ΓΑΛΛΙΚΩΝ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ». Αντίστοιχο

³ Για τις θέσεις του Λ. Τζωρτζ, βλ. *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2657, Νέα Υόρκη, 5 Αυγούστου 1922, σ. 1.

⁴ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2657, Νέα Υόρκη, 5 Αυγούστου 1922, σ. 1.

⁵ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2662, Νέα Υόρκη, 10 Αυγούστου 1922, σ. 3.

δημοσίευμα προερχόμενο από τον ανταποκριτή των Τάϊμς στο Λονδίνο, αποκαλύπτει ότι οι Σύμμαχοι θα προέβαιναν στην αιχμαλωσία του Ελληνικού στρατού, εφόσον αυτός επιτίθετο κατά της Κωνσταντινουπόλεως και παράλληλα θα γινόταν και ναυτικός αποκλεισμός του Πειραιά. Αυτή η απόφασή είχε εγκριθεί από τις Συμμαχικές Κυβερνήσεις.⁶

Αλλά και η Ρωσία είναι μέσα στο παιχνίδι των διεκδικήσεων στην περιοχή και θέλει να προστατέψει τα δικά της συμφέροντα. Γι' αυτό λοιπόν έχοντας ήδη προηγηθεί το σύμφωνο Φιλίας με τον Κεμάλ τώρα στο ζήτημα της κατοχής της Κωνσταντινούπολης από τον Ελληνικό στρατό εκφράζεται καθαρά εχθρικά. Συγκεκριμένα, ο «εν Άγκυρα αντιπρόσωπος της Μπολσεβικικής Κυβερνήσεως της Μόσχας» δήλωσε ότι κάθε επίθεση κατά της Κωνσταντινουπόλεως θα θεωρηθεί από τη Ρωσία ως εχθρική πράξη στρεφόμενη εναντίον της και θα αποκρουσθεί «διά παντός μέσου».⁷

Κάτω από αυτές τις εξελίξεις και με τη στήριξη με οπλισμό από Γάλλους, Ιταλούς και Μπολσεβίκους ο Κεμάλ εξαπολύει επίθεση κατά των ελληνικών θέσεων στο Αφιόν Καρά Χισάρ. Τελικά ο Ελληνικός στρατός δεν αντέχει μπροστά στην επίθεση των Κεμαλιστών. Η εφημερίδα αποδίδει τα γεγονότα σε δραματικούς τόνους: «Η ΕΚΚΕΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΑΦΙΟΝ ΚΑΡΑΧΙΣΑΡ ΒΕΒΑΙΟΥΤΑΙ ΕΠΙΣΗΜΩΣ ΕΞ ΑΘΗΝΩΝ», «ΟΙ ΚΕΜΑΛΙΣΤΑΙ ΕΦΟΔΙΑΣΜΕΝΟΙ ΑΦΘΟΝΩΣ ΜΕ ΓΑΛΛΙΚΑ ΤΗΛΕΒΟΛΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΑ». Σε σχετικά άρθρα παρουσιάζεται η υποχώρηση του Ελληνικού στρατού, ο οποίος βάλλεται «υπό σφοδροτάτου πυρός πυροβολικού». «Οι Τούρκοι διαθέτουν άφθονα Γαλλικά τηλεβόλα και αυτοκίνητα των οποίων εστερούντο κατά τας προηγούμενας επιθέσεις των.»⁸

Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις παρουσιάζεται περίτρανα ακόμα και στο ζήτημα της ήττας του Ελληνικού στρατού στο Αφιόν Καρά Χισάρ. Σε άρθρο του Εθνικού Κήρυκα με τίτλο: «ΑΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΤΟΙ ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΑΓΓΛΟΥ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ» φαίνεται αυτός ο έντονος ανταγωνισμός σε όλο του το μεγαλείο. Το «ατύχημα» που δοκίμασε ο Ελληνικός στρατός με την ήττα του στο «Αφιόν Καρά Χισάρ» έδωσε την αφορμή στο γαλλικό Τύπο και στον αντικυβερνητικό αγγλικό Τύπο να επιτεθούν με σφοδρότητα κατά του Λ. Τζώρτζ, τον οποίο θεωρούν

⁶ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2668, Νέα Υόρκη, 16 Αυγούστου 1922, σ. 1.

⁷ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2668, Νέα Υόρκη, 16 Αυγούστου 1922, σ. 1.

⁸ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2681, Νέα Υόρκη, 30 Αυγούστου 1922, σ. 1.

ως τον υπεύθυνο για τη νέα δημιουργηθήσα κατάσταση. Αλλά οι Γάλλοι δημοσιογράφοι ασυγκρίτως υπερβάλουν σε σχέση με τους Άγγλους συναδέλφους τους «εις την χαιρεκακίαν την οποίαν διαδηλούσιν απέναντι της Ελλάδος εξ αφορμής της ήττης του στρατού μας κατά την προ του Αφιών Καρά Χισάρ επίθεσιν των Τούρκων.»

Από τη στιγμή που το μέτωπο έσπασε στο Αφιών Καρά Χισάρ, ο δρόμος ανοίγει στους Κεμαλιστές στο να κατευθυνθούν προς τη Σμύρνη. «Η Σμύρνη σκυθρωπή και περίτρομος αγωνιά διά την τύχην της.» Στο σχετικό άρθρο περιγράφεται όλη η δραματική τροπή που έχουν πάρει τα γεγονότα. Ο Ελληνικός στρατός υποχωρεί και μαζί φεύγουν εγκαταλείποντας τις εστίες τους χιλιάδες πρόσφυγες καταφεύγοντας και σε γειτονικά νησιά. Από την πλευρά τους οι πρόξενοι των Μεγάλων Δυνάμεων συνήλθαν σε διάσκεψη μέσα στο Αγγλικό θωρηκτό «Σιδηρούς Δουξ» και «κατέστρωσαν μέτρα διά την προστασίαν των ομοεθνών τους και την μεταφορά των προσφύγων εν περιπτώσει πτώσεως της Σμύρνης».

Αντίστοιχα ο Γενικός Πρόξενος των Ηνωμένων Πολιτειών Χόρτον σχεδίαζε, αν παραστεί ανάγκη, να αποβιβάσει τους Αμερικανούς υπηκόους σε αμερικανικά ατμόπλοια και αντιτορπιλικά. Η Ρώμη από την πλευρά της έδωσε διαταγές σε ένα ιταλικό πολεμικό να κατευθυνθεί στη Σμύρνη «διά να προστατεύσει τους Ιταλούς υπηκόους εν τη ζώνη των επιχειρήσεων.»⁹

Μέσα σ' όλα αυτά, το εντυπωσιακό πάντως είναι ότι αυτό που «έκαιγε» κυρίως τον Ύπατο Αρμοστή της Μ. Βρετανίας ήταν να υποδείξει στους Έλληνες στρατιωτικούς αρχηγούς ότι ο Ελληνικός στρατός «ώφειλε διά πάσης θυσίας να κρατήσει τας θέσεις του επί δέκα μέρας ίνα δοθή καιρός αποβιβάσεως Συμμαχικών στρατευμάτων» προφανώς για να διαφυλάξουν τα Στενά.

Κάτω από το βάρος όλων αυτών των δραματικών εξελίξεων, η ελληνική πλευρά εκφράζει παράπονα κατά των ξένων χωρών και ιδιαίτερα της Γαλλίας και της Ιταλίας, θεωρώντας ότι οι ελληνικές αποτυχίες οφείλονται στη βοήθεια που δόθηκε από αυτές στην κυβέρνηση της Άγκυρας. Μάλιστα εκτοξεύει ευθείες βολές εναντίον της ιταλικής κυβέρνησης, η οποία «καίτοι ουδετέρα μεταξύ της Ελλάδος και των Τούρκων Εθνικιστών, επέτρεψεν εις τους Ιταλούς υπηκόους να πωλήσουν εις τας αρχάς της

⁹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2689, Νέα Υόρκη, 6 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

Άγκυρας πολεμικών υλικόν, το οποίον έλαβον από την Αυστρίαν κατά το τέλος του Ευρωπαϊκού Αγώνος.»¹⁰

Αντίστοιχα οι σύμμαχοι στρατηγοί συνδιασκέφτηκαν «επί της στρατιωτικής καταστάσεως, και ομοφώνως ενέκριναν όπως ανακοινώσουν εις τας κυβερνήσεις των την κρισιμότητα αυτής.» Επιπλέον η Κωνσταντινούπολη εμφανίζεται πλέον «εις αδυναμίαν» να φιλοξενήσει περισσότερους πρόσφυγες από την Μικρά Ασία. Από την άλλη μεριά οι πληροφορίες από την Αθήνα βεβαιώνουν ότι στη Σμύρνη επικρατεί πανικός «ως εκ της εισβολής χιλιάδων προσφύγων», οι οποίοι θα μεταφερθούν στον Πειραιά. Οι «Σύμμαχοι» από την πλευρά τους «συνεφώνησαν επί της ανάγκης του να αποβιβάσουν αγήματα και πεζικά τμήματα εις την Ασιατικήν Τουρκίαν, διά την προστασίαν των ομοεθνών των και την τήρησιν της τάξεως.»

Οι στιγμές είναι δραματικές. Τηλεγραφήματα από τη Σμύρνη αναγγέλλουν ότι «αι πύλαι της πόλεως εκλείσθησαν προς παρεμπόδισιν της εισόδου των μυριάδων προσφύγων οίτινες φεύγουν πρό της προελαυνούσης Τουρκικής στρατιάς.» Οι Άγγλοι υπήκοοι «επιβιβάζονται των Αγγλικών πολεμικών, αι δε οικογένειαι των Ελλήνων αξιωματικών και δημοσίων υπαλλήλων αναχωρούν εσπευσμένως.»¹¹

Κάτω από αυτές τις τραγικές εξελίξεις, η Γαλλία δεν κρύβει και αυτή με τη σειρά της τον άκρατο φιλοτουρκισμό της. Στο άρθρο με τίτλο: « Αι Γαλλικαί απόψεις επί της ανακωχής τονίζεται ότι «προς απάντησιν» της Αγγλικής νότας, η Γαλλία «ζητεί εις την προκαταρκτικήν συνθήκην την υπό της Ελλάδος απόδοσιν και της Θράκης εις την Τουρκίαν.» Αντίστοιχα θέση υπέρ των Κεμαλιστών παίρνει και η Μπολσεβίκικη Κυβέρνηση. Η κυβέρνηση της Άγκυρας «διά νότας παρουσιασθείσης εις τον αντιπρόσωπον της Ρωσίας» ζήτησε από τους Ρώσους να ασκήσουν «πίεσιν κατά των Ελλήνων όπως σταματήσωσιν την εκστρατείαν των κακούργων εις τα χωρία τα οποία ούτοι εκκενώνουσι, κατά την υποχώρησιν των.» Η νότα ανέφερε «ότι οι Έλληνες συστηματικώς έκαιον τα χωρία και έσφαζον τους πληθυσμούς». Σε απάντηση όλων αυτών ο Ρώσος αντιπρόσωπος «ενεχείρισε εις τας Τουρκικάς αρχάς τηλεγράφημα εκ μέρους του Ρωσικού Υπουργείου εξωτερικών δι ου συνέχαιρε αυτούς διά τας

¹⁰ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2689, Νέα Υόρκη, 6 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

¹¹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2690, Νέα Υόρκη, 7 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

Τουρκικός νίκας και εδήλουν ότι οι Ρώσοι «**συνεμερίζοντο της Τουρκικής χαράς**» διά την ήτταν του Ευρωπαϊκού Ιμπεριαλισμού.»¹²

Και βέβαια οι «Σύμμαχοι» χωρίς να συγκινούνται ιδιαίτερα για τα δεινά των Ελλήνων στη Μ. Ασία ασχολούνται πως θα διασφαλίσουν τα συμφέροντά τους υπό τις παρούσες εξελίξεις. Σε υπουργικό συμβούλιο υπό την προεδρία του Λ. Τζώρτζ «απεφασίσθη η υπεράσπισις των Στενών και της Κωνσταντινουπόλεως εναντίον των Κεμαλιστών». Οι Άγγλοι «δεν δύνανται να **«βοηθήσουν»** τους Έλληνες **«περαιτέρω»** παρά μόνον να προστατεύσωσι (πράγμα που δεν επαληθεύτηκε) καθ' όσον δύνανται τους χριστιανικούς πληθυσμούς.»¹³

Οι Μεγάλες Δυνάμεις μπροστά σε αυτή την τραγωδία που επίκειται λαμβάνουν τα μέτρα τους στο να σώσουν τους ανθρώπους τους και να διασφαλίσουν τα συμφέροντά τους. Το αμερικανικό αντιτορπιλικό «Λώρενς» έφθασε στο λιμάνι της Σμύρνης και εξήντα ναύτες που αποβιβάστηκαν από αυτό διαμοιράστηκαν στο να φρουρήσουν το Αμερικανικό Προξενείο, το θέατρο, το κτήριο της χριστιανικής αδελφότητας των Νέων και την Αμερικανική Σχολή, όλα κτήρια αμερικανικών συμφερόντων. Η πόλη έχει κατακλεισθεί από πρόσφυγες και πολυάριθμοι εξ' αυτών αναχωρούν με παντός είδους σκάφη. Βρετανικές, ιταλικές και γαλλικές ναυτικές δυνάμεις βρίσκονται στα παράλια περιπολώντας περιορισμένες περιοχές. Μάλιστα «κοινή ενέργεια διά την διατήρησιν της πόλεως δεν εγένετο, επειδή οι Τούρκοι δεν είναι διατεθειμένοι να επιτρέψουν εις τας περιπόλους ταύτας να παραμείνουν εις την πόλιν.»

Ουσιαστικά οι Εθνικιστές της Άγκυρας «μεθυσμένοι» από τους πρόσφατους στρατιωτικούς θριάμβους ζητούν να ανακτήσουν όλα τα τουρκικά εδάφη και να αποχωρήσουν οι Σύμμαχοι από την Κωνσταντινούπολη και τα Στενά. Από την πλευρά τους οι «Σύμμαχοι» διεξάγουν «συνεννοήσεις» προς αντιμετώπιση «του εμφανισθέντος Τουρκικού κινδύνου.»

Το ενδιαφέρον είναι ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν συγκινούνται από το δράμα που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες της Μικράς Ασίας και ο Ελληνικός στρατός. Στο άρθρο με τίτλο: «**Η ΕΛΛΑΣ ΕΠΛΗΡΩΣΕΝ ΑΚΡΙΒΑ ΤΗΝ ΑΓΝΩΜΟΣΥΝΗΝ ΤΗΣ ΛΕΓΟΥΝ ΟΙ ΑΓΓΛΟΙ**» παρουσιάζονται αποσπάσματα από τον αγγλικό Τύπο.

¹² *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2690, Νέα Υόρκη, 7 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

¹³ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2691, Νέα Υόρκη, 8 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

Συγκεκριμένα η εφημερίδα «Ημερήσιος Τηλέγραφος» σχολιάζοντας στο κύριο άρθρο την ελληνική ήττα χαρακτηρίζει αυτή ως συνέπεια του κολοσσιαίου σφάλματος που διέπραξαν οι Έλληνες «εγκαταλείψαντες τόσον απερισκέπτως τον μέγαν πολιτικών των, όστις είχε κερδίσει την απόλυτον εμπιστοσύνην και εκτίμησιν των Δυτικών Δυνάμεων.» «Τα αποτελέσματα της εκδηλωθείσης αυτής εθνικής αγνωμοσύνης και απερισκεψίας, επήλθαν σύντομα και ραγδαία.» Οι Έλληνες καταλήγει ο αρθρογράφος, «επλήρωσαν πολύ ακριβά το σφάλμα των.»¹⁴

Από την πλευρά του ο Κεμάλ παίζει το δικό του παιχνίδι. Σε άρθρο με τίτλο: «Η ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ ΑΝΑΣΤΑΤΟΣ ΑΠΕΙΛΕΙ ΤΟΥΣ ΣΥΜΜΑΧΟΥΣ, ΟΙ ΚΕΜΑΛΙΣΤΑΙ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΖΟΥΝ ΠΡΟΕΛΑΣΙΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΑΡΔΑΝΕΛΛΙΩΝ», φανερώνεται η αδηφαγία πλέον του Κεμάλ. Σύμφωνα με το δημοσίευμα πολυάριθμα τουρκικά στρατεύματα βαδίζουν κατά των Δαρδανελίων. Αποτέλεσμα η εκεί αγγλική φρουρά να ενισχυθεί με μια επιπλέον Μεραρχία. Από την πλευρά τους οι τουρκικές εφημερίδες βεβαιώνουν απερίφραστα ότι η κυβέρνηση της Άγκυρας θα υπαγορεύσει τους όρους της ειρήνης στους Συμμάχους.

Μπροστά σε αυτά τα γεγονότα οι Σύμμαχοι στρατηγοί σε συνεννόηση με τους Συμμάχους Αρμοστές αποφάσισαν: «όπως εντός της ουδετέρας ζώνης της Νικομήδειας και των Δαρδανελίων αναπετασθούν αι σημαίαι της Αγγλίας, Γαλλίας και Ιταλίας. Οιαδήποτε απόπειρα υπό ατάκτων ή τακτικών Τούρκων εναντίον των ζωνών αυτών θα θεωρηθή υπό των συμμάχων ως εχθρικών διάβημα.» Προς το κοινό συμφέρον όλοι οι Σύμμαχοι πλέον συνασπίζονται. Οι Αρμοστές δηλώνουν ότι οποιαδήποτε παραβίαση των στενών ή της Κωνσταντινουπόλεως εκ μέρους του Κεμαλικού στρατού θα βρει όλους τους συμμάχους ενωμένους κατά της κυβερνήσεως της Άγκυρας.¹⁵

Καθώς ο Κεμάλ πλησιάζει, η Αγγλία προσπαθεί με κάθε τρόπο να προστατέψει τα συμφέροντά της στην περιοχή. Ο τίτλος του άρθρου της εφημερίδας της 13 Σεπτεμβρίου είναι χαρακτηριστικός: «Η ΑΓΓΛΙΑ ΘΑ ΠΕΡΙΦΡΟΥΡΗΣΗ ΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΝ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΠΟΛΕΩΣ ΔΙΑ ΠΑΣΗΣ ΘΥΣΙΑΣ.» Σε αυτό αναφέρεται ότι ο πρεσβευτής της Μεγάλης Βρετανίας Βαρόνος Χάρδιγκ «επέδωκε σημείωμα προς τη Γαλλικήν Κυβέρνησιν διά του οποίου η Αγγλία δηλοί ότι στηρίζεται επί της υποστηρίξεως των συμμάχων της προς

¹⁴ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2665, Νέα Υόρκη, 12 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

¹⁵ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2665, Νέα Υόρκη, 12 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

εξασφάλισιν της αμύνης της Κωνσταντινουπόλεως και της Χερσονήσου της Καλλιπόλεως.» Θα πρέπει να ληφθούν άμεσα στρατιωτικά μέτρα και η αγγλική κυβέρνηση προτείνει το ζήτημα αυτό να διακανονισθεί «υπό των εν Κωνσταντινουπόλει Συμμάχων Αρμοστών.» Από την πλευρά της η Γαλλία «θεωρείται βέβαιον ότι συμφωνεί πληρέστατα μετά της Μεγάλης Βρετανίας επί της αρχής της ελευθεροπλοΐας των Στενών.»¹⁶

Στη συνέχεια του άρθρου με υπότιτλο: «Σύμπραξις Συμμάχων διά την άμυνα της Κωνσταντινουπόλεως» αναφέρεται ότι δραστικά ναυτικά και στρατιωτικά μέτρα λαμβάνονται στην Κωνσταντινούπολη για την άμυνα των Στενών των Δαρδανελίων. Οι επίσημοι γαλλικοί κύκλοι βεβαιώνουν ότι «τα εν τη Εγγύς Ανατολή Γαλλικά, Αγγλικά και Ιταλικά στρατεύματα θα συμπράξουν προς απόκρουσιν οιοσδήποτε κινήματος των Κεμαλιστών κατά της Κωνσταντινουπόλεως.» Η Γαλλική Κυβέρνηση από την πλευρά της περιμένει την επίσημη διατύπωση των όρων της Ειρήνης των Τούρκων Εθνικιστών προτού προβεί σε οποιαδήποτε δήλωση σχετικά με την τύχη της Θράκης και το καθεστώς των Στενών.¹⁷

Οι Ιταλοί παίζοντας και αυτοί το δικό τους παιχνίδι «βιαίονται να επιβάλουν την ειρήνη στους Έλληνες». Σε σχετικό δημοσίευμα στην πρώτη σελίδα της εφημερίδας μεταφέρει ιταλικό δημοσίευμα της εφημερίδας ο «Ταχυδρόμος του Μιλάνο», το οποίο σχολιάζει την πρόταση της Ιταλίας για κατάπαυση των εχθροπραξιών μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων λέγοντας ότι αυτή είναι «μια ειλικρινής πρόθεσις προς διευκόλυνσιν δυνατής ειρήνης.» Η εφημερίδα τονίζει επιπροσθέτως ότι τα διαβήματα της Ιταλίας στηρίζονται «επί της πραγματικότητας και του καθήκοντος.»¹⁸

Τελικά «εις απάντησιν της νότας» διά της οποίας η Ιταλία προέτρεπε τη Γαλλία και την Αγγλία να καλέσουν τους Έλληνες και Τούρκους σε συνδιάσκεψη στη Βενετία προς προκαταρκτική συζήτηση της Ειρήνης, η κυβέρνηση των Παρισίων «εξήρτησε την συγκατάθεσίν της εκ της αποφάσεως ην θα ελάμβανε η Αγγλική κυβέρνησις.» Ήδη η Αγγλία ειδοποίησε «την Κονσούλταν» ότι αυτή συμμερίζεται την επιθυμία της Ιταλίας προς κατάπαυσιν των εχθροπραξιών μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων και των Τούρκων «μετά των Συμμάχων». Ταυτοχρόνως συναινεί με την πρόταση να συγκλιθεί

¹⁶ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2666, Νέα Υόρκη, 13 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

¹⁷ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2666, Νέα Υόρκη, 13 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

¹⁸ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2666, Νέα Υόρκη, 13 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

στη Βενετία προκαταρκτική συνδιάσκεψη με πρόγραμμα διαφορετικό από αυτό που είχε προτείνει η Ιταλία. Η αγγλική κυβέρνηση εν τούτοις «φρονεί ότι η συνδιάσκεψις προτρέπει των γεγονότων και νομίζει ότι λαμβανομένου υπ' όψιν του Τουρκικού ερεθισμού επί της νίκης προτού αποφασισθή η συνδιάσκεψις θα ήτο προτιμότερον ν' αφεθώσιν, όπως καυταπραυνθήσιν τα γεγονότα εν Ανατολία, αφού καθορισθή η ανακωχή και στερεωθή η στρατιωτική κατάστασις.»¹⁹

Επιπλέον αναφέρεται ότι δεν έγινε κάποιο διάβημα για συγκρότηση συνδιασκέψεως για την ειρήνευση της Ανατολής. Από την πλευρά του το Αγγλικό Υπουργείο των Εξωτερικών φρονεί ότι, προτού ληφθεί από το Παρίσι η επίσημη διατύπωση των γαλλικών απόψεων επί του όλου ανατολικού προβλήματος, η αγγλική πολιτική θα ακολουθήσει καιροσκοπική στάση υπό την προϋπόθεση ότι η συμμαχική αλληλεγγύη παραμένει αμετάβλητη. Ένα σχόλιο της εφημερίδας είναι ότι παρ' όλα αυτά στους επίσημους αγγλικούς κύκλους επικρατεί νευρικότητα και ανησυχία εντελώς ασυνήθιστη. Η επικρατήσασα αισιοδοξία ότι μεταξύ Αγγλίας και Γαλλίας θα επέλθει συνεννόηση άρχισε να διαλύεται μετά την επίσκεψη του Γάλλου επιτετραμμένου στο Υπουργείο των Εξωτερικών «όπου επέμεναν ότι αι νόμιμοι αξιώσεις των Τούρκων δέον να περιφρουρηθώσιν.» Όπως ήταν φυσικό «οι επίσημοι Αγγλικοί κύκλοι εδέχθησαν μετ' ευχαριστήσεως τας αφορώσας την ελευθεροπλοϊαν των Στενών διαβεβαιώσεις του» όμως επιθυμούν διευκρίνιση σχετικά με τη γαλλική άποψη σχετικά με την διατυπωθείσα φράση «νομίμους Τουρκικάς αξιώσεις.»²⁰

Ένα άλλο δημοσίευμα με τίτλο: «ΚΟΙΝΗ ΠΡΟΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΩΝ ΣΥΜΜΑΧΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΚΕΜΑΛ ΠΑΣΑ» και υπότιτλο: «Πάσα απόπειρα κατά των Στενών θα θεωρηθή αφορμή πολέμου» αναφέρεται ότι όλοι οι Σύμμαχοι κατέστησαν γνωστό στην κυβέρνηση της Άγκυρας ότι οποιαδήποτε επίθεση εκ μέρους των Τούρκων Εθνικιστών και των ουδετέρων ζωνών θα θεωρηθεί ως κήρυξη πολέμου προς τους Συμμάχους, οι οποίοι έχουν απόφαση να υπερασπίσουν την Κωνσταντινούπολη κατά των Κεμαλιστών. Μετά από αυτό «τα κατά των Δαρδανελλίων εκκινήσαντα Τουρκικά στρατεύματα κατέλαβον το Μπαλούκ Κεσέρ προτού ληφθή υπό της Κυβερνήσεως της Άγκυρας η ανωτέρω συμμαχική

¹⁹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2666, Νέα Υόρκη, 13 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

²⁰ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2667, Νέα Υόρκη, 14 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

διακοίνωσις.» Πάντως η διακοίνωση έκοψε την επέλαση του Κεμάλ καθώς μετά από αυτή «δεν ανακοινώθη περαιτέρω Τουρκική προέλασις.»²¹

Σε ένα άλλο άρθρο με τίτλο: «Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΥΝΑΨΙΝ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ» αναφέρεται στη στάση της Ιταλίας απέναντι στα γεγονότα. Κύκλοι του Ιταλικού Υπουργείου των Εξωτερικών δήλωσαν ότι η Ιταλία έπραξε όλα όσα μπορούσε για τη σύναψη μιας ελληνοτουρκικής ειρήνης. Από την πλευρά του ο ιταλικός Τύπος επιρρίπτει την μομφή της αποτυχίας της συγκλήσεως της διασκέψεως της Βενετίας στην Αγγλία. «Η Αγγλία δε θα δεχθή την Ελληνικήν ήτταν, ήτις αντιπροσωπεύει μίαν Βρεττανικήν διπλωματικήν ήτταν», λέει η εφημερίδα «Ρώμη» σε ένα άρθρο, που εκλαμβάνεται «ως ερμηνεύον» την άποψη του Υπουργείου Εξωτερικών της Ιταλίας. «Η Αγγλία προσπαθεί να αντεκδικηθή την Τουρκίαν αντιτάσσουσα νέας κατ' αυτής δυνάμεις. Η Αγγλία επιθυμεί να αναστατώση την Ανατολικήν Ευρώπην, διά της εξεγέρσεως της Σερβικής και Ρουμανικής απληστίας διά την Θράκην».

Το άρθρο καταλήγει λέγοντας ότι η Αγγλία σε αυτή την περίπτωση δε θα μπορούσε να ενεργήσει ή να ομιλήσει «εν ονόματι ολοκλήρου της Συμμαχίας.» Η Ιταλία δε θα την ακολουθήσει αλλά ούτε και θα ακολουθήσει τη Γαλλία, αν αυτή θέλει να ωθήσει τον Μουσταφά Κεμάλ προς την πραγματοποίηση του πανισλαμικού ονείρου. Η Διάσκεψη της Βενετίας αντίθετα θα παρεμπόδιζε τους Τούρκους, οι οποίοι «κατέστησαν τολμηρότεροι διά της νίκης των από του να επαναλάβουν εν Θράκη ό,τι έπραξαν εν Μικρά Ασία.»

Από την πλευρά της η Αγγλία ζήτησε να συγκροτηθεί έκτακτο Υπουργικό Συμβούλιο υπό την προεδρία του Λούδ Τζώρτζ στο Υπουργείο των Εξωτερικών, για να επιληφθεί «της μελέτης της ραγδαίας εξελίξεως των Ανατολικών γεγονότων.»

Με τη σειρά του ο Γάλλος Υπουργός Πουανκαρέ διέκοψε τις ολιγοήμερες διακοπές του για να συντάξει την απάντηση του σχετικά με την αγγλική ερώτηση για την πολιτική που θα ακολουθήσει πάνω στα ανατολικά ζητήματα. Η εφημερίδα παρατηρεί ότι η γαλλική απάντηση «θεωρείται βέβαιον ότι θα βασισθή επί της επιτευχθείσης συμφωνίας των Υπουργών των Εξωτερικών, τον παρελθόντα Μάρτιον, διά της οποίας απεσπάτο εκ της Ελλάδος η Μικρά Ασία και τμήμα της Ανατολικής

²¹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2667, Νέα Υόρκη, 14 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

Θράκης. Εν τω μεταξύ οι γαλλικές εφημερίδες «βασιλικότερες του βασιλέως» συνιστούν «όπως εκχωρηθή μεγαλύτερον τμήμα της Θράκης εις τους Τούρκους.»²²

Οι Τούρκοι εκμεταλλευόμενοι τη νέα κατάσταση ζητούν τη ριζική αναθεώρηση της Συνθήκης των Σεβρών. Μάλιστα «επιφανής οπαδός των Τούρκων Εθνικιστών» δήλωσε ότι η Συνθήκη των Σεβρών, δεν δύναται πλέον να αποτελέσει τη βάση για τη διάσκεψη Ειρήνης, λαμβανομένου μάλιστα υπ' όψιν ότι η Τουρκία ουδέποτε αποδέχθηκε τους ορούς της της συνθήκης εκείνης. Συγκεκριμένα οι «εν Κωνσταντινουπόλει εθνικισταί ζητούν τον εν τέλει αποκλεισμόν της Συνθήκης των Σεβρών εκ του προγράμματος της συνδιασκέψεως» και απαιτούν διαβεβαιώσεις, ότι οι Τούρκοι αντιπρόσωποι θα συμμετάσχουν και στις προκαταρκτικές διαπραγματεύσεις.²³

Μέσα σε αυτό τον ορυμαγδό όλα τα πολεμικά πλοία διαφόρων Δυνάμεων είναι κατάμεστα προσφύγων. Η εφημερίδα τονίζει ότι η μοίρα των αμερικανικών αντιτορπιλικών λαμβάνει ενεργό μέρος στο έργο της περισυλλογής των προσφύγων. Αμερικανικά αντιτορπιλικά μετέφεραν πολλούς πρόσφυγες στον Πειραιά και 600 στη Θεσσαλονίκη. Μεταξύ των προσφύγων αυτών συμπεριλαμβάνονται σπουδαστές και υπάλληλοι διαφόρων «εν Σμύρνη» αμερικανικών φιλανθρωπικών οργανώσεων, καθώς και το προσωπικό πολλών αμερικανικών καταστημάτων και εμπορικών γραφείων. Νεότερα τηλεγραφήματα Αμερικανού Ναυάρχου χαρακτηρίζουν τη θέση των προσφύγων στη Σμύρνη **απελπιστική**.

Και την ώρα που «αι ορδαί του Κεμάλ σφάζουν, λεηλατούν, πυρπολούν και ερημώνουν την πρωτεύουσα της Ιωνίας» τα αγγλικά αγήματα αποσύρθηκαν από την πόλη. Συγκεκριμένα, ο Ύπατος Άγγλος Αρμοστής αναχώρησε από την πόλη επιβιβαζόμενος στο αγγλικό θωρηκτό «Σιδηρούς Δούξ.» Τα αγγλικά αγήματα αποσύρθηκαν αφήνοντας την προστασία της πόλεως στις γαλλικές, ιταλικές και τουρκικές φρουρές, καθώς και στο απόσπασμα των Αμερικανών πεζοναυτών. Οι Άγγλοι κάτοικοι της Σμύρνης εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων αποβιβάσθηκαν με ασφάλεια στα πολεμικά πλοία και αναχώρησαν.

Κάτω από την πίεση των γεγονότων Αγγλικός στρατός αποβιβάσθηκε στα Δαρδανέλια. Ο κεμαλικός στρατός φθάνει πλέον σε απόσταση 35 μιλίων από την

²² *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2667, Νέα Υόρκη, 14 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

²³ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2667, Νέα Υόρκη, 14 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

Κωνσταντινούπολη. Οι κάτοικοι της Κωνσταντινουπόλεως κατέχονται από πανικό και ολόκληρη η πόλη «αναμένει μετά τρόμου την εμφάνισιν του Κεμάλ, διερχόμενη στιγμάς απαραγράπτου αγωνίας.» Λέγεται ότι το κεμαλικό στρατηγείο απηύθυνε τελεσίγραφο προς τις συμμαχικές δυνάμεις ζητώντας την αποχώρηση των στρατευμάτων τους από την Κωνσταντινούπολη για να εισέλθει η κεμαλική στρατιά. Λέγεται επίσης ότι κεμαλικά στρατεύματα αποβιβάστηκαν από το Τσανακαλέ στη Χερσόνησο της Καλλιπόλεως «ετοιμαζόμενα να βαδίσουν εκείθεν κατά της Αδριανουπόλεως.»²⁴ Η νίκη πλέον του Κεμάλ είναι ολοκληρωτική.

²⁴ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2668, Νέα Υόρκη, 15 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

β. Το «Φως» και ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων

Αλλά και η εφημερίδα «Φως» από την πλευρά της καταγγέλλει τον ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων στα δραματικά γεγονότα. Το γεγονός μάλιστα ότι οι Δυνάμεις εμφανίζονται αντίθετες με το κωνσταντινικό καθεστώς είναι ένας ακόμη λόγος που δεν την κάνει να σιωπά απέναντι στις ανθελληνικές ενέργειές τους.

Στο δημοσίευμα με τίτλο: «ΣΤΟΛΟΣ 40 ΑΓΓΛΙΚΩΝ ΚΑΤΑΠΛΕΕΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΝ – ΝΕΑ ΠΕΡΙΠΛΟΚΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ» παρουσιάζεται το ενδιαφέρον των Αγγλογάλλων να υπερασπιστούν τα Στενά και να εμποδίσουν την ελληνική κατάληψη της Κωνσταντινούπολης δρώντας με αυτό τον τρόπο ενάντια στα συμφέροντα της Ελλάδας. Στο συγκεκριμένο δημοσίευμα μάλιστα φαίνεται καθαρά κι ο έντονος ανταγωνισμός ανάμεσα στις Δυνάμεις. Συγκεκριμένα αναφέρεται η αποβίβαση 1500 Γάλλων Μαροκινών στην Κωνσταντινούπολη «μη αναχωρήσαντες εις Τσαλτάτζαν». Επιπλέον αναμενόταν και νέες αποικιακές γαλλικές δυνάμεις των οποίων όμως η αποβίβαση θα γινόταν μόνο κατόπιν αγγλικής συγκαταθέσεως και εφόσον το απαιτήσουν οι Άγγλοι.

Οι Άγγλοι από την πλευρά τους αντιτίθενται στην απόβαση νέων γαλλικών δυνάμεων «φρονούντες ότι τούτο είναι περιττόν», εφόσον οι Έλληνες δήλωσαν ότι θα σεβαστούν τις αποφάσεις των Συμμάχων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναμενόταν εντός των ημερών να καταπλεύσει στην Κωνσταντινούπολη ισχυρότατη αγγλική μοίρα προερχόμενη από τη Μάλτα και αποτελούμενη από 40 μεγάλες και μικρές μονάδες «προς επιβολήν των Αγγλικών θελήσεων εις περίπτωσιν καθ' ην οι Γάλλοι θα ηρνούντο.» Αυτή η είδηση κρατάει σε αγωνία τους Τούρκους, ενώ οι Γάλλοι δεν αποκρύπτουν τη δυσαρέσκειά τους.²⁵

Επιπλέον η εφημερίδα αναφέρεται στην στρατολογία Τούρκων που εξακολουθεί στην Κωνσταντινούπολη «κρυφίως» για να αποσταλούν στην Τσαλτάτζα. Οι εθελοντές συγκεντρώνονται στα τζαμιά, όπου φανατίζονται από Τούρκους χότζες. Οι Άγγλοι καταδιώκουν τους εθελοντές απαγορεύοντας το σχηματισμό εθελοντικών σωμάτων. Ο αγγλικός στρατός μεταφέρθηκε ολόκληρος στην ευρωπαϊκή ζώνη. Η ασιατική παρέμεινε τελείως αφρούρητη, αφού απέμειναν μόνο 100 άνδρες στο

²⁵ Φως, αρ. φ. 191, Κάιρο, 5/18 Αυγούστου 1922, σ. 4.

Μπεικός. Αυτό αποτελεί άμεσο κίνδυνο για την Κωνσταντινούπολη, καθώς οι Κεμαλικοί, οι οποίοι συγκεντρώνονται «εξακολουθητικώς» στη Νικομήδεια μπορούν ακόπως να προελάσουν προς την Κωνσταντινούπολη.²⁶

Επιπλέον τονίζεται η προσπάθεια της Γαλλίας μέσω δημοσιευμάτων να δικαιολογήσει την προς την Κωνσταντινούπολη κίνηση των κεμαλικών στρατευμάτων στον τομέα της Νικομήδειας. Ως δικαιολογία προκρίθηκε η συγκέντρωση Ελληνικών στρατευμάτων στη γραμμή της Τσαλτάτζας. Το «Φως» τονίζει ότι «προ πάσης δράσεως» είχαν ζητήσει τη συμμαχική έγκριση. Άλλωστε οι Έλληνες πίστευαν ότι εισερχόμενοι στην Κωνσταντινούπολη θα επιτύχουν την επίλυση του όλου ζητήματος. Η είσοδος όμως των Κεμαλιστών θα ισοδυναμεί με παράταση του πολέμου. Αφού στη συνέχεια όμως πιστοποιήθηκε ότι η Κωνσταντινούπολη δεν απειλείται από τους Έλληνες και μετά τον καθορισμό ουδέτερης ζώνης στην Τσαλτάτζα ποια δικαιολογία θα μπορούσε να βρεθεί για τη νέα συγκέντρωση των κεμαλικών δυνάμεων; Και η συγκέντρωση αυτή παραμένει αδικαιολόγητη πόσο μάλλον καθόσον ο απέναντι της συμμαχικής παρατάξεως συμμαχικός τομέας εκκενώθηκε σχεδόν εξ' ολοκλήρου για να ενισχυθεί συμφώνως προς τις διαμαρτυρίες των Γάλλων «ο εν Τσαλτάτζα». Και εκφράζεται η γνώμη των Τούρκων ότι, αν οι Κεμαλικοί δοκιμάσουν να προελάσουν, ασφαλώς δε θα συναντήσουν εμπόδια, ούτε θα κρατηθούν από την σκέψη, αν προσβάλουν τους Άγγλους, ότι θα ζημιωθούν «σπουδαίως». Οι Τούρκοι έχουν την γνώμη ότι η Αγγλία τους πολεμά και αυτό τους κάνει να δράσουν με περισσότερη τόλμη. «Ό,τι έχει να μας βλάψει η Αγγλία, σκέπτονται, το κάμνει. Τί δύναται περισσότερον; Εμπρός λοιπόν.»²⁷

Αν λοιπόν οι Κεμαλικοί αποφασίσουν να προελάσουν η ουδετερότητα της Κωνσταντινούπολης θα χαθεί. Υπάρχει δηλαδή κίνδυνος άμεσος και βέβαιος, που πρέπει να αντιμετωπισθεί εγκαίρως και κατά τρόπο αποτελεσματικό. Το πώς θα αντιμετωπισθεί είναι ζήτημα «μη ενδιαφέρον ημάς.» Οι Σύμμαχοι τόνισαν ότι πρέπει να διατηρηθεί η ουδετερότητα. Καθήκον έχουν να προλάβουν κάθε απειλή.²⁸

²⁶ Φως, αρ. φ. 191, Κάιρο, 5/18 Αυγούστου 1922, σ. 4.

²⁷ Φως, αρ. φ. 194, Κάιρο, 9/22 Αυγούστου 1922, σ. 2.

²⁸ Φως, αρ. φ. 194, Κάιρο, 9/22 Αυγούστου 1922, σ. 2.

Σε ένα επιπλέον δημοσίευμα στις 9/22 Αυγούστου, η εφημερίδα καταγγέλλει την πρακτική της Γαλλίας να στέλνει πολεμικό υλικό στον Κεμάλ. Συγκεκριμένα το γαλλικό πολεμικό υλικό εξακολουθεί να εισρέει στην Κιλικία «καθ' εκάστην» δε πολλά τρένα φορτωμένα πολεμοφόδια φθάνουν στα Άδανα. Παράλληλα στο λιμάνι της Μερσίνης ναυχολογούν δύο γαλλικά πολεμικά πλοία έτοιμα προς επέμβαση σε περίπτωση βομβαρδισμού από τον Ελληνικό στόλο.²⁹ Ο λόγος που δίνεται η στρατιωτική βοήθεια αναπτύσσεται στο άρθρο: «Η ΓΑΛΛΙΑ ΑΝΕΛΑΒΕ ΕΓΓΡΑΦΩΣ ΝΑ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΕΙ ΤΟΝ ΚΕΜΑΛ» και συνίσταται σε μια σειρά οικονομικών διευκολύνσεων και όχι μόνο σε μια μετέπειτα κεμαλική Τουρκία.³⁰

Στον αντίποδα η εφημερίδα αναφέρεται στη θετική στάση της Αγγλίας, έστω και σε θεωρητικό επίπεδο απέναντι στην Ελλάδα. Αναφέρεται στις θετικές δηλώσεις του Λ. Τζώρτζ από τις οποίες όλοι έμειναν ευχαριστημένοι. Οι Βενιζελικοί είναι ενθουσιασμένοι γιατί ο Λ. Τζώρτζ είπε ότι, αν ο Βενιζέλος παρέμενε στην Ελλάδα, δε θα επήρχετο «τοιαύτη ανωμαλία». Οι Βασιλικοί γιατί είπε ότι μπορεί να στηριχθεί η Αγγλία «επί ενός λαού ο οποίος μένει πιστός στις βασιλικές του ιδέες.» Οι αλύτρωτοι γιατί υποσχέθηκε ότι δε θα μείνουν απροστάτευτοι. Οι λυτρωμένοι γιατί προσδοκούν ειρήνη και δικαίωση των πόθων τους. Ο Ελληνικός στρατός είναι υπερήφανος γιατί του αναγνώρισε την ανδρεία του. Όλοι οι Έλληνες μαζί μένουν κατασυγκινημένοι γιατί δέχθηκαν χωρίς καμιά αντίρρηση το αναγκαστικό δάνειο. Και η εφημερίδα τελειώνει το άρθρο με ένα δεικτικό σχόλιο. Ο Κ. Α. Τζώρτζ θα έμενε βεβαίως ενθουσιασμένος «διά τον προκληθέντα ενθουσιασμό.»³¹

Η αρνητική στάση της Γαλλίας τονίζεται και σε ένα ακόμη άρθρο που απηχεί τις απόψεις του στρατηγού Τάουνσχεντ μόλις έφτασε στο Παρίσι και έσπευσε να επισκεφτεί τον Πουανκαρέ, για να του ανακοινώσει τις εντυπώσεις του από το ταξίδι στην Άγκυρα, οι οποίες συνοψίζονται στις φράσεις: «Οι Κεμαλιστές είναι ο εκλεκτός λαός του Θεού στην Ανατολή, ενώ οι Έλληνες είναι καταδικασμένοι σε οικτρό τέλος». Η εφημερίδα χρεώνει τον στρατηγό ότι βλέπει τα πράγματα με τον φιλοκεμαλικό φακό και έφτασε στο σημείο να πιστεύει, όσα βλέπει, διά μέσου του φακού αυτού. Αμφισβητεί λοιπόν τις απόψεις του στρατηγού γιατί, αν ο τουρκικός στρατός ήταν πράγματι ισχυρός, όπως τον θέλει ο στρατηγός, και ο Ελληνικός ανίσχυρος να σταθεί

²⁹ Φως, αρ. φ. 194, Κάϊρο, 9/22 Αυγούστου 1922, σ. 4.

³⁰ Φως, αρ. φ. 206, Κάϊρο, 23/5 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

³¹ Φως, αρ. φ. 195, Κάϊρο, 10/23 Αυγούστου 1922, σ. 2.

απέναντι του ισχυρού κεμαλικού δεν θα υπήρχε απολύτως καμία ανάγκη να υπάρχουν «συνήγοροι του κεμαλικού», όπως ο στρατηγός. Ο κεμαλικός στρατός δεν θα είχε παρά να κινηθεί απλώς για να πετύχει ό,τι οι διάφοροι συνήγοροι θέλουν να ασφαλίσουν σ' αυτόν. Έτσι λοιπόν εφόσον ολοκληρη η μέχρι αυτή τη στιγμή δράση του κεμαλικού στρατού υπήρξε συνεχής υποχώρηση χωρίς καμία ενέργεια προς απόθηση του Ελληνικού δικαιούται ο καθένας να υποθέτει ότι ο στρατηγός Τάουνσεντ ή στερείται αντιλήψεως ή εξ υπολογισμού ψεύδεται.³²

Παράλληλα η εφημερίδα σε άρθρο της με τίτλο: «ΑΙ ΑΝΑΚΡΙΣΕΙΣ ΔΙΑ ΤΑΣ ΘΗΡΙΩΔΙΑΣ ΜΑΤΑΙΟΥΝΤΑΙ» στηλιτεύεται για μια ακόμα φορά η στάση της Γαλλίας απέναντι στα ελληνικά δίκαια. Η Γαλλία, αν και είχε την πρωτοβουλία της προτάσεως για τις ανακρίσεις στη Μικρά Ασία για τις αναφερόμενες ελληνοτουρκικές ωμότητες, ανακρίσεις τις οποίες θα διεξήγαγαν οι αντιπρόσωποι των Ερυθρών Σταυρών Αγγλίας, Αμερικής, Γαλλίας και Ιταλίας, αντί των πολιτικών προσώπων των συμμάχων, η γαλλική κυβέρνηση δηλώνει τώρα ότι δεν διαθέτει πιστώσεις για παρόμοια ανάκριση και ότι κατά τη διακοπή του Κοινοβουλίου «ουδέν δύναται να γίνη». Συνεπώς φαίνεται πιθανό ότι η ανάκριση «θέλει εγκαταλειφθή».³³

Σε άλλο άρθρο της ίδιας σελίδας σχολιάζεται εκτενέστερα η ματαίωση «υπαιτιότητα της Γαλλίας», η οποία και είχε προτείνει αρχικά την αποστολή της διεθνούς ανακριτικής επιτροπής. Και θέτει το ρητορικό ερώτημα. Τώρα που έγινε αυτή η ματαίωση θα σβησθούν όλα και θα θεωρηθεί ότι τίποτε δεν έχει γίνει μέχρι τώρα; Όχι φυσικά, καθώς αυτά που έχουν καταγγείλει οι Αμερικανοί σε όλο τον πολιτισμένο κόσμο για τα μαρτύρια των χριστιανών του Πόντου, θα παραμείνουν για να χρησιμεύσουν ως βάση «παντός διακανονισμού του ζητήματος.» Και θα παραμείνουν ως επίσημα ντοκουμέντα, γιατί επιβεβαιώθηκαν και από την ίδια την Άγκυρα.

Το μόνο που αντιτάχθηκε από την κυβέρνηση της Άγκυρας είναι ότι τα γενόμενα ήταν δικαιολογημένα, γιατί οι χριστιανοί είχαν εξεγερθεί κατά τρόπο που έθεταν σε κίνδυνο την ασφάλεια των νότων του μαχόμενου κεμαλικού στρατού. Και πλην της δικαιολογίας αυτής, οι τουρκόφιλοι Γάλλοι είχαν και άλλη όχι ολιγώτερον βεβαιούσαν τις αμερικανικές θέσεις. Ότι οι Κεμαλικοί «εν δικαία οργή διατελούντες» για τις βιαιότητες τις οποίες υφίστανται οι Τούρκοι, από τους Έλληνες είχαν προβεί σε

³² Φως, αρ. φ. 196, Κάϊρο, 11/24 Αυγούστου 1922, σ. 2.

³³ Φως, αρ. φ. 196, Κάϊρο, 11/24 Αυγούστου 1922, σ. 2.

αντίποινα. Σε απάντηση όμως του ψευδούς αυτού γαλλικού ισχυρισμού προτάθηκε η αποστολή ανακριτικής επιτροπής και στα κατεχόμενα μέρη από Έλληνες. Η Ελλάδα δέχθηκε με προθυμία, αλλά η Αγγλία απέκρουσε κατηγορηματικά. Τότε υποχώρησε και η Γαλλία θέλοντας προφανώς να αποφύγει τον παραλληλισμό μεταξύ των ελληνικών και κεμαλικών μεθόδων. Με τον τρόπο όμως αυτό δε διαψεύδονται τα γεγονότα. Οι τουρκικές θηριωδίες παραμένουν αναμφισβήτητες, ενώ οι ελληνικές ωμότητες είναι ισχυρισμοί των οποίων η απόδειξη δεν τολμάται.³⁴

Κοντά σε αυτά σε άλλο άρθρο στις 12/25 Αυγούστου με τίτλο: «Η ΤΣΙΓΓΟΥΝΙΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ» αναδημοσιεύει τον χαρακτηρισμό της «εφημερίδας των συζητήσεων» ως τσιγγουνιάς την άρνηση του Πουανγκαρέ να δεχθεί να συμμετάσχει η Γαλλία στα έξοδα των ανακριτικών επιτροπών για τις θηριωδίες στη Μικρά Ασία.³⁵

Επιπροσθέτως σε δημοσίευμα: «ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ Η ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ» φανερώνεται για μια ακόμα φορά η πολιτική των συμμάχων απέναντι στο Ανατολικό Ζήτημα. Ο Πουανγκαρέ διατύπωσε στο Λονδίνο τη συμφωνία του για τη διατήρηση της ουδετερότητας της ζώνης των Στενών και υπενθυμίζοντας ότι ο Γάλλος Ύπατος Αρμοστής προσχώρησε στο διάβημα των συναδέλφων του για να πληροφορήσει τον Μουσταφά Κεμάλ περί της κοινής απόφασης των Συμμάχων. Πάντως η κυβέρνηση των Παρισίων «φρονεί ότι το τοιούτο διάβημα είνε επί του παρόντος επαρκές» θεωρώντας τη στρατιωτική επέμβαση ότι υπέκρυπτε τον κίνδυνο να διευρύνει τη ρήξη αντί να την κατευνάσει. Μάλιστα τονίζει ότι η Γαλλία δεν θα αναλάβει ευθύνη μέτρων βιαίων γι' αυτό και αποσύρει τα τελευταία της αγήματα από το Τσανάκ. Και ούτε στο μέλλον θα παράσχει στρατιωτικές δυνάμεις γιατί είναι πεπεισμένη «περί του δυνατού της επιτεύξεως των αυτών αποτελεσμάτων» αλλά και ευνοϊκότερων διά μέσου των διπλωματικών διαπραγματεύσεων. Επίσης η Ιταλία δεν έχασε την ευκαιρία να γνωστοποιήσει αισθήματα ταυτόσημα προς αυτά της Γαλλίας.³⁶

Από την πλευρά της η Ρωσία παίζει και αυτή το δικό της παιχνίδι υπέρ του Κεμάλ. Ο Τρότσκι στη Μόσχα προήδρευσε μυστικής συνεδρίας του επαναστατικού συμβουλίου στο οποίο αποφασίστηκε να ετοιμαστεί «εις νότιος στρατός» ως και ναυτικές δυνάμεις για δράση προφανώς προς βοήθεια των Κεμαλικών. Ένα Σοβιετικό

³⁴ Φως, αρ. φ. 196, Κάϊρο, 11/24 Αυγούστου 1922, σ. 2.

³⁵ Φως, αρ. φ. 197, Κάϊρο, 12/25 Αυγούστου 1922, σ. 2.

³⁶ Φως, αρ. φ. 219, Κάϊρο, 7/20 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

Σώμα πιστεύεται ότι σταθμεύει στα τουρκοασιατικά σύνορα, έτοιμο να βοηθήσει την πορεία κατά της Κωνσταντινουπόλεως. Αναφέρεται ότι η Συνθήκη Ρώσων - Κεμάλ υποχρεώνει το Σοβιέτ να συνεργασθεί στην κατάληψη των Δαρδανελίων, λαμβάνοντας ως αντάλλαγμα πλήρη ελευθερία ενεργείας στον Εύξεινο Πόντο.³⁷

Και όταν η πυρπόληση και η σφαγή της Σμύρνης είναι ένα γεγονός το «Φως» δημοσιεύει πληροφορίες ότι Γάλλοι αξιωματικοί διεύθυναν αεροπλάνα και τανκς στην γενόμενη επίθεση των Κεμαλικών. Μάλιστα Γάλλοι επιτελείς ανέλαβαν τη διοίκηση των επιτελείων των κεμαλικών Μεραρχιών. Η εφημερίδα τονίζει ότι, αν και δεν υπάρχουν μέχρι εκείνη τη στιγμή επίσημες πληροφορίες περί του θέματος, εν τούτοις οι γνωστές εχθρικές διαθέσεις και το μίσος, όπως χαρακτηριστικά λέει της Γαλλίας προς την Ελλάδα και τα υπέρ της Τουρκίας συμφέροντα της Γαλλικής Δημοκρατίας, δεν αποκλείουν την ακρίβεια των ανωτέρω πληροφοριών. Για να αποδειχθεί ότι η Ελλάδα δεν αγωνίζεται μόνο κατά των Τούρκων, αλλά και κατά της Γαλλίας.³⁸

Επιπλέον αναφερόμενη η εφημερίδα στην πρόσκληση που δέχθηκε ο Κεμάλ για να μετάσχει στη συνδιάσκεψη «διά την αποκατάσταση της Εγγύς Ανατολής» κατηγορεί τους Συμμάχους για προδοσία απέναντι της Ελλάδας, το μέγεθος της οποίας είναι εύκολο «εις πάντα» να μετρήσει. Στην ουσία οι «Σύμμαχοι» είναι φανερό ότι υποχωρούν «καθ' όλην την γραμμήν» απέναντι των Τούρκων και αυτό καθίσταται σαφές «από το διέπον την πρόσκλησιν πνεύμα».³⁹

Σε άλλο δημοσίευμα με τίτλο: «Η ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΗΤΤΑ» ο αρθρογράφος είναι δεικτικός απέναντι στην αδυναμία της βρετανικής Διπλωματίας να επιβάλει τις θέσεις της απέναντι στην Γαλλία. Αφορμή είναι το σημαντικό ζήτημα της αντικαταστάσεως της Συνθήκης των Σεβρών. Συγκεκριμένα τονίζει ότι η κοινή γνώμη της Γαλλίας μετά την διπλωματική νίκη της χώρας παρατηρεί ότι «διά της αντικαταστάσεως της συνθήκης των Σεβρών» με άλλη νέα όλα τα ενδιαφερόμενα έθνη θα μείνουν ευχαριστημένα, εκτός βεβαίως της Ελλάδος, της οποίας οι βλέψεις εδαφικής επεκτάσεως ματαιώνονται. Και ουσιαστικά η κοινή γνώμη της Γαλλίας έχει δίκιο να «αγάλλεται» καθώς δεν πέτυχε απλώς να εμποδίσει την αποκατάσταση της ελευθερίας ενός λαού «επί αιώνας τυρρανηθέντος». Πέτυχε να δείξει στον κόσμο όλο ότι αυτή αποτελεί «την διευθύνουσαν την Ευρώπην δύναμιν.» Πέτυχε να καταρρίψει το γόητρο

³⁷ Φως, αρ. φ. 219, Κάϊρο, 7/20 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

³⁸ Φως, αρ. φ. 219, Κάϊρο, 7/20 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

³⁹ Φως, αρ. φ. 223, Κάϊρο, 12/25 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

της Μ. Βρετανίας και μπορεί πλέον να καυχάται ότι η θέλησή της «δεν δύναται να γνωρίζη εμπόδια.»⁴⁰

Και όταν πλέον όλα είχαν κριθεί και η Μικρά Ασία είχε χαθεί για τον Ελληνισμό, το «Φως» αναδημοσιεύει την πολύ πικρή αλήθεια που έγραψαν οι Κυριακάτικοι Τάιμς, όσον αφορά τη στάση της Αγγλίας κατά τη διάρκεια του Μικρασιατικού Πολέμου. Ενώ η Γαλλία έδινε στους Τούρκους «επί πιστώσει» τηλεβόλα και θωρακισμένα αυτοκίνητα, η Αγγλία αρκούνταν σε ευλογίες.⁴¹

⁴⁰ Φως, αρ. φ. 224, Κάϊρο, 13/26 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

⁴¹ Φως, αρ. φ. 227, Κάϊρο, 17/30 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

Β' Κεφάλαιο

Η εκδήλωση του τουρκικού ριζοσπαστισμού και οι θηριωδίες του

α. Η εξολόθρευση του χριστιανικού στοιχείου (Αρμενίων και Ποντίων)

Ο Μικρασιατικός Πόλεμος έχει να επιδείξει πάρα πολλά θύματα. Είναι από μόνος του ένα συγκλονιστικό γεγονός. Το χριστιανικό στοιχείο δοκιμάστηκε πολύ, όχι μόνο στα πεδία των μαχών, αλλά εξίσου και ακόμα περισσότερο αντιμετωπίζοντας την προσπάθεια των Κεμαλιστών να πετύχουν τον πλήρη εξολοθρεμό του. Οι πρακτικές εξόντωσης του χριστιανικού στοιχείου και η εκτεταμένη μορφή που έλαβαν αυτές καταγράφονται με συγκλονιστικό τρόπο και στις δύο εφημερίδες. Η κάθε μια από την πλευρά της φανερώνει συγκλονιστικές μαρτυρίες, που πολλές φορές δε χωράει ανθρώπινος νους, ως προς το μέγεθος των φρικαλεοτήτων που διαπράχθηκαν από την τουρκική πλευρά. Η εξόντωση είχε λάβει διαστάσεις αρχικά με τη συστηματική εξόντωση των Ελλήνων του Πόντου και των Αρμενίων, με το πρόσχημα της προσπάθειας από την πλευρά τους δημιουργίας Ποντοαρμενικού Κράτους.

Η εφημερίδα «Εθνικός Κήρυξ» παρουσιάζει με πολύ χαρακτηριστικό τρόπο την τραγική διάσταση των γεγονότων. «ΤΑ ΑΤΕΛΕΥΤΗΤΑ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ» είναι ένας πολύ εύγλωττος τίτλος που αποτυπώνει τις θλιβερές ειδήσεις που φθάνουν μέχρι την Αμερική από μαρτυρίες Αμερικανών μελών της Περιθάλψεως της Εγγύς Ανατολής. Το άρθρο περιγράφει τις απελάσεις Ελλήνων και Αρμενίων με ανατριχιαστικές λεπτομέρειες. Άνδρες, γυναίκες και παιδιά σε φρικτή κατάσταση. Μεσήλικες άνδρες από τις ταλαιπωρίες και την πείνα έμοιαζαν με 90 χρονών. Το μέγεθος της ανθρώπινης σκληρότητας είναι απίστευτο, αφού φτάνει στο σημείο, όταν αυτοί οι ταλαίπωροι άνθρωποι καταυλίσθηκαν κοντά σε ρυάκι, να μην τους επιτρέπεται να πιούν νερό, αλλά να τους ασκείται πλήρης εξαναγκασμός στο να το αγοράσουν «από πωλητάς». Και οι απίστευτες ταλαιπωρίες συνεχίζονταν, καθώς όλες οι μέσης ηλικίας γυναίκες, οι γριές και οι γέροντες για να μην αναφέρει κανείς τις νέες και τα παιδιά, έφεραν στις ράχες τους μεγάλα φορτία με κλινοσκεπάσματα, τροφή, δέματα, μαγειρικά σκεύη και «επί του φορτίου το ένα παιδίον» σε μια τεράστια πορεία θανάτου.

Το αποτέλεσμα ήταν πολλοί από αυτούς να είναι καταδικασμένοι να μη φτάσουν ποτέ στον προορισμό τους. Η κακοκαιρία που κατέληξε σε χιονοστρόβιλο, είχε σαν αποτέλεσμα πολλές γυναίκες να εγκαταλείψουν τα παιδιά τους στο δρόμο, η πλειοψηφία των οποίων δεν επέζησαν από το ψύχος και την πείνα. Και το διαβολικό είναι ότι οι απελάσεις σκοπίμως γινόντουσαν τις ημέρες εκείνες που επικρατούσε «έκτακτος κακοκαιρία και ψύχος» για να επιτευχθεί η εξόντωση των απελαθέντων. Ουσιαστικά η κατάληξη των ανδρών απελαθέντων δεν ήταν άλλη από τον αφανισμό μέσα από τα τάγματα εργασίας «Αμελέ Ταμπουρού». Εκεί ταλαιπωρούνταν στην επισκευή οδών και άλλων εργασιών με μόνο «δύο μερίδας ψωμί» που στους εξασθενημένους ελαττώνονταν σε μία, έτσι ώστε να εξασφαλισθεί η πιο γρήγορη φυσική τους εξόντωση.⁴²

Αντίστοιχα η εφημερίδα «Φως» για το ίδιο ζήτημα της συστηματικής εξόντωσης του χριστιανικού στοιχείου, δημοσιεύει σε άρθρο της την έκθεση της Αμερικανίδας Έθελ Τόμσον, η οποία είχε μεταβεί «εις την Ανατολή» για το έργο των ορφανών της Αμερικανικής Περιθάλψεως. Το περιεχόμενο του άρθρου είναι συγκλονιστικό. Η Τόμσον αναφέρει χαρακτηριστικά ότι επέστρεψε στην πατρίδα της με αίσθημα φρίκης και απογοητεύσεως αναλογιζόμενη ότι εν έτει 1922 απαράδεκτο «να ζώσι άτομα υπό τοιαύτας συνθήκας.» Λέει χαρακτηριστικά ότι αυτό που είδε κατά το διάστημα της εργασίας της «υπερβαίνει οποιαδήποτε φρίκη» και καταντά απίστευτο να υπάρχουν σήμερα άνθρωποι που να φονεύουν κατά τον αγριότερο τρόπο ομάδες γυναικοπαίδων «προς εξόντωσιν της Χριστιανικής φυλής.»

Η αφήγησή της ξεπερνά κάθε φαντασία. Καταγγέλλει ότι, ενώ μετέβαινε έφιππη με τη συνοδεία και ενός άλλου Αμερικανού με σκοπό να επισκεφτεί ένα ορφανοτροφείο, έγινε μάρτυρας μιας φρικώδους σκηνής. Αιφνιδίως άκουσαν φωνές και, όταν πλησίασαν, αντίκρυσαν το θέαμα τριακοσίων μικρών παιδιών, τα οποία «συνωθούντο εν κύκλω.» Η σκηνή που ακολουθεί είναι εφιαλτική. Είκοσι χωροφύλακες, οι οποίοι είχαν αφιππεύσει «εκτύπων σκληρώς διά βαρέων ξιφών τα ολολύζοντα παιδιά.» Μια μητέρα που όρμησε για να σώσει το παιδί της δεν έγινε σεβαστή, αλλά υπέστη την ίδια τύχη. Το θέαμα ήτο προφανώς φρικώδες. «Τα μικρά

⁴² *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2657, Νέα Υόρκη, 5 Αυγούστου 1922, σ. 2.

παιδιά έκυπτον κατά γης ύψωνον τας μικράς χείρας διά να αποφύγουν τα κτυπήματα.»⁴³

Αλλά τα φοβερά συμβάντα δεν τελειώνουν εδώ. Συγκλονισμένη παρατηρεί ότι αυτά που έζησε διαμένοντας στην Αμησό επί δύο μήνες υπερβαίνουν κάθε φαντασία. Η συστηματική εξόντωση συνεχιζόταν μέρα και νύχτα. Ήταν αδύνατο να κοιμηθεί τη νύχτα από τις φωνές των «εξανδραποδιζομένων γυναικοπαίδων.» Κάθε νύχτα από το αρμενικό ορφανοτροφείο, στο οποίο διέμεναν «παρετήρουν το ερυθρόν θέαμα καιομένων χωρίων», το οποίο την έκανε να σκέφτεται «εις ποίαν επίγειον κόλασιν μετέβαλον **οι πρωτοφανώς άγριοι αυτοί άνθρωποι** την ωραίαν αυτήν χώραν.»

Επιπλέον καταθέτει μια άλλη μαρτυρία της, όταν μια νύχτα το ορφανοτροφείο περικυκλώθηκε από πλήθος γυναικόπαιδα, τα οποία χτυπούσαν την πόρτα και παρουσίαζαν τα μικρά τους παιδιά, τα οποία τους παρακαλούσαν να διαφυλάξουν. Τους αγκάλιαζαν κλαίγοντας και ζητούσαν σωτηρία, γιατί η διαταγή των Τούρκων όριζε την άμεση αναχώρηση για την εξορία.

Αλλά και το ταξίδι της στο Χαρπούτ υπήρξε **«ζώσα παρέλασις και εικόν κολάσεως του Δάντη»**. Καθ' οδόν έβλεπε ομίλους γερόντων, παιδιών που ώδευαν «τον ατελείωτον δρόμον του μαρτυρίου» πέφτοντας νεκροί από την εξάντληση και από τα χτυπήματα των συνοδών. Η οσμή των πτωμάτων, «των κειμένων καθ' οδών» και το θέαμα των όρνεων, που τα κατέτρωγαν είχε δημιουργήσει νευρική κρίση σε αυτή και όλους τους συνταξιδεύοντες. Το φρικτό αυτό θέαμα την έκανε να λυγίσει λέγοντας χαρακτηριστικά ότι, όταν έφθασε στη Σεβάστεια, έπεσε ασθενής.

Αλλά αυτός ο φοβερός εφιάλτης δεν έχει τέλος. Αφικόμενη στη Μαλάτεια συνάντησε «τους υπολειφθέντες νέους ομίλους», εξορισθέντες από την Αμησό, οι οποίοι ανέφεραν ότι οι υπόλοιποι είχαν φονευθεί καθ' οδόν «κατά τον απανθρωπότερον τρόπον.» Όταν έφθασε στην πόλη Σερπούτ, το θέαμα ήταν το λιγότερο που μπορεί να πει κανείς οδυνηρό. Η πόλη ήταν πλήρης «λιμωτόντων, ασθενών, άθλιον ναυάγιον Ελλήνων γερόντων, γυναικών και παιδιών.» Το αδιανόητο ήταν ότι οι άνθρωποι αυτοί προσπαθούσαν να τραφούν με σούπα από χόρτα και θεωρούσαν ευτύχημα, εάν κατόρθωναν να προσθέσουν σ' αυτήν «και ους προβάτου, το μόνον μέρος του ζώου το οποίον απορρίπτεται εν Ανατολή.» Τί θα μπορούσε λοιπόν

⁴³ Φως, αρ. φ. 189, Κάϊρο, 3/16 Αυγούστου 1922, σ. 1.

να πει κανείς, καθώς καμιά τροφή δεν παρασχέθηκε σε αυτούς σε μια πορεία 500 μιλίων.

Είναι επόμενο ότι αυτά τα μαρτύρια φτάνουν τον άνθρωπο στα όριά του. Γι' αυτό βρέθηκε λοιπόν προ του θεάματος ανθρώπων να εκλιπαρούν το θάνατο, για να θέσουν τέρμα «εις τα πρωτοφανή μαρτύρια της ζωής των». Η φράση που χρησιμοποιεί τα λέει όλα: «Ολόκληρος η Ανατολή είνε μια φρικώδης συνοδεία. **Η συνοδεία του θανάτου.**» Το ενδιαφέρον ήταν ότι οι Τούρκοι προσπάθησαν με κάθε τρόπο να αποκρύψουν τα εγκλήματα τους από τα μάτια του πολιτισμένου κόσμου. Συγκεκριμένα ο τούρκος διοικητής του Χαρπούτ προσπάθησε απειλώντας να αποσπάσει διάψευση των ανακοινώσεων του Αμερικανού γιατρού Τάουελ. Όμως όλη η αμερικανική αντιπροσωπεία αρνήθηκε κατηγορηματικώς. Στο τέλος του άρθρου, η Τόμσον προέβη σε καταγγελία της απάνθρωπης διαγωγής των Τούρκων εναντίον των Χριστιανών της Ανατολής και επικαλέστηκε «την αντίληψιν του πεπολιτισμένου κόσμου προς τον τερματισμόν του μαρτυρίου.»⁴⁴

Είναι προφανές ότι ύστερα από τέτοιες πρακτικές η λύση της φυγής ήταν η μοναδική οδός σωτηρίας. Ο «Εθνικός Κήρυξ» σε άρθρο του με τίτλο: «ΚΕΜΑΛΙΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΙΛΙΚΙΑΝ» ένας Αρμένιος πρόκριτος, μεταβαίνοντας στην Ευρώπη σε μια προσπάθεια να σώσει τη ζωή του, έδωσε συνέντευξη σχετικά με τις μεθόδους εξόντωσης των Αρμενίων. Πατώντας «επί ελευθέρου εδάφους» άφησε «την γλώσσαν του ελευθέραν να ζωγραφίση την κατάστασιν», η οποία είναι σε κάθε περίπτωση θλιβερή. Φόνοι διαπράττονται καθημερινά «υπό τα όμματα των οργάνων της εξουσίας», και ψευδείς κατηγορίες «πλάττονται κατά των χριστιανών», οι οποίοι σύρονται «αγεληδόν» προ των κεμαλικών δικαστηρίων, ενώπιον των οποίων, «ως εικός», ουδέποτε εύρισκαν δικαιοσύνη.

Είναι πραγματικά διαβολικά και ευφάνταστα τα τεχνάσματα των Τούρκων. Ένα από αυτά είναι η προσπάθεια να υφαρπάξουν με κάθε τρόπο τα περιουσιακά στοιχεία των Χριστιανών. Εάν κάποιο κτήμα ή οικία, που ανήκει σε Χριστιανούς, φανούν αρεστά σε οποιονδήποτε Τούρκο, το πρόβλημα λύνεται αμέσως. Οι Χριστιανοί ενάγονται για φανταστικά χρέη προς τους Οθωμανούς αδιαφορώντας, αν δεν υπάρχουν έγγραφες αποδείξεις. Αρκεί απλώς ότι υπάρχουν πρόχειροι δύο «τίμιμοι» μάρτυρες (ικκί

⁴⁴ Φως, αρ. φ. 194, Κάιρο, 9/22 Αυγούστου 1922, σ. 2.

σιαχίτ). Το κεμαλικό δικαστήριο δίνει πάντοτε και κατά κανόνα «πίστιν» εις τους δύο αξιόπιστους (!) Τούρκους μάρτυρες και οι Χριστιανοί αποξενούνται άνευ μεγάλης δυσκολίας των κτημάτων τους, στα οποία εγκαθίστανται οι παρείσακτοι Κεμαλικοί!...

Το ακόλουθο περιστατικό που περιγράφεται είναι χαρακτηριστικό. Πρόκριτος Τούρκος, στον τράχηλο του οποίου υπάρχει «ανηρημένον κομβολόγιον κακουργημάτων και γνωστός διά τους εκβιασμούς εναντίον Ελλήνων και Αρμενίων», παρουσιάστηκε σε κάποιο Αρμένιο και του ζήτησε ούτε λίγο ούτε πολύ την παραχώρηση του κτήματός του για μια δεκαετία «άνευ πληρωμής οιοδήποτε ενοικίου». Ο Αρμένιος έκπληκτος «προ της τοιαύτης προπετούς του Τούρκου προτάσεως» τόλμησε να ρωτήσει, για ποιο λόγο να γίνει τέτοιου είδους παραχώρηση του κτήματός του, ο Κεμαλικός απάντησε αμέσως «μετά της μεγαλειτέρας κυνικής αναιδεΐας» ως ακολούθως: Γιατί κατά τις τελευταίες σφαγές, όταν ο όχλος ζήτησε να φονεύσει τη μητέρα του «διά μαχαίρας» και να την κατακρεουργήσει, αυτός κατόρθωσε να τον πείσει να την τουφεκίσει, ώστε να μην υποστεί βασανιστήρια. «Δεν νομίζεις λοιπόν ότι η χάρις αυτή αξίζει το μικρόν τούτο αντισήκωμα, το οποίον σου ζητώ τη στιγμή αυτήν;» Και, όταν ο Αρμένιος δίστασε να παραδώσει το κτήμα του «εις τον αυθάδη Τούρκον», αυτός την επαύριον εγκαταστάθηκε με τη βία στο κτήμα του.⁴⁵

Μπροστά στις τόσες θηριωδίες ο αμερικανικός Ερυθρός Σταυρός προσπαθεί να προσφέρει τις υπηρεσίες του μέσα σε πολύ αντίξοες συνθήκες και να ανακουφίσει τα θύματα των τουρκικών πρακτικών εξόντωσης. Κατάφερε να μεταφέρει στο εξωτερικό εκατοντάδες ορφανά αντί πληρωμής 36.000 χρυσών τουρκικών λιρών. Το εντυπωσιακό είναι ότι, ακόμα και αυτή η σωτηρία των χριστιανοπαίδων δεν γίνεται χωρίς αντάλλαγμα, αλλά και πάλι υπάρχει κάποιο όφελος για την τουρκική πλευρά και μάλιστα οικονομικό. Αξίζει να σημειωθεί ότι η προσπάθεια σωτηρίας αυτών των παιδιών είναι προφανές ότι στηρίχθηκε στη νοοτροπία του «ανατολίτικου παζαριού» Δηλαδή «παζαρεύτηκε» η ζωή των μικρών αυτών παιδιών και αναζητήθηκε το μέγιστο οικονομικό αντάλλαγμα για τη σωτηρία τους.

Επιπλέον δεν θα μπορούσε να παραληφθεί και η καταγραφή της νέας πηγής πλουτισμού των τούρκων αξιωματικών στο λιμάνι της Μερσίνης με έναν ευφάνταστο τέχνασμα. Όταν τέθηκαν σε κυκλοφορία τα τουρκικά νομίσματα των 50 και 100 λιρών έμποροι και ταξιδιώτες διερχόμενοι από το τελωνείο ή το λιμεναρχείο της Μερσίνης

⁴⁵ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2705, Νέα Υόρκη, 22 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 3.

υποβάλλονται σε εξέταση και, όσες τουρκικές λίρες βρίσκονται επάνω τους, κατάσχονται ότι τάχα είναι κίβδηλες. Και οι κάτοχοι τους τίθενται υπό κράτηση και τότε μόνο ανακτούν την ελευθερία τους, όταν παραδεχθούν ότι είναι τα χαρτονομίσματά τους κίβδηλα. Είναι προφανές ότι με τη μέθοδο αυτή περιέρχονται σεβαστά χρηματικά ποσά στην κυριότητα τούρκων αξιωματικών. Και η εφημερίδα κλείνει το άρθρο της τονίζοντας ότι αυτά είναι «ολίγα εκ των πολλών», τα οποία αφηγήθηκε ο πρόκριτος Αρμένιος, ο οποίος κατόπιν πολλών χρηματικών θυσιών και τεμενάδων κατόρθωσε τελικά να αναχωρήσει από την Κιλικία εγκαταλείποντας την κτηματική του περιουσία «εις τη διάθεση των αρπάγων κεμαλιστών διά να σώση τουλάχιστον την κεφαλήν του.»⁴⁶

Παράλληλα η εφημερίδα «Φως» αναφέρεται και στις πληροφορίες που συγκεντρώνουν οι ξένοι ανταποκριτές από το Ικόνιο, σχετικά με τις νέες σφαγές που άρχισαν τα κεμαλικά στρατεύματα εναντίον των Χριστιανών της Ανατολίας, από τη στιγμή της ανακηρύξεως της αυτονομίας της Ιωνίας. Η δυσάρεστη είδηση είναι ότι δύο ελληνικά χωριά καήκαν ολοσχερώς και εβδομήντα τρεις κάτοικοι σφαγιάστηκαν κατά τον αγριότερο τρόπο με την πρόφαση ότι επέδειξαν φιλελληνικά αισθήματα με αφορμή της ανακηρύξεως της αυτονομίας της Ιωνίας. Σύμφωνα με αυτές τις πληροφορίες σε όλη την περιοχή βόρεια και βορειοδυτικά του Ικονίου ασκείται από τους Κεμαλικούς «πλήρης τρομοκρατία.»⁴⁷

Επιπλέον σε άλλο άρθρο με τίτλο: «ΑΙ ΝΕΑΙ ΘΗΡΙΩΔΙΑΙ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ», αποτυπώνονται οι σφαγές και πυρπολήσεις των Χριστιανών του Πόντου. «Πάντα τα Χριστιανικά Χωριά έχουν πυρποληθεί» και από τους κατοίκους άλλοι «απελαθέντες» σφαγιάστηκαν καθ' οδόν, άλλοι, αφού συνελήφθησαν, «εφονεύθησαν επιτοπίως ή εκάησαν ζώντες.» Το σύνολο του άρθρου δεν είναι τίποτε άλλο από αναλυτική καταγραφή και ένας αναλυτικός κατάλογος θυμάτων από χωριά και περιοχές του Πόντου, όπου υπέστησαν οι κάτοικοί τους φρικτό θάνατο.⁴⁸

⁴⁶ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2669, New York, 22 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 3.

⁴⁷ *Φως*, αρ. φ. 198, Κάϊρο, 13/26 Αυγούστου 1922, σ. 1.

⁴⁸ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2663, Νέα Υόρκη, 11 Αυγούστου 1922, σ. 3.

β. Η Καταστροφή της Σμύρνης και η περιγραφή των βιαιοπραγιών

Και αν τα δημοσιεύματα που έχουν ήδη αναφερθεί για την προσπάθεια εξόντωσης των Αρμενίων, των Ποντίων και των Μικρασιατών Ελλήνων είναι συγκλονιστικά δεν είναι τίποτα μπροστά στην περιγραφή των τραγικών στιγμών της πυρπόλησης της Σμύρνης.

Πραγματικά αυτά που εκτυλίχθηκαν θύμιζαν εικόνες της Αποκαλύψεως, καθώς οι Μικρασιάτες αντιμετώπισαν το θάνατο σε όλες του τις εκφάνσεις: «Εμνήσθη ημερών νωπών και ολεθρίων, ότε εφάνη ο ίππος ο μέλας, ο ίππος του πυρός, ο ίππος ο χλωρός, ο εξωσμένος ρομφαίαν πύρινην και επιπεσών κατέκαυσε τας επτά εκκλησίας τας εν τη Ασία και τους πρεσβυτέρους αυτών εθανάτωσε λυγρώ θανάτω. Και είδον τον ίππον τον μέλανα, τον ίππον του πυρός, τον ίππον τον χλωρόν και εκάλεσα αυτόν Νουρεντίν και Οσμάν αγά και Κεμάλ ΑΤΑΤΟΥΡΚ και ήσαν ζωσμένοι ρομφαίαν πύρινη και κατέκαυσαν τας επτά εκκλησίας της προσφιλούς μου πατρίδος Μικρασίας, ΤΗΝ ΙΩΝΙΑΝ, ΤΗΝ ΑΙΟΛΙΑΔΑ, ΤΗΝ ΚΑΡΙΑΝ, ΤΗΝ ΒΙΘΥΝΙΑΝ, ΤΗΝ ΠΙΣΙΔΙΑΝ, ΤΗΝ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΝ, ΤΟΝ ΠΟΝΤΟΝ...Και εγένοντο παντα ταυτα εν τω ολεθρίω φθινοπώρω του παναθλίου έτους 1922.»⁴⁹

Πριν πραγματικά γίνει αναφορά αμιγώς στα δημοσιεύματα των δύο εφημερίδων σχετικά με την πυρπόληση της Σμύρνης και την εξόντωση των Χριστιανών αξίζει να γίνει μια μικρή αναφορά στους συμβολισμούς του αποσπάσματος, οι οποίοι είναι προφανείς και συγκλονιστικοί και περιγράφουν με απόλυτο τρόπο τις σκληρές φρίκες που εκτυλίχθηκαν στη Σμύρνη και θα αναπτυχθούν στη συνέχεια σε όλη τους την έκταση.

Ο Γ. Δεληγιάννης σχετικά με τα γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής εμπνέεται και βρίσκει αντιστοιχίες με την Αποκάλυψη του Ιωάννου, όπου γίνεται αναφορά στις επτά εκκλησίες της Μικράς Ασίας, σε συνδυασμό με το απόσπασμα όπου το ΑΡΝΙΟΝ ανοίγει τις επτά σφραγίδες. Συγκεκριμένα η δεύτερη σφραγίδα σηματοδοτεί την εμφάνιση του ίππου του πυρός, δηλαδή του κόκκινου ίππου που συμβολίζει τους αιματηρούς πολέμους και του έχει παραχωρηθεί από το Θεό η άδεια να αφαιρεθεί η Ειρήνη από τη Γη και να σφαγούν μεταξύ τους οι άνθρωποι. Και δόθηκε

⁴⁹ Βλ. σχετικά Γ. Δεληγιάννης, *Η Ανταλλαγή των Πληθυσμών και η Εγκατάσταση των Ελλήνων Προσφύγων της Καππαδοκίας στη Μακεδονία, Αθήνα 2001*, σ. 9 – 10.

σ' αυτόν «μάχαιραν μεγάλη». Η τρίτη σφραγίδα συνοδεύεται με την παρουσία του μέλανος ίππου, δηλαδή του μαύρου αλόγου και συμβολίζει τις στερήσεις και τους λιμούς. Και είχε ζυγαριά στα χέρια του. Η τέταρτη σφραγίδα είναι ο ίππος ο χλωρός, ο κίτρινος δηλαδή που συμβολίζει τις επιδημίες και το θανατικό. Και αυτός που καθόταν επάνω του είχε το όνομα **θάνατος** και ακολουθούσε μαζί του ο **Άδης** για να μαζεύει τις ψυχές όσων θα πέθαιναν.⁵⁰

Οι αντιστοιχίες των τριών σφραγίδων – ίππων με τα δραματικά γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής είναι προφανείς στους γνωρίζοντες Ιστορία. Ο ίππος του πυρός συμβολίζει τον ελληνοτουρκικό πόλεμο, όπου η Ειρήνη χάθηκε από τα μικρασιατικά εδάφη και συνοδεύτηκε από τη σφαγή των κατοίκων της. Ο μέλας ίππος συμβολίζει τις στερήσεις και τον λιμό που έζησαν οι Μικρασιάτες Πρόσφυγες, καθώς λιμοκτονούσαν χωρίς τροφή και νερό μέσα στην πόλη της Σμύρνης, όπου συνωστίζονταν κατά χιλιάδες. Ο ίππος ο χλωρός συμβολίζει τις επιδημίες και το θανατικό που έπεσε στην πόλη, καθώς η συγκέντρωση τεράστιου αριθμού προσφύγων έφερε τύφο και άλλες επιδημίες που θέρισαν το συγκεντρωμένο πλήθος.

Τα δημοσιεύματα που ακολουθούν πιστοποιούν του λόγου το αληθές. Ο «Εθνικός Κήρυξ» αναφέρεται συγκεκριμένα στο τέταρτο σύνταγμα τουρκικού ιππικού ακολουθούμενο και «υπό ατάκτων» που είναι πλέον προ των πυλών της Σμύρνης. Η κατάσταση στην πόλη χαρακτηρίζεται χαώδης. Κοντά σε όλα τα άλλα μαστίζεται από τύφο και άλλες επιδημίες λόγω της συγκεντρώσεως μυριάδων προσφύγων. Οι Τούρκοι, οι οποίοι έχουν αναλάβει τη διοίκηση της Σμύρνης, προσπαθούν να καταπολεμήσουν τις επιδημίες. Πλέον τα πράγματα έχουν πάρει το δρόμο τους. Η Σμύρνη, που υπήρξε για τους Κεμαλιστές ο τελικός αντικειμενικός σκοπός του πολέμου τους, όπως η Άγκυρα για τους Έλληνες, προβλέπεται να «παραστή μάρτυς λίαν προσεχώς της θριαμβευτικής εισόδου του Μουσταφά Κεμάλ πασά και άλλων μελών της Τουρκικής Εθνικιστικής Κυβερνήσεως.»⁵¹

Στα δημοσιεύματα της 12 Σεπτεμβρίου η κατάσταση πλέον περιγράφεται ως τραγική. Πρόκειται για εθνική τραγωδία. Ο Μουσταφά Κεμάλ μπαίνει στη Σμύρνη

⁵⁰ Βλ. σχετικά *Αποκάλυψις Ιωάννου*, Ι. Μ. Χατζηφώτης (προλ.), Ι.Θ. Κουτσαράς (ερμ. αποδ), Αθήνα 1995, σ. 48 - 49.

⁵¹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2664, Νέα Υόρκη, 11 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

θριαμβευτής.⁵² Ο προδοθείς ελληνικός λαός «πεινά και γυμνητεύει και υφίσταται απερίγραπτα άλλα μαρτύρια», καθώς έχει συγκεντρωθεί «κατά χιλιάδας εν Σμύρνη.» Μπροστά σε αυτή την τραγωδία ο Πατριάρχης Μελέτιος απηύθυνε συγκινητική έκκληση προς την κοινωνία των Εθνών, «επικαλούμενος την αρωγήν και αντίληψιν αυτής υπέρ των δεινοπαθούντων προσφύγων.»⁵³

Η δημοσίευση της εφημερίδας της 15 Σεπτεμβρίου είναι κομβική και δραματική μαζί. «Η ΣΜΥΡΝΗ ΚΑΙΕΤΑΙ» είναι ο κεντρικός και δραματικός τίτλος. Και ο υπότιτλος είναι εξίσου συγκλονιστικός. «ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΚΤΙΡΙΩΝ ΑΠΟΤΕΦΡΩΘΗΣΑΝ ΣΥΜΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΥ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟΥ. 300 ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΕΙΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΝ ΑΠΕΛΠΙΣΤΙΚΗΝ.» Το δημοσίευμα περιγράφει μια χαώδη κατάσταση, όπου πανικός επικρατεί σε ολόκληρη την πόλη. Πολλές οικοδομές της ευρωπαϊκής συνοικίας της πόλης συμπεριλαμβανομένου και του Αμερικανικού Προξενείου αποτεφρώθηκαν. Αμερικανοί ναύτες και συμμαχικά στρατιωτικά αποσπάσματα αγωνίζονταν για να περιστείλουν τη φωτιά. Οι ζημιές που προκλήθηκαν υπολογίζονται σε πολλά εκατομμύρια. Η φωτιά ξεκίνησε από την αρμενική συνοικία και από εκεί μεταδόθηκε με αστραπιαία ταχύτητα.

Ανάμεσα στους πρόσφυγες που έφθασαν με πλοία στον Πειραιά ήταν και ένας Έλληνας δημοσιογράφος, ο οποίος βεβαίωσε ότι ο μητροπολίτης Χρυσόστομος, σφαγιάστηκε από τον τουρκικό όχλο. Επίσης επιβεβαίωσε ότι δύο χιλιάδες περίπου Έλληνες στρατιώτες σφαγιάστηκαν από τους Τούρκους στη Σμύρνη και τα πτώματά τους ρίχθηκαν στη θάλασσα.⁵⁴

Σχετικά πάντως με τη δολοφονία του Μητροπολίτη Σμύρνης υπάρχει και άλλο δημοσίευμα της ίδιας ημέρας, όπου ο πηχυαίος τίτλος του είναι χαρακτηριστικός: «Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΕΤΟΥΦΕΚΙΣΘΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΤΩΜΑ ΤΟΥ ΕΣΥΡΘΗ ΑΝΑ ΤΑΣ ΟΔΟΥΣ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ.» Η περιγραφή του τί συνέβη είναι φρικιαστική: «Ο

⁵² Σχετικά με την πορεία και προσωπικότητα του Μουσταφά Κεμάλ βλ. Σ. Αναγνωστοπούλου, Ο Αγώνας της Ανεξαρτησίας των Τούρκων, 1919 - 1922, στο: *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1922 (Επιμ. Χ. Κουλούρη)*, Αθήνα 2010, σ. 83 - 101.

⁵³ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2665, Νέα Υόρκη, 12 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

⁵⁴ Ο Μικρασιατικός Πόλεμος, εκτός από τους πρόσφυγες είχε και μεγάλο κόστος σε ανθρώπινα θύματα στον Ελληνικό στρατό. Βλ. σχετικά Γ. Μαργαρίτης, *Οι Πόλεμοι*, στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, Οι Απαρχές 1900 - 1922* τ. 12, Αθήνα χ. χ., σ. 186.

Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος καταδικασθείς εις θάνατον υπό των κεμαλιστών ετουφεκίσθη εις την Σμύρνην, το δε σώμα του παραδοθέν εις τον Τουρκικόν όχλον εσύρθη ανά τας οδούς της πόλεως. Η Ελληνική συνοικία της Σμύρνης αποτεφρώθη. Φρικαλέαι σφαγαί των Ελλήνων εξακολουθούν. Τα λαμβάνοντα χώραν εις την Σμύρνην σπαράσσουν την ανθρώπινην καρδίαν. Η κυβέρνησις ελπίζει ότι αι σφαγαί της Μικράς Ασίας θα συγκινήσωσιν τον πολιτισμένον κόσμον.» Εδώ η εφημερίδα κάνει ένα δεικτικό σχόλιο σχετικά με την κυβέρνηση των Αθηνών, την οποία θεωρεί υπαίτια για τη συμφορά. Οι σφαγές μόνο «την Κυβέρνηση των Συμμοριτών και τον αρχισυμμορίτην Δαανορρώσσον δε θα συγκινήσουν ποτέ.»⁵⁵

Αντίστοιχη εικόνα καταστροφής υπάρχει και στα Μουδανιά. Όπως χαρακτηριστικά γράφει σε δημοσίευμα της η εφημερίδα: «Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΕΙ ΤΟΝ ΚΙΝΔΥΝΟΝ ΕΞΟΛΟΘΡΕΜΟΥ». Το αμερικανικό αντιτορπιλικό που κατέπλευσε από τα Μουδανιά περιγράφει την κατάσταση ως φρικαλέα. Το λιμάνι βρίθει πτωμάτων προσφύγων, τα οποία ρίχθηκαν στη θάλασσα. Πενήντα χιλιάδες πρόσφυγες, χωρίς ψωμί και νερό «εκκλιπαρούν ματαίως την εκείθεν μεταφορά τους. Το θέαμα τόσης δυστυχίας είναι σπαρακτικών.»⁵⁶

Οι Ιταλοί ακόμα και μπροστά σε αυτή την καταστροφή παραμένουν θεματοφύλακες των συμφερόντων τους και δεν συγκινούνται από το ανθρώπινο δράμα που βλέπουν να εκτυλίσσεται. Συγκεκριμένα, αποδίδουν τον εμπρησμό της Σμύρνης σε φυλετικά μίσση. Επιπλέον δίνουν εντολή σε όλα τα ατμόπλοια, που βρισκότουσαν εντός της ακτίνας της Εγγύς Ανατολής, της Τριπόλεως, της Νοτίου Ιταλίας και της Σικελίας, να κατευθυνθούν στη Σμύρνη για να «βοηθήσουν» τους κατοίκους και να παραλάβουν Ιταλούς πρόσφυγες.

Οι Γάλλοι από την πλευρά τους πιστοποιούν με τον πιο άμεσο και φρικτό τρόπο τη συμβολή τους στο μικρασιατικό δράμα. Μαρτυρίες Ιταλών προσφύγων, που έφθασαν στο Πρίντεζι προερχόμενοι από τη Σμύρνη, βεβαίωσαν ότι κατά την τελευταία τουρκική εξόρμηση εναντίον των Ελλήνων εθεάθησαν στις τάξεις των τουρκικών στρατευμάτων πολλοί Γάλλοι αξιωματικοί.

Σε άρθρο με τίτλο: «Η ΦΡΙΚΑΛΕΑ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ ΣΥΓΚΛΟΝΙΖΕΙ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ ΟΛΟΚΛΗΡΟΝ» τονίζεται ότι τηλεγραφήματα από

⁵⁵ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2668, Νέα Υόρκη, 15 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

⁵⁶ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2668, Νέα Υόρκη, 15 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

τη Σμύρνη διαβιβάζουν φρικιαστικές λεπτομέρειες της τεράστιας καταστροφής που συντελείται, καθώς το ελληνικό στοιχείο εξοντώθηκε «ριζηδόν». Οι ελληνικές και οι αρμενικές συνοικίες της πόλεως αποτεφρώθηκαν ολοσχερώς. Οι άστεγοι υπερβαίνουν τις εκατόν πενήντα χιλιάδες. Τα προξενεία συμπεριλαμβανομένων και του αμερικανικού κήκαν. Αυτόπτες μάρτυρες βεβαιώνουν ότι η φωτιά μπήκε από τούρκους τακτικούς στρατιώτες που χρησιμοποίησαν αρκετή ποσότητα πετρελαίου. Πλέον των δύο χιλιάδων Ελλήνων και Αρμενίων καήκανε εντός των σπιτιών. Άλλες χιλιάδες φονεύθηκαν από τους μαινόμενους στρατιώτες του Κεμάλ. Αλλά και οι υλικές απώλειες των Ευρωπαίων υπερβαίνουν τα 15 εκατομμύρια στερλίνες.⁵⁷

Ο αρθρογράφος κάνει μια τραγική διαπίστωση. Η Σμύρνη ουσιαστικά έπαψε να υφίσταται, καθώς τα θύματα ως υπολογισμένα από τηλεγραφήματα από τη Σμύρνη και την Αμερικανική Περίθαλψη ως και τρεις μέρες πριν ανέρχονται σε τουλάχιστον 20.000. Ολόκληρη η πόλη, εκτός από την τουρκική συνοικία και λίγες άλλες οικίες, υπέστη τελεία καταστροφή μεταβαλλόμενη σε σωρούς καπνιζόντων ερειπίων. Το μέγεθος και η έκταση της φρικαλέας τραγωδίας άρχισε να γίνεται αντιληπτή από τις μαρτυρίες από το αμερικανικό ατιμόπλοιο Ουϊνόννα με 1200 πρόσφυγες, το οποίο κατέπλευσε στον Πειραιά. Ο Αμερικανός πλοίαρχος «βεβαίωσε ότι η πόλις έπλεε εις ωκεανόν φλογών», ενώ οι κραυγές, οι ολολυγμοί και οι κοπετοί των περίτρομων χριστιανών που κατέκλυζαν την προκουμαία, ήταν ακουστοί και όταν το ατιμόπλοιο ήταν σε απόσταση μιλίου από την παραλία. Τα νερά του λιμανιού είχαν πλημμυρίσει από πτώματα ατόμων που πνίγηκαν ή φονεύθηκαν από τους Τούρκους, ενώ προσπαθούσαν να επιβιβαστούν στα πλοία. Εκρήξεις λάμβαναν χώρα συνεχώς στο εσωτερικό της πόλεως, προφανώς από τις εμπρηστικές βόμβες που χρησιμοποιούσαν οι Τούρκοι.⁵⁸

Συγχρόνως σε άρθρο της εφημερίδας στις 22 Σεπτεμβρίου με τίτλο: «ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΣΥΝΕΧΙΖΟΥΝ ΤΗΝ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΝ ΤΩΝ ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ» τονίζεται ότι και οι υπόλοιποι πρόσφυγες που παρέμειναν μέχρι την ημερομηνία αυτή στην προκουμαία της Σμύρνης φρουρούμενοι από τους Τούρκους στρατιώτες υφίστανται την τρομοκρατία των τούρκων ατάκτων, των Τσετών, οι οποίοι διέρχονται διά μέσω των προσφύγων, κατά τακτά χρονικά διαστήματα, και

⁵⁷ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2669, Νέα Υόρκη, 16 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

⁵⁸ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2669, Νέα Υόρκη, 16 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

τρομοκρατούν αυτούς ακονίζοντας τις σπάθες τους «επί του πεζοδρομίου» ακριβώς όπως έκαναν κατά την καταστροφή της Σμύρνης προ ολίγων ημερών.⁵⁹

Αντίστοιχα δημοσιεύματα περιλαμβάνει και η εφημερίδα «Φως», τα οποία στηρίζονται σε μαρτυρίες των αυτοπτών μαρτύρων της καταστροφής. Σε άρθρο της με τίτλο: «Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΟΥ ΑΙΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΥΡΟΣ» παρατίθεται η μαρτυρία του Γενικού Προξένου των Ηνωμένων Πολιτειών κ. Χόρτον. Ο Χόρτον αναφέρει ότι κατά τις δύο πρώτες μέρες της τουρκικής κατοχής της Σμύρνης, «η πόλις μολονότι ανήσυχος εις υπέρτατον βαθμόν», εξακολουθούσε να τρέφει αμυδρές ελπίδες ότι αφενός το πολιτικό συμφέρον του Κεμάλ και αφετέρου η παρουσία στο λιμάνι ισχυροτάτων μονάδων του συμμαχικού στόλου θα ήταν αρκετά ισχυροί λόγοι για να μην διενεργηθούν σφαγές και εμπρησμοί σε μεγάλη κλίμακα. Από την πλευρά τους οι χριστιανοί συμπεριλαμβανομένων και των Ευρωπαίων απέφευγαν ακόμα και να «εμφανισθώσιν εις τας οδούς». Η κίνηση είχε μειωθεί στο μηδέν. «Την απόλυτον σιγήν διέκοπτεν μόνον ο ποδοβολητός των εφίππων Τουρκικών περιπολιών.»⁶⁰

Μόνο η τουρκική συνοικία πανηγύριζε επιδεικτικά. Κατά την τρίτη ημέρα, οι Τούρκοι ενισχυμένοι με νέα στρατεύματα που έφθαναν στη Σμύρνη «ήρχησαν την εκτέλεσιν του προαποφασισθέντος εγκληματικού και θηριώδους σχεδίου των.» Πρώτα τουφεκίσθησαν 1200 Τούρκοι «οίτινες είχαν παραμείνει κατά τον χρόνον της Ελληνικής κατοχής.» Αμέσως μετά «η άγρια μήνις των Κεμαλικών» κατευθύνθηκε εναντίον των Αρμενίων. Ορδές ατάκτων πυρπόλησαν την αρμενική συνοικία και η σφαγή των Αρμενίων αδιακρίτως φύλου και ηλικίας υπήρξε γενική.

Το συγκλονιστικό είναι ότι χίλιοι απ' αυτούς «εν εξάλλω πανικώ» όρμησαν στην παραλία και προσπάθησαν να διαφύγουν με μια μεγάλη φορτηγίδα με σκοπό να φτάσουν στα ξένα πολεμικά που βρίσκονταν λίγες εκατοντάδες μέτρα μακρύτερα. Όμως οι Τούρκοι την καταβύθισαν. «Απαξάπαντες επνίγησαν, τα δε πτώματά τους προκαλούν τη φρίκιν εις τα πληρώματα των ελιμενισμένων πολεμικών των οποίων όμως η αξιωματικοί και ναύται παρακολουθούν **απαθείς** την φρικώδη καταστροφήν **επειδή στερούνται ως λέγουν σχετικών διαταγών.**»⁶¹

⁵⁹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2704, Νέα Υόρκη, 21 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

⁶¹ Για την αδιάφορη στάση των Ξένων απέναντι στους Μικρασιάτες αυτές τις κρίσιμες στιγμές, βλ. ακόμα *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 15 (1978), σ. 244 – 245.

Πάντως το μένος των Τούρκων δεν εκτονώθηκε μόνο με τη δολοφονία Ελλήνων. Καθώς όλοι αντελήφθησαν ότι η φυγή είναι η μόνη οδός σωτηρίας, Άγγλοι, Αμερικανοί, Ιταλοί και Γάλλοι έσπευσαν να αποβιβαστούν σε πολεμικά πλοία, αλλά και από αυτούς πολλοί φονεύθηκαν ιδίως Γάλλοι και Αμερικανοί. Το ίδιο βράδυ ο Κεμάλ έσπευσε να καλέσει σε γεύμα τους εναπομείναντες ξένους δημοσιογράφους και προσπάθησε να δικαιολογήσει τα τεκτονόμενα με απαράδεκτες δικαιολογίες του τύπου ότι τα έκτροπα προέρχονται από μεμονωμένα άτομα που είχαν προηγούμενα με τους φονευθέντες «καθ' ότι είχαν καταδιωχθή υπό των Ελληνικών αρχών εξ' αιτίας των!!» Φυσικά οι ξένοι δημοσιογράφοι περιορίστηκαν στο να μειδιάσουν.

Στη συνέχεια παρήλθαν άλλες τρεις ημέρες σχετικής γαλήνης, που κυρίως οφείλονταν «εις απελπιστικόν διάβημα» του Άγγλου Ναυάρχου ότι, αν δεν επέλθει η τάξη, θα βομβαρδίσει την τουρκική συνοικία. Πάντως την τέταρτη μέρα ύστερα από την τοιχοκόλληση ανακοινωθέντος του κεμαλικού επιτελείου, όπου αναγγελλόταν ο φόνος του Πλαστήρα και η αιχμαλωσία 35.000 Ελλήνων στρατιωτών, τα πράγματα εκτραχύνθηκαν. Η είδηση αυτή δεν επιβεβαιώθηκε επίσημα. Άλλωστε, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, ο Πλαστήρας ήταν ζωντανός. Ουσιαστικά η διασπορά αυτών των ειδήσεων στόχευαν στο να δικαιολογηθούν τα μετέπειτα έκτροπα.

Τελικά από τη στιγμή που κυκλοφόρησε το άγγελμα, οι Τούρκοι, άτακτοι, στρατιώτες τακτικοί και πολίτες εξόρμησαν ακράτητοι προς τις ελληνικές και ευρωπαϊκές συνοικίες σφάζοντας, ατιμάζοντας, λεηλατώντας και καίγοντας τα πάντα. Τότε ο Αμερικανός Πρόξενος βλέποντας ότι το Αμερικανικό Προξενείο «εφλέγετο πανταχόθεν» κατευθύνθηκε προς την παραλία, για να επιβιβασθεί στο Αμερικανικό αντιτορπιλικό. Το θέαμα που αντίκρυσε εκεί ήταν αποτρόπαιο. Χιλιάδες ανθρώπων ρίχνονταν στη θάλασσα, αλλά ούτε και εκεί απέφευγαν το θάνατο, καθώς ή πνιγόντουσαν ή φονευόντουσαν «από των αποθηριοθέντων εκ της σφαγής Τούρκων, οίτινες επιβαίνοντες λέμβων κατεδίωκων και επί της θαλάσσης τα θύματά των.» Εκείνη τη στιγμή φονεύθηκε ο σωφέρ του Αμερικανού Προξένου. Ο ίδιος και τρεις τέσσερις άλλοι κατόρθωσαν να πλευρίσουν «το πλοίο της σωτηρίας.». «Ο ήλιος έκλινε προς τη Δύση και οι περίλυποι επί του καταστρώματος θεαταί μετά βίας συγκρατούντες τα δάκρυά τους έβλεπον τη Σμύρνην μεταβληθείσαν εις ωκεανόν πυρός, τόπου κολάσεως

και μαρτυρίου. Η ωραία Σμύρνη, η Ελληνική τουλάχιστον Σμύρνη, ανήκει πλέον εις την Ιστορίαν.»⁶²

Ο Χόρτον, όταν έφθασε στην Αθήνα, θέλησε να διαμαρτυρηθεί για όλα αυτά που είδε και έζησε. Δεν έμεινε λοιπόν με σταυρωμένα τα χέρια αλλά τηλεγράφησε «διά μακρών» στον Ύπατο Αρμοστή της Αμερικής στην Κωνσταντινούπολη «διαμαρτυρόμενος διά τας πρωτοφανείς φρικαλεότητες». Επισκέφθηκε μάλιστα και το Υπουργείο των Εξωτερικών ανακοινώνοντας εκεί τις σκέψεις του: «περί της δυνατής σωτηρίας των Χριστιανικών πληθυσμών της Μικρασίας.»⁶³

Κοντά σε όλα αυτά, μαρτυρίες άλλων προσφύγων ολοκληρώνουν το εφιαλτικό σκηνικό. Αρχικά μπήκαν στην πόλη της Σμύρνης δύο τουρκικά Συντάγματα πεζικού και αναγγέλθηκε ότι διορίσθηκε στρατιωτικός διοικητής της πόλης ο Νουρεντίν Πασσάς. Εν των μεταξύ αφίχθηκαν «άγριοι και απειλητικοί οι Τσέτες, κομίζοντες σωρείαν λαφύρων.» Αναμφίβολα η θέα των Τσετών που διέρχονταν αγέρωχα μέσα από τις λιθόστρωτες οδούς της πόλεως αύξησε τον γενικό τρόμο και το δέος. Τότε οι κάτοικοι «άρχισαν σοβαρώς πλέον να αμφιβάλλουν περί της ησυχίας των και περί την τύχην των.»

Ο Κεμάλ ως απόλυτος θριαμβευτής μπαίνει στην πόλη έφιππος «περιστοιχούμενος υπό ύλης ιπέων» και έχοντας παραπλεύρως αυτού τον πρωθυπουργό της Άγκυρας Ρεούφ Βέη. Κοντά σ' αυτόν ακολουθούσαν κάποια μέλη της Εθνοσυνελεύσεως της Άγκυρας και πλήθος Αξιωματικών και άλλων τιτλούχων «του Τούρκου Δικτάτορος.» Από την πλευρά του ο τουρκικός όχλος διοργάνωσε ένθερμον υποδοχή στον Κεμάλ αποκαλώντας τον νικητή και ελευθερωτή. Στην υποδοχή «μετέσχον κατά το πλείστον και Ισραηλίται κάτοικοι της πόλεως έχοντες πάντες εν τω μεταξύ ανταλλάξη τα ψαθάκια, τις ρεπούμπλικες ή τα σαρίκια των με φρεσκοσιδερωμένα κόκκινα φέσια.»⁶⁴

Ο τουρκικός πληθυσμός της Σμύρνης από την πλευρά του «έπλεε σε πελάγη ευτυχίας.» Τα τουρκικά καταστήματα σημαιοστολίσθηκαν, ενώ από τους μιναρέδες «οι

⁶² Φως, αρ. φ. 221, Κάϊρο, 9/22 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1. Για τη φωτιά στη Σμύρνη και τις συγκλονιστικές σκηνές που εκτυλίχθηκαν βλ. παράλληλα Γ. Δεληγιάννης, *η Αιχμαλωσία, Έξοδος από τη Σμύρνη, Μαρτυρίες*, Αθήνα 2001, σ. 55 – 58 και R. Ruaux, *Οι Τελευταίες Μέρες της Σμύρνης*, Αθήνα 1993, σ. 60 – 72.

⁶³ Φως, αρ. φ. 221, Κάϊρο, 9/22 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

⁶⁴ Φως, αρ. φ. 221, Κάϊρο 9/22 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

χορτάτζιδες ήρχισαν να ευχαριστούν τον Αλλάχ διά την νίκη των Τούρκων.» Στην υποδοχή του Κεμάλ «πλην των ανωτέρω δύο στοιχείων» κανείς άλλος απολύτως δε μετείχε. Αυτό προξένησε εξαιρετική εντύπωση στους Τούρκους, οι οποίοι συνεπεία αυτού του γεγονότος, δεν κατόρθωσαν να συγκρατήσουν την οργή τους «και την βιαίως συγκρατούμενη κατά των Χριστιανών λύσσα των.»

Την ίδια νύχτα λοιπόν της αφίξεως του Κεμάλ, στο διοικητήριο συνήλθαν υπό την προεδρεία του οι επίσημοι Τούρκοι και αποφασίστηκε να γίνει γενική σφαγή των Χριστιανών. Γι' αυτό ανατέθηκε στους τούρκους στρατιώτες να ρίξουν βόμβες στην αρμενική συνοικία για να διαδοθεί ότι δήθεν οι Αρμένιοι υπό τον Αρμένιο στρατηγό Ζύκο επιτέθηκαν κατά των Τούρκων. Ταυτόχρονα αποφασίστηκε να εκτελεσθούν όλες οι αποφάσεις των περιφημων στρατοδικείων της λεγόμενης Ανεξαρτησίας «δι' ον είχαν καταδικαση εις θάνατον» τον Μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσόστομο, τον Αρμένιο Μητροπολίτη Σμύρνης και διάφορα άλλα πρόσωπα.⁶⁵

Αυτές τις δραματικές στιγμές πλήθος ανθρώπων κάθε ηλικίας ακολουθώντας τον ελληνικό στρατό που υποχωρούσε συρρέουν στη Σμύρνη, γίνονται πρόσφυγες και αναζητούν τη σωτηρία με κάθε μέσο. Στον υπότιτλο του άρθρου: «η συρροή των προσφύγων» περιγράφεται το δράμα τους. Η πόλη της Σμύρνης έχει γεμίσει ασφυκτικά με πρόσφυγες. Ακόμα και οι εκκλησίες γέμισαν με πρόσφυγες που μένουν εκεί άυπνοι. Στην προκυμαία είχαν συγκεντρωθεί μυριάδες «Αρμενίων και Χριστιανών», το θέαμα των οποίων είναι αδύνατο να περιγράψει. Στο αμερικανικό κολλέγιο, στα γραφεία της Χ.Α.Ν. «Εισέρρευσαν ρακένδυτοι ανυπόδητοι και πειναλέοι πρόσφυγες ζητούντες ολίγο νερό και ψωμί.»⁶⁶

Οι πρόσφυγες αυτοί όμως δεν έγιναν σεβαστοί ως ικέτες, αλλά αντίθετα εξολοθρεύθηκαν κατά το μεγαλύτερο μέρος τους μαζικά. Στο άρθρο με τίτλο: «Η ΕΝΑΡΞΙΣ ΤΩΝ ΣΦΑΓΩΝ» περιγράφονται τα δραματικά γεγονότα. Οι σφαγές ξεκίνησαν τη μοιραία νύχτα μετά το σύγκληση της συσκέψεως στο διοικητήριο υπό τον Κεμάλ. Αρχικά στην αρμενική συνοικία ρίχθηκαν πυροβολισμοί και χειροβομβίδες. Ταυτόχρονα όρμησαν από όλα τα σημεία Τσέτες οι οποίοι κραύγαζαν: « - Φωτιά και κρεμάλα στους γκιαούριδες. – Φωτιά στους Αρμενέους... Ο Τουρκικός όχλος εφανατίσθη λυσσωδώς. Από την άλλη πλευρά στους τουρκικούς στρατώνες

⁶⁵ Φως, αρ. φ. 221, Κάϊρο, 9/22 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

⁶⁶ Φως, αρ. φ. 221, Κάϊρο, 9/22 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

διανέμονταν δοχεία πετρελαίου, βόμβες, σπάθες, όπλα, μαχαίρια, τσεκούρια και χατζάρια. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες η σφαγή άρχισε, άγρια, απάνθρωπη και θηριώδης. Στίφη Τσετών μπαίνουν με μανία στις αρμενικές χριστιανικές οικίες, σφάζοντας, λεηλατώντας, ατιμάζοντας και πυρπολώντας. Και ειπώθηκε το εξής χαρακτηριστικό που πραγματικά περιγράφει την κατάσταση: «Τα όργια των Ούνων ωχριούν εμπρός εις τα υπό των Τσετών διαπραχθέντα και έτη συνεχιζόμενα εν Σμύρνη.» Και ενώ σφάζονταν οι Αρμένιοι το κακό δεν τελειώνει εδώ, καθώς πυρπολούνταν εν τω μεταξύ και οι Χριστιανικές συνοικίες.⁶⁷

Τα συμβάντα λοιπόν είναι τέτοια ώστε το λυκαυγές της επόμενης μέρας να βρει την πόλη της Σμύρνης «πυρπολούμενην εξ' όλων των σημείων.» Και, καθώς οι φόνοι εξακολουθούσαν από παντού, ακούγονταν θρήνοι και οιμωγές των τουφεκιζομένων και σφαζομένων Χριστιανών και «κνίσα ανθρώπινης σαρκός» άρχισε να μολύνει την ατμόσφαιρα. Πάμπολλοι Χριστιανοί και Αρμένιοι βρήκαν τραγικό θάνατο, καθώς απανθρακώθηκαν μέσα στα σπίτια τους.⁶⁸

Το ζήτημα ήταν ότι οι κεμαλικές ορδές δεν σεβάστηκαν ούτε τις εκκλησίες εντός των οποίων κατέφυγαν τα γυναικόπαιδα για να σωθούν. Μπήκαν σε αυτές μαινόμενοι και άρχισαν να σφάζουν και να πυροβολούν, ενώ ταυτόχρονα «έθετον πυρ εις αυτάς έσωθεν και έξωθεν.» Δεν υπάρχουν λόγια για να περιγράψει κανείς τις φρικιαστικές εικόνες που ακολούθησαν. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο αρθρογράφος, όλες οι μέχρι τώρα θηριωδίες των Τούρκων είναι πράξεις αγγελικές συγκρινόμενες προς τη μανία που επέδειξαν απέναντι στα «εξερχόμενα εν εξάλλω τρόμω» γυναικόπαιδα, τα οποία άρχισαν να συρρέουν προς την παραλία τουφεκιζόμενα, σφαζόμενα και όχι σπανίως στραγγαλιζόμενα, ιδίως τα μικρά παιδιά από τους Τσέτες. Μέσα σε αυτή την απερίγραπτη κατάσταση πολλές γυναίκες «εκ του τρόμου» παραφρόνησαν και έπεσαν στη θάλασσα «επί της οποίας ήδη τυμπανιαία πτώματα προξενούν ανατριχιαστική φρικίασιν.»⁶⁹

⁶⁷ Φως, αρ. φ. 221, Κάϊρο, 9/22 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

⁶⁸ Αξίζει να σημειωθεί ότι οι Χριστιανοί δε γλίτωσαν από το θάνατο ούτε όταν προσπάθησαν να κρυφτούν στο νεκροταφείο της Σμύρνης: «Ηρθαν οι καιροί που οι ζωντανοί ζήλευαν τους πεθαμένους...» βλ. σχετικά Γ. Π. Καψής, *Χαμένες Πατρίδες*, Αθήνα 1989, σ. 277.

⁶⁹ Φως, αρ. φ. 221, Κάϊρο, 9/22 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1. Οι φοβερές σκηνές που εκτυλίχθηκαν δικαιολογούν την άποψη του Γάλλου Ιστορικού Drilault, ο οποίος θεωρεί τη Μικρασιατική καταστροφή μεγαλύτερη και χειρότερη από την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453. Βλ. σχετικά Ν. Ψυρούκης, *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1918 - 1923*, Λευκωσία 2000, σ. 242.

Η εφημερίδα δεν παραλείπει να αναφερθεί και στο μαρτυρικό θάνατο του Μητροπολίτη Χρυσοστόμου. Αυτός αφού συνελήφθει, προσήχθη στο περίφημο στρατοδικείο «όπου άνευ ουδεμίας διατυπώσεως» άκουσε την καταδίκη του, χρονολογούμενης μάλιστα από διετίας. Η στάση του Μητροπολίτη παρουσιάζεται αγέρωχη απέναντι στο θάνατο. «Αδιαμαρτύρητος, άδακρυς, απαθής, ύψωσε υπερήφανα την σεβαστήν κεφαλήν του διά να ψελλίση τις οίδεν οποία ευχήν προς τον Ύψιστον, όταν έδέχθη άγριον εκ των όπισθεν κτύπημα σπάθης και εκυλίσθη άπνους χάμαι.» Το «άπνους» πλέον σώμα του εθνομάρτυρα ιεράρχη σύρθηκε στους αιματοβαμμένους δρόμους της Σμύρνης.⁷⁰

Επιπλέον το δημοσίευμα αναφέρεται και στις λεηλασίες καταστημάτων, οι οποίες είχαν ήδη ξεκινήσει και πριν την πυρκαγιά και γιγαντώθηκαν στη συνέχεια. Ουσιαστικά ο τουρκικός όχλος συναγωνιζόταν με τους Τσέτες στην λεηλασία, τις διώξεις και τους φόνους. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η εφημερίδα λεηλατήθηκαν ακόμη και τα φαρμακεία.⁷¹ Και συνέβη το εξής απίστευτο. Οι Τούρκοι για να συμπληρώσουν την καταστροφή και για να ενσπείρουν ταχύτερα τον όλεθρο και το θάνατο έστησαν σε διάφορα σημεία τηλεβόλα και έβαλαν κατά των μεγάλων προσφυγικών μαζών προς διάφορες κατευθύνσεις. Το ενδιαφέρον είναι ότι δεν έπεσαν θύματα των τουρκικών θηριωδιών μόνο οι Έλληνες και οι Αρμένιοι. Η λύσσα των Τούρκων στράφηκε και κατά των Άγγλων και Αμερικανών τους οποίους θεώρησαν ότι δεν υπηρετούν τα δικά τους συμφέροντα. Ακόμα και τα εθνικά τους σύμβολα έπεσαν θύματα των Τούρκων. «Στίφος μαινόμενων σφαγέων» ξέσχισε τη σημαία του αγγλικού προξενείου, αφού προηγουμένως είχαν ξεσχίσει τη σημαία του Αμερικανικού. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, όλοι οι Αμερικανοί υπήκοοι αναχώρησαν από τη Σμύρνη, καθώς και οι Άγγλοι. Και το φοβερό είναι ότι παρέμεινε στη Σμύρνη μόνο ο κ. Λώρενς, διευθυντής του Αμερικανικού Κολλεγίου. Έχοντας ένα τραγικό καθήκον, να διασώσει τα έντρομα ορφανά των Αρμενίων, τα οποία διατηρεί «ιδίαις δαπάναις» το Κολλέγιο. Μάλιστα κατά του Κολλεγίου δύο φορές έγινε απόπειρα εισόδου των Τσετών, η οποία αποκρούστηκε από Αμερικανούς ναύτες.⁷²

⁷⁰ Φως, αρ. φ. 221, Κάϊρο, 9/22 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1. Για το μαρτύριο του Χρυσοστόμου, βλ. ακόμα Ε. Hale Bierstadt, *Η μεγάλη Προδοσία, ο Ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων στη Μικρασιατική Καταστροφή και στη Συνθήκη της Λοζάνης*, Αθήνα 1997, σ. 59.

⁷¹ Φως, αρ. φ. 221, Κάϊρο, 9/22 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

⁷² Φως, αρ. φ. 221, Κάϊρο, 9/22 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

Σε άλλο δημοσίευμα της εφημερίδας, ύστερα από νεότερες ειδήσεις από τη Σμύρνη, τα θύματα από την πυρκαγιά υπερβαίνουν τις δύο χιλιάδες. Τα προξενεία και πολλά άλλα κτήρια της Ευρωπαϊκής συνοικίας καταστράφηκαν από τις φλόγες. Οι ζημιές υπερβαίνουν τα 80.000.000 δολάρια. Πέντε ιταλικά πλοία παρέλαβαν περίπου 800.000 πρόσφυγες από τους οποίους οι μισοί είναι Έλληνες και Αρμένιοι και οι υπόλοιποι Ιταλοί.⁷³

Το ενδιαφέρον σε αυτό το σημείο είναι ότι μετά την επικράτηση του Κεμάλ δεν είναι μόνο οι Έλληνες και Αρμένιοι πρόσφυγες που αποχωρούν. Τηλεγράφημα «εκ Μάλτας» αγγέλλει ότι έφθασαν εκεί από την Κωνσταντινούπολη «μεταβαίνουσαι εις Ευρώπην αι Πριγκίπισσαι της Σουλτανικής οικογενείας.» Οι «εν Κωνσταντινουπόλει Συμμαχικαί Αρχαί παρέσχον πάσαν ευκολίαν διά το ταξίδιον των». Οι πριγκίπισσες έφυγαν από την Κωνσταντινούπολη φοβούμενες για τη ζωή τους γιατί ήταν οπαδοί του παλαιού καθεστώτος και είχαν εκδηλώσει «Αγγλοφροσύνη».⁷⁴

Κάτω από αυτές τις εξελίξεις Επιτροπεία «Αλύτρωτων αδελφών» απηύθυνε σε όλες τις ξένες κυβερνήσεις, τον Πάπα, τις εκκλησίες, τον Τύπο και την Κοινωνία των Εθνών συγκινητικές διαμαρτυρίες κατά των σφαγών της Σμύρνης και ζητεί «ιδιάζοντα μέτρα για να εμποδίσει τους τούρκους σφαγείς να απειλήσουν εκ νέου την Ανατολικήν Ευρώπην».⁷⁵ Από την πλευρά της ο ελληνικός Ιερατικός Σύνδεσμος απηύθυνε έκκληση σε όλους τους αρχηγούς των Εκκλησιών.⁷⁶ Αποτέλεσμα ήταν τουλάχιστον ο Πάπας να «προσκαλέσει τηλεγραφικώς» τον Κεμάλ «να λάβει τα μέτρα του προς αποσόβησιν νέων αιματοχυσιών.»⁷⁷

Οι σκηνές πανικού και προσπάθειας φυγής με κάθε μέσο παρουσιάζονται στη συνέχεια σε όλο του το μεγαλείο. Η μόνη σκέψη στο μυαλό όλων είναι η φυγή. Και πληρώνουν όσο όσο γι' αυτό. Μερικοί πράκτορες μάλιστα δεν αφήνουν να χαθεί η ευκαιρία για να ληστέψουν πραγματικά τον κόσμο. «Ο πόθος του κέρδους μεγαλώνει κατά τις τραγικές αυτές στιγμές.» Έκτακτα δρομολόγια δεν υπάρχουν παρά μόνο αυτά της γραμμής «και οι ευτυχίσαντες να προμηθευθούν εισιτήριο είναι τόσοι πολλοί, ώστε στοιβάζονται σχεδόν επί των ατμοπλοίων.»⁷⁸

⁷³ Φως, αρ. φ. 219, Κάιρο, 7/20 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

⁷⁴ Φως, αρ. φ. 225, Κάιρο, 14/ 27 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 3.

⁷⁵ Φως, αρ. φ. 221, Κάιρο, 10/23 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

⁷⁶ Φως, αρ. φ. 221, Κάιρο, 10/23 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

⁷⁷ Φως, αρ. φ. 227, Κάιρο, 16/29 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

⁷⁸ Φως, αρ. φ. 221, Κάιρο, 10/23 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

Επιπρόσθετα, την εικόνα του πανικού και της καταστροφής συμπληρώνουν οι μαρτυρίες Αμερικανών πολιτών που σώθηκαν την τελευταία στιγμή από βέβαιο θάνατο. Σε άρθρο με τίτλο: «ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΝ» παρατίθενται ένορκες καταθέσεις Αμερικανών, που υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες της τραγωδίας της Σμύρνης. Αυτοί θέτουν «εκτός πάσης αμφιβολίας» το ότι η τρομερή πυρκαγιά ήταν εσκεμμένο έργο του τακτικού τουρκικού στρατού. Στην κατάθεσή τους επισημαίνουν ότι επακολούθησε τρομερή σφαγή Ελλήνων και Αρμενίων.

Κάποιες λεπτομέρειες έχουν ιδιαίτερη σημασία. Μόλις αναγγέλθηκε η είσοδος των κεμαλικών ορδών στη Σμύρνη, όλοι οι Γάλλοι και Ιταλοί υπήκοοι «έθεσαν εις την κομβιοδόχην των μικράς σημαίας», σε ένδειξη της υπηκοότητάς τους και φόρεσαν ερυθρό περιβραχιόνιο πάνω στο οποίο υπήρχαν κεντημένες στα Τουρκικά οι λέξεις «Γιασασίν Κεμάλ» (ζήτω ο Κεμάλ). Έξωθεν του Γαλλικού Προξενείου και του Ιταλικού Γάλλοι και Ιταλοί ναύτες είχαν σχηματίσει ισχυρή ζώνη και με εφ' όπλου λόγχη απειλούσαν «διά τυφεκισμού» όλους όσους επέμεναν να διαβούν τη ζώνη τους για να επιβιβαστούν πάνω στα πλοία μαζί με τους Γάλλους και τους Ιταλούς υπηκόους.

Αλλά το πιο φρικιαστικό από, όσα μπορεί να φανταστεί ο ανθρώπινος νους, είναι «η παλίρροια της σφαγής», η οποία άρχισε σε όλη την Προκουμαία. 500.000 άνθρωποι πυροβολούνται «διά μυδραλιοβόλων». Μπροστά σε αυτό το αποτρόπαιο θέαμα οι Αμερικανοί ναύτες, χωρίς να υπακούσουν πλέον σε κανένα κυβερνήτη, χτυπούν με τα μυδραλιοβόλα τους Τούρκους, οι οποίοι όμως δεν σταματούν το έργο της σφαγής. Από το Κορδελιό ο Κεμάλ, από το ανάκτορο που έμενε, παρακολουθούσε και διέτασσε «τα της σφαγής, των δηώσεων και τα της πυρκαϊάς.»⁷⁹

Βέβαια δεν είναι μόνο ο Κεμάλ που απολαμβάνει αυτό το θέαμα και αρνείται να παρέμβει για να τελειώσει αυτό το δράμα. Ο διοικητής των στρατευμάτων κατοχής Νουρεδίν Πασάς - «άλλος Νέρων και αυτός» - είπε στον καθολικό επίσκοπο που του ζήτησε να σταματήσει τη σφαγή ότι πρέπει να είναι και πολύ ευχαριστημένος γιατί και πολύ φιλόανθρωπα φέρονται. Και μέσα σε αυτή τη θηριωδία τους, οι Τούρκοι παίρνοντας βυτία πλήρη βενζίνης και χρησιμοποιώντας ατμάντλιες τις έστρεφαν στα συγκεντρωμένα πλήθη στην προκουμαία και τα περιέβρεχαν με βενζίνη για να τα «αρπάξουν» οι μέχρι εκεί «φθάνουσαι γλώσσαι του πυρός εκ των φλεγομένων παραλιακών οικιών και καταστημάτων». Έτσι πολλοί ατυχείς υπέστησαν μαρτυρικό

⁷⁹ Φως, αρ. φ. 225, 14/27 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

θάνατο γιατί κάηκαν ζωντανοί, ενώ άλλοι, που βρίσκονταν κοντά στην προκυμαία, έπεφταν στη θάλασσα για να σωθούν και έβρισκαν το θάνατο «εις τας αγκάλας του υγρού στοιχείου». Η πυρκαγιά έκαιγε όλα τα καταστήματα της προκυμαίας, ενώ οι φλόγες έκαιγαν και το εκεί συγκεντρωμένο πλήθος. Άνθρωποι βύθιζαν κουβέρτες στη θάλασσα και τύλιγαν τους φλεγόμενους, αλλά οι κουβέρτες αναφλέγονταν και οι άνθρωποι γίνονταν παρανάλωμα του πυρός.⁸⁰

Οι Αμερικανοί και οι Άγγλοι ναύτες πάνω στην προκυμαία παρελάμβαναν τα γυναικόπαιδα, το οποία ρίπτονταν κατά σωρούς στις λέμβους μεταφερόμενα στα πλοία. Από τα δύο άκρα της προκυμαίας, οι Τούρκοι συμπλήρωναν το έργο της εξοντώσεως πυροβολώντας κατά των επιβιβαζόμενων στις λέμβους προσφύγων. Επανειλημμένως, όπως βεβαιώνουν οι πρόσφυγες, οι Άγγλοι και οι Αμερικανοί ναύτες αναγκάστηκαν να αντιπυροβολήσουν για να ανακόψουν τη μανία των τούρκων στρατιωτών.⁸¹

Αξίζει να σημειωθεί και η μαρτυρία 825 προσφύγων που σώθηκαν από τον κυβερνήτη ενός ιαπωνικού ατμόπλοιου του «Τόκεϊ Μαρού». Αυτοί με ευγνωμοσύνη και δάκρυα αναφέρουν την ευγενή και φιλόνητη πρωτοβουλία του κυρίου Λου, ο οποίος συγκινηθείς «από το θέαμα των σφαζομένων υπάρξεων» - παρά τις απαγορευτικές διαταγές των Κεμαλικών - έστειλε αμακάτους με τις οποίες παρέλαβε τα γυναικόπαιδα πάνω στο πλοίο του. Αντιτάχθηκε μάλιστα στο αίτημα των Τούρκων αξιωματικών, οι οποίοι αξίωσαν να παραδοθούν οι επιβιβασθέντες Έλληνες, αν και είχε δοθεί το σύνθημα του απόπλου. Ο κ. Λου «αντιταχθείς εντόνως εξεδήλωσεν εν αγανακτήσει» ότι θεωρεί «ανάξιον εαυτόν» και να ακούσει καν οτιδήποτε προερχόμενον από αρχηγούς «τοιούτου βάρβαρου συμφερού» και ότι δεν θα παρέδιδε ούτε ένα πρόσφυγα γιατί αυτοί τέθηκαν υπό την προστασία της ιαπωνικής σημαίας τονίζοντας ότι είναι έτοιμος να προκαλέσει την παρέμβαση της εν Κωνσταντινουπόλει Ιαπωνικής Αρμοστείας, εάν επιχειρούσαν προσβολή κατά της σημαίας του. Οι Κεμαλικοί «καταπλαγέντες εκ του έντονου ύφους» αποχώρησαν και έτσι σώθηκαν 825 Έλληνες «εκ φρικώδους θανάτου».⁸²

⁸⁰ Φως, αρ. φ. 225, 14/27 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1. Για τις φοβερές διώξεις των Μικρασιατών Ελλήνων ιδιαίτερα γλαφυρές είναι και οι καταθέσεις των προσφύγων ενώπιων δικαστικών αρχών, βλ. σχετικά Γ. Π. Καπή, 1922, *Η Μαύρη Βίβλος*, Αθήνα 1992, σ. 23 – 108.

⁸¹ Φως, αρ. φ. 225, 14/27 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

⁸² Φως, αρ. φ. 225, 14/27 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

Ένα άλλο περιστατικό που συμπληρώνει την εικόνα της φρίκης είναι ο τρόπος που παραδόθηκε πλήθος Αρμενίων που είχε καταφύγει σε ένα προξενείο μιας εκ των «Συμμάχων» Δυνάμεων. Ο τουρκικός όχλος ζήτησε επιτακτικά την παράδοσή τους. Αν και ο Πρόξενος αρχικά αρνήθηκε, στη συνέχεια δέχθηκε να τους παραδώσει «αλλ' επί αποδείξει.» Οι Τούρκοι βέβαια δεν έφεραν καμία αντίρρηση, υπέγραψαν την απόδειξη και παρέλαβαν τους πρόσφυγες μετρημένους. Και χωρίς να δείξουν έλεος τους έσφαξαν μέχρι ενός. Μπροστά σε αυτή την κτηνωδία η εφημερίδα αρνείται να μνημονεύσει το όνομα του Προξένου θεωρώντας ανάξια και την αναφορά του ονόματος ενός ανθρώπου που στάθηκε μικρός και αδύναμος να προστατέψει τους ικέτες που ζήτησαν καταφύγιο και προστασία της ζωής τους.⁸³

Όπως ήταν φυσικό από τα πρώτα θύματα της μικρασιατικής τραγωδίας ήταν και οι δημοσιογράφοι της Σμύρνης. Αυτοί υποστήριζαν «πάση δυνάμει» την εθνική υπόθεση και γι' αυτό υπήρξαν ο στόχος της μανίας των Κεμαλικών στιφών «άμα τη καταλήψει της Σμύρνης». Αμέσως ερευνήθηκαν και λεηλατήθηκαν τα σπίτια τους, τα οποία στη συνέχεια καταστράφηκαν. Όσοι δεν κατακρεουργήθηκαν και διέφυγαν έμειναν πλέον χωρίς κανένα πόρο ζωής και αγνοούντες την τύχη των οικογενειών τους.⁸⁴

Κοντά σε όλα αυτά, η εφημερίδα «Φως» παρουσιάζει και μια άλλη εκδοχή προσφύγων, της πλούσιας αστικής τάξης αυτή τη φορά. Κάποιοι απ' αυτούς πληροφορούμενοι εγκαίρως την καταστροφή που ερχόταν κατάφεραν να γλιτώσουν και να φτάσουν στην Αθήνα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει το «Φως», η Αθήνα κατακλύζεται από Σμυρνιές και Σμυρναίους. Στα ξενοδοχεία, τα κοσμικά κέντρα, τα θέατρα ακόμη συναντά κανείς διαρκώς οικογένειες της ανωτέρας κοινωνικής τάξεως της Σμύρνης, έμπορους δικηγόρους, γιατρούς, λόγιους δημοσιογράφους. Αναγνωρίσεις γίνονται παντού μεταξύ ΠαλαιοΕλλαδιτών και Σμυρναίων γνώριμων που άλλοτε είχαν συναντηθεί στα σμυρναϊκά κέντρα, όταν ακόμη «εις το Κονάκι εκυμάτιζεν η κυανόλευκος και τώρα επαναβλέπονται εις τας Αθήνας.» Και όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η εφημερίδα έχουν κάτι το «τόσον βαθέως συγκινητικόν όλαι αυταί αι συναντήσεις και αι αναγνωρίσεις» ώστε συνοδεύονται πάντοτε από «άσπρα μουσκεμένα μαντηλάκια, τα μαντηλάκια των δακρυσμένων ματιών.»⁸⁵

⁸³ Φως, αρ. φ. 227, Κάιρο, 16/29 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

⁸⁴ Φως, αρ. φ. 230, Κάιρο, 19/2 Οκτωβρίου 1922, σ. 2.

⁸⁵ Φως, αρ. φ. 221, Κάιρο, 10/23 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημανθεί μια πτυχή που προβάλλει το «Φως» σχετικά με τη στάση που κράτησαν οι γηγενείς Αιγύπτιοι απέναντι στους Κεμαλιστές και τις πρακτικές τους. Οι δεσμοί Τούρκων και Αιγυπτίων είναι στενοί από παλιά. Ας θυμηθούμε τον Μοχάμεντ Άλη της Αιγύπτου⁸⁶ και την παρουσία του θετού του γιου Ιμπραήμ στην εκστρατεία για κατάπνιξη της Ελληνικής Επανάστασης στην Πελοπόννησο. Και σε αυτή τη συγκυρία οι Αιγύπτιοι εμφανίζονται να τάσσονται στο πλευρό του Κεμάλ. Ο ιδιοκτήτης της εφημερίδας «Εξπρές» πρότεινε να σχηματιστεί επιτροπή από Αιγύπτιους για να επισκεφτεί σε πρώτη ευκαιρία τον Κεμάλ και να τον συγχαρεί για τη νίκη του.⁸⁷ Αντίστοιχα όμιλος Αιγυπτίων νέων ανέλαβε των πρωτοβουλία της οργανώσεως εορτών «επί τη Κεμαλική νίκη.»⁸⁸ Αλλά και ο «εν Παρισίοις» Σύνδεσμος των Αιγυπτίων απέστειλε στη Σμύρνη συγχαρητήριο τηλεγράφημα προς τον Κεμάλ. «Οι συνελθόντες εν όλω 1500 άτομα», στρατηγοί, βουλευταί και δημοσιογράφοι κάνουν χίλιες δύο ευχές υπέρ του Κεμάλ και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.⁸⁹

Μέσα σε αυτή τη λογική εκφράζονται και φωνές αποκάλυπτα εχθρικές απέναντι στους πρόσφυγες από τη Σμύρνη. Το «Φως» αναφέρεται σε δημοσιεύματα της φανατικής «Βαντινίλ», όπου χαρακτηρίζει τους πρόσφυγες που έφτασαν στην Αίγυπτο ανθρώπους απόρους και ασθενείς, οι οποίοι θα «αεινώσουν» την οικονομική κρίση και θα γίνουν αιτία να απειληθεί η δημόσια υγεία. Το «Φως» στηλιτεύει αυτή τη στάση και τονίζει ότι, όσοι ξένοι βρίσκονται στην Αίγυπτο ανεξαρτήτως φυλής ή θρησκευματος, συνέβαλαν στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας και στην οικονομική εξυγίανσή της.⁹⁰

⁸⁶ Σχετικά με τον Μωχάμετ Άλη και τη στρατιωτική συνεργασία με τους Τούρκους βλ. Δ. Α. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Αθήνα 1968, τ. 4, σ. 468 – 471.

⁸⁷ Φως, αρ. φ. 219, Κάιρο, 7/20 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

⁸⁸ Φως, αρ. φ. 224, Κάιρο, 13/26 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

⁸⁹ Φως, αρ. φ. 227, Κάιρο, 16/29 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 3.

⁹⁰ Φως, αρ. φ. 225, Κάιρο, 14/27 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

Γ' Κεφάλαιο

Η κινητοποίηση του Ελληνικού Κόσμου μπροστά στο δράμα της Μικρασιατικής Καταστροφής

α. Έρανοι

Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο έπαιξε ο Τύπος της Διασποράς στη συγκέντρωση χρημάτων απέναντι στις αυξημένες ανάγκες που τέθηκαν επιτακτικά ιδιαίτερα μετά το κάψιμο της Σμύρνης και τη συγκέντρωση αναρίθμητων προσφύγων, οι οποίοι είχαν ανάγκη τροφής, περίθαλψης και στέγασης. Στη διεξαγωγή Εράνων συμμετείχαν και οι βενιζελικές και οι βασιλικές εφημερίδες, με διαφορετικούς και πολλές φορές επιφανείς ανθρώπους, οι οποίοι απάρτιζαν τις Ερανικές Επιτροπές. Δεν έλλειψαν μάλιστα και οι αλληλοκατηγορίες για κακή διαχείριση των χρημάτων των επιτροπών, καθώς τους πολιτικούς αντιπάλους τα πολιτικά πάθη τους έκαναν εξαιρετικά καχύποπτους πάνω στο ζήτημα αυτό.

Ο «Εθνικός Κήρυξ» σε άρθρο με τίτλο: «ΑΠΟΛΥΤΡΩΤΙΚΟΣ ΕΡΑΝΟΣ ΠΡΟΣ ΣΩΤΗΡΙΑΝ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ» προσπαθεί να συγκεντρώσει χρήματα, βλέποντας ότι η υπόθεση του πολέμου στη Μικρά Ασία συγκεντρώνει μαύρα σύννεφα και δεν πηγαίνει καλά. Ως κεντρική επιτροπή συγκέντρωσης των χρημάτων ορίζονται επιφανείς άνδρες. Ο Πατριάρχης Μελέτιος, ο ναύαρχος Κουντουριώτης και ο Σερ Τζων Σταυρίδης. Στο άρθρο τονίζεται ότι δεν πρέπει να δίδεται εμπιστοσύνη στους κυβερνητικούς – Βασιλικούς στο να διαχειρίζονται χρήματα. Είναι προδότες που ο γνήσιος Ελληνισμός τους έχει αποκηρύξει. Στο σημείο αυτό τους προσάπτει κατηγορίες ότι πήραν τα χρήματα του λαού και τα σκόρπισαν σε ρουσφέτια. Ως κυβερνήτες αναγνωρίζονται αυτοί που αγωνίζονται να απαλλάξουν την Ελλάδα από τους σημερινούς της δημίους. Και διατυπώνεται η άποψη ότι ο εχθρός δεν είναι ο Κεμάλ. Οι αληθινοί Κεμαλιστές εδρεύουν στην Αθήνα.

Τα χρήματα θα μαζευτούν εν ονόματι των τραυματιών και των ορφανών των αγωνιστών. Πρόκειται για έναν έρανο απολυτρωτικό. Και η εφημερίδα δημοσιεύει τα συγκινητικά γράμματα Ελλήνων μεταναστών οι οποίοι, αν και δεν είναι πλούσιοι, προσφέρουν από το υστέρημά τους. Πιο συγκεκριμένα, ο Γρηγόρης Γεωργιάδης, αν και φτωχός εργάτης χωρίς μόνιμο εισόδημα και μένοντας κάποιες φορές και χωρίς δουλειά, ευχαρίστως από τα δύο δολάρια που έχει, δίνει το ένα για τον απολυτρωτικό

έρανο, λέγοντας με μια δόση ειρωνείας, με το δολάριό του να αγοράσουν οι διαχειριστές φυσίγγια «διά να πλήξουν εις την καρδίαν τους αληθινούς Κεμαλιστές, οι οποίοι δολοφονούν και προδίδουν την Πατρίδα».

Αντίστοιχα ο Δ. Σισίνης, αφού εκφράζει και αυτός το αντιβασιλικά του αισθήματα και ζητά και αυτός την καθαίρεση της κυβέρνησης, λέει χαρακτηριστικά ότι «αποκόπτει 50 σεντς από το ψωμί των παιδιών του» και τα στέλνει για τον ιερό αγώνα της σωτηρίας του Έθνους. Και τονίζει ότι ο Ελληνισμός της Αμερικής έχει υποχρέωση να προσφέρει ό,τι μπορεί. Αλλιώς είναι και αυτός υπεύθυνος.⁹¹ Ο Γ. Σωτηρόπουλος στέλνει και αυτός γράμμα στην εφημερίδα. Δηλώνει ότι υπήρξε «μέχρι τουδε βασιλικός καλή τη πίστει». Θεωρούσε ότι ο Κωνσταντίνος ενεργούσε για το καλό του Έθνους αλλά τα η εξέλιξη των γεγονότων τον έπεισε ότι αυτός είναι «ο καταστροφέυς του Έθνους.» Δίνει λοιπόν και αυτός δύο δολάρια για τις ανάγκες του εράνου με την ευχή «όπως ανανήψουν από την πολιτικήν σκοτοδίνην» και οι παλαιοί ομόφρονές του και πράξουν «το καθήκον τους.»⁹²

Και την επόμενη μέρα 7 Σεπτεμβρη ακολουθεί και άλλο δημοσίευμα σχετικά με τον απολυτρωτικό έρανο με τον ίδιο τίτλο, αλλά με την προσθήκη αυτή τη φορά του υπότιτλου «κρεμάλα εις τους προδότας». Γίνεται αναφορά στα ποσά που συγκεντρώθηκαν και σε ονόματα που πρόσφεραν χρήματα. Ο αρθρογράφος τονίζει ότι κοινό αίτημα όλων είναι ένα: «θάνατος εις τους προδότας που δολοφόνησαν την Πατρίδα.» Να επουλωθούν τα τραύματα των αγωνιστών, αλλά και να αγορασθούν τα φυσίγγια «διά να πλήξουν τους αληθείς Κεμαλιστάς», οι οποίοι ενεδρεύουν στα μισητά ανάκτορα και πέριξ αυτών και κατεργάζονται την καταστροφή του Έθνους.⁹³

Στο πρωτοσέλιδο στις 8 Σεπτεμβρη υπάρχει πάλι δημοσίευμα για τον απολυτρωτικό Έρανο. Και εκεί δίνεται αναφορά για το συγκεντωθέν ποσόν που μέχρι εκείνη τη στιγμή έφτανε τα \$5.334.50.⁹⁴

Και η παρουσίαση των γραμμάτων των Ελλήνων μεταναστών που προσφέρουν τον οβολόν τους υπέρ του εράνου συνεχίζεται. Πάντως παράλληλα με την αποστολή των χρημάτων δεν φείδονται κακών λόγων για το κωνσταντινικό καθεστώς. «Οι εν πόλει μας φιλοπάτριδες ομογενείς Κ. Δ. Καρανάσος και Σ. Καραμιχάλης μας

⁹¹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2689, Νέα Υόρκη, 6 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

⁹² *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2689, Νέα Υόρκη, 6 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

⁹³ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2690, Νέα Υόρκη, 7 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

⁹⁴ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2662, Νέα Υόρκη, 9 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

αποστέλλουν ο μεν δέκα, ο δε δύο δολλάρια, πλήρεις οργής εναντίον των δολοφόνων της Ελλάδος, οι οποίοι συμπληρούν το έργο της καταστροφής.» Ο Ν.Α. Πατσιάδης, αφού προσφέρει και αυτός 10 δολλάρια, δηλώνει βέβαιος ότι και τώρα το Ελληνικό Έθνος «αντιπαρερχόμενον τους μικρούς και άξιους και ηνωμένον εν πνεύματι και πίστει θα κατέλθη εις νέους αγώνας» και με τη βοήθειαν του Θεού δεν θα αργήση να σχηματίση την πύρινην εκείνην άλυσιν, ήτις θα περισφίξη τον λαιμόν του θηρίου το οποίον και θα αποτελειώση διά παντός.» Επιπλέον το προσωπικό του ξενοδοχείου Oslend, «εν πλήρει συναισθήσει της Εθνικής κακουργίας των προδοτών», οι οποίοι αποτελειώνουν - όπως χαρακτηριστικά τονίζουν - ήδη το έργο της καταστροφής «συνήθροισαν εκ προχείρου έρανον δολ. 47 προς βοήθειαν της δεινοπαθούσης Πατρίδος.» Η εφημερίδα τους επευφημεί. «Εύγε τους! Έδωκαν πρώτοι το σύνθημα προς απομίμησιν.»⁹⁵

Αναμφίβολα η εφημερίδα παρακινεί, όσους είναι Έλληνες, να προσφέρουν. Συγκεκριμένα η εφημερίδα με έντονη γραφή παρακινεί, όσους είναι Έλληνες και αισθάνονται το άλγος που κυριεύει την εθνική ψυχή, όσους αισθάνονται το αίσχος, το οποίο «επεκόλλησαν οι Προδόται στο Μέτωπο της ηρωικής μας Πατρίδος», όσοι επιθυμούν να επιτύχει ο αγώνας του εξαγνισμού, όσους πονούν τον πόνο των τραυματιών και αντιλαμβάνονται την ερήμωση των ορφανών και των χηρών, όσοι ποθούν «την ανατολήν της αισιοτέρας αύριον και την επάνοδον εις την αρχήν των ανδρών, οι οποίοι σήμερα αγωνίζονται να ανακόψουν το έργο της καταστροφής», να στείλουν αμέσως τον οβολόν τους. Και οι προτροπές συνεχίζουν: «Λάβατε την πρωτοβουλίαν οι δραστηριότεροι, συνεργασθήτε οι παλαιοί συναγωνισταί και αναφλέξατε όλων τας ψυχάς. Ο Απολυτρωτικός Έρανος έχει τον ιερότερον και εθνικότερον σκοπόν. Να σώση την Ελλάδα. Εμπρός όλοι εις το μέγα καθήκον!»⁹⁶

Ακολούθως στις 9 Σεπτεμβρίου σε γράμματα Ελληνοαμερικανών που στέλνονται με αφορμή τον απολυτρωτικό έρανο γράφονται τα εξής χαρακτηριστικά: «εσωκλείστως λαμβάνετε 17 δολλάρια υπέρ του ηρωικού στρατού μας. Πρέπει να απαλλαγή η Ελλάς από τους σημερινούς δολοφόνους. Μεθ' υπολήψεως Ι. Πατρέλης \$8, Α. Ψαχναδέλης, \$1, Α. Πατρέλης \$10.» Αλλά και το ίδιο το προσωπικό της εφημερίδας συμμετέχει στον Έρανο δίνοντας το καλό παράδειγμα που στοχεύει και στην παρακίνηση και άλλων ομογενών να δώσουν τον οβολό τους γι' αυτό τον ιερό

⁹⁵ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2691, Νέα Υόρκη, 8 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

⁹⁶ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2691, Νέα Υόρκη, 8 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

σκοπό. «Το προσωπικόν του «Εθνικού κήρυκος» παρακολουθούν εναγωνίως το δράμα της Εθνικής καταστροφής προσέφευραν την πρώτην δόσιν δολ.115. Συγχρόνως ο κ. Προκοπίου στέλλει δολ. 10 και γράφει ωραίαν φρονηματισμένην επιστολήν, να συνεχισθή συντόμως ο αγών υπέρ απολυτρώσεως της Πατρίδος από το σημερινό όνειδος. Ο κ. Παρασκευόπουλος μας ενεχείρισε δολλ. 3 κατώδυνος διά την Εθνικήν συμφοράν, ην παρεσκεύασαν οι δολοφόνοι του Ελληνισμού.»⁹⁷

Ουσιαστικά συνεχώς υπάρχουν αλληλοκατηγορίες σχετικά με τη διαχείριση των χρημάτων ανάμεσα σε Βενιζελικούς και Βασιλικούς. Ο Γ. Σωτηρίου, αφού δίνει ένα δολάριο «από το πενιχρότατο βαλάντιό του», αξιώνει θάνατο για τους δολοφόνους του Ελληνισμού. Και προσθέτει ότι ο Ελληνισμός της Αμερικής πρέπει να κυνηγήσει αμειλίκτως και όλους τους εδώ δήθεν φιλελευθέρους, οι οποίοι στην Ελλάδα πρόδωσαν το έργο του Βενιζέλου, ήλθαν στην Αμερική να τους διαιρέσουν και συκοφάντησαν και τον Ναύαρχόν (εννοεί το Ναύαρχο Κουντουριώτη) και την διαχείριση του Εθνικού Εράνου. Ο Ελληνισμός πρέπει να απαλλαγεί από «τα τέρατα αυτά» καταδικάζοντας «τους φαυλοκράτας τούτους εις τελείαν περιφρόνησιν.»⁹⁸

Από το Σικάγο ο Ε. Θεοδώρου αποστέλλοντας ένα δολάριο εμπνέεται από τα ίδια αισθήματα γράφοντας σχετικά: «Σας συγχαίρω για τους ηρωικούς σας αγώνες. Χωρίς θόρυβον και **παπαρδέλες** εμαζεύσατε έως σήμερον 800.000 δολάρια. Είναι μέγιστη Εθνική ευεργεσία που κάμνετε δια φωτίζοντες και φρονηματίζοντες τον Ελληνισμόν, ο οποίος αισθάνεται αγανάκτησιν κατά των δήθεν φιλελεύθερων εκείνων, που, ενώ κατέστρεψαν το έργον του Βενιζέλου, ήλθαν και εδώ να συνεχίσουν τας αντεθνικάς πράξεις των. Θεωρώ ως την μεγαλειτέραν κακουργίαν του υποκειμένου εκείνου που διά εκβιαστικούς σκοπούς, διενοήθη να συκοφαντήσει τους εράνους σας. Τα γράμματα του Κ. Βενιζέλου και του ένδοξου ναύαρχου, που εδημοσιεύσατε αποδεικνύουν φανερότατα ότι επέσατε θύματα της αισχροτέρας επιβουλής και συκοφαντίας. Ευτυχώς το κοινόν γνωρίζει το ποιόν των πατριδοκαπήλων αυτών και δεν δίδει πλέον προσοχήν εις τα υποκείμενά των. Είναι ανάξιοι και να γίνεται λόγος δι' αυτούς. Προχωρείτε εις το γενναίον έργον σας. Η Πατρίς θα σας ευγνωμονή.»⁹⁹

Σε άλλο γράμμα, που δημοσιεύθηκε στις 12 Σεπτεμβρίου 1922, ο Κώστας Μαρόγλου δηλώνει καταπελιτισμένος για τις τελευταίες συμφορές της Πατρίδας που

⁹⁷ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2662, Νέα Υόρκη, 9 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

⁹⁸ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2662, Νέα Υόρκη, 9 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

⁹⁹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2662, Νέα Υόρκη, 9 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

«επεσώρευσαν οι κακούργοι των Αθηνών» και σπεύδει να δώσει το καλόν παράδειγμα εις την πόλιν του.¹⁰⁰

Αλλά δεν είναι μόνο οι εφημερίδες που διεξάγουν εράνους. Οι αντιπρόσωποι της Μικρασιατικής Αμύνης ταξιδεύουν στην Αμερική για να ζητήσουν οικονομική βοήθεια. Ο Αντώνης Αθηνογένης και Στέφανος Βεινόγλου παρίστανται στον ιερόν ναόν του Λόουελλ. Εκεί μέσα στην κατάμεστη εκκλησία, αφού εξήγησαν το σκοπό της επίσκεψέως τους και εξήραν τα κατορθώματα του Ελληνικού στρατού, ένας εργάτης «πτωχότατος», ο Πέτας Πετρόπουλος καταθέτει «μετριοφρόνως επί της τραπέζης του προεδρεύοντος εν δολλάριον. Τότε ο Βεινόγλου εξήρε τον ευγενή παλμό της μεγάλης ψυχής του μετριοφρονος αυτού εργάτη, τονίζοντας ότι το παράδειγμα του θα γινόταν αφορμή και αφετηρία μιας σοβαρής και συνάμα λυσιτελούς εργασίας «υπέρ της ευοδώσεως του ιερού αγώνα, τον οποίο διεξάγει η πατρίδα.»¹⁰¹

Και, όταν πλέον ο Ελληνικός στρατός υποχωρεί, παρασύροντας μαζί του χιλιάδες πρόσφυγες και τα φοβερά γεγονότα της Σμύρνης είναι προ των Πυλών, ο «Απολυτρωτικός Έρανος» γίνεται ζήτημα υψίστης σημασίας. Τότε ο Πατριάρχης Μελέτιος κάνει έκκληση με διάγγελμα που αποστέλλεται διά μέσου της Περιθάλψεως της Εγγύς Ανατολής για βοήθεια. Τονίζει ότι η υποχώρηση του Ελληνικού στρατού αποτελεί «απαράγραπτον συμφοράν διά τους Χριστιανικούς πληθυσμούς, οι οποίοι φεύγουν «προτροπάδην» με τις αποσκευές των εις τας παραλίους πόλεις προ των προχωρούντων Τουρκικών στρατευμάτων». Κάνει έκκληση στην φιλανθρωπία της Αμερικής «εν ονόματι των ατυχών τούτων πλασμάτων.»¹⁰²

Η έκκληση αυτή δεν είναι χωρίς αποδέκτες. Ο «εκ Σμύρνης κ. J. Halax από το Watertown στέλνοντας δύο δολάρια λέει ότι είναι φτωχός βιοπαλαιστής και προσφέρει το κατά δύναμιν «εκ του υστερήματός του εισακούοντας την ιεράν φωνήν του Εθνικού Κήρυκος». Αντίστοιχα ο Π. Πάλλης αποστέλλει 1 δολάριο «υπέρ του Απολυτρωτικού Αγώνος προερχόμενον εκ περικοπής των εξόδων του καπνού μιας εβδομάδος». Ο μισθός του είναι 15 δολάρια την εβδομάδα και με αυτά συντηρεί οικογένεια και αδελφό φρενοβλαβή. Πάραυτα επιφυλάσσεται να προσφέρει και πάλι.

¹⁰⁰ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2665, Νέα Υόρκη, 12 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

¹⁰¹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2690, Νέα Υόρκη, 7 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

¹⁰² *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2665, Νέα Υόρκη, 12 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

Επιπλέον ο Ι. Σταυρόπουλος, αφού αποστέλλει 5 δολάρια τονίζει προς την εφημερίδα να εξακολουθεί να κηρύττει ότι «μόνη σωτηρία της δεινοπαθούσης ημών Μητρός Ελλάδος είναι η επαναφορά στην διοίκηση της Ελληνικής κυβερνήσεως του λατρευτού ημών αρχηγού Ελευθερίου Βενιζέλου.» Όπως χαρακτηριστικά λέει «η βασιλική κλίκα κατέστρεψε την Ελλάδα.» Από την άλλη μεριά ο «από την Ρώμη της Γεωργίας ενθουσιώδης ομογενής» Διονύσιος Βούλγαρης αποστέλλει 10 δολάρια και γράφει χαρακτηριστικά ότι θεωρεί καθήκον του επιβεβλημένο, όπως και κάθε άλλου Έλληνα, να σπεύσουν να δώσουν όλοι εκ του υστερήματός τους στον απελευθερωτικό Έρανο που διενεργείται «προς βοήθειαν της κινδυνεύουσας Πατρίδος». Και εκφράζει την ευχή ο Μέγας της Ελλάδος Θεός που ποτέ δεν την εγκατέλειψε να φωτίσει αυτούς που την κυβερνάνε να παραχωρήσουν την θέση τους σε άλλους ικανότερους δυναμένους να σώσουν αυτήν «καίτοι αργά από την άβυσσον στην οποίαν αλματωδώς ωθείται υπό των αφρόνων κυβερνητών της». Και η επιστολή τελειώνει εκφράζοντας θερμά συγχαρητήρια για την «εθνοφυλέστατη» πορεία της εφημερίδας ιδίως σήμερα που η Πατρίδα έχει απόλυτη ανάγκη των φώτων και της βοήθειας «απάντων των τέκνων της». Αλλά και ο Γ. Κουτσούμπας συντετριμμένος για την καταστροφή του στρατού μας και την πορεία των Εθνικών ζητημάτων σπεύδει να αποστείλει 4 δολάρια για τον απολυτρωτικό Έρανο προς σωτηρία της Πατρίδος.¹⁰³

Μέσα σε αυτό το κλίμα σε δημοσίευμα στις 13 Σεπτεμβρίου ο Έρανος έχει φτάσει ήδη στο ποσό των \$ 5.656.25. Η εφημερίδα μπροστά στις τεράστιες ανάγκες ξεσηκώνει τους Έλληνες της Αμερικής να συνεχίσουν τα ψηφίσματά τους εναντίον του «Αρχιδολοφόνου». Πρέπει να εκριζωθεί η δυναστεία του. Είναι εχθρός απαισιώτατος και της Ελλάδος και όλου του κόσμου. Αλλά πάνω απ' όλα να λάβουν την πρωτοβουλία να καταρτήσουν επιτροπές και να γιγαντώσουν τον Εθνικό Έρανο προς απολύτρωση της Πατρίδος, η οποία «ασπαίρει» υπό τα πλήγματα των δολοφόνων της «εδρευόντων μέσα εις την λυκοφωλέαν των Ανακτόρων». Και το δημοσίευμα τελειώνει με τη χαρακτηριστική φράση: « Εμπρός όσοι πιστοί χωρίς αναβολήν, εμπρός όλοι εις τον τίμιον Αγώνα.»¹⁰⁴

Σε δημοσίευμα στις 15 Σεπτεμβρίου με τίτλο: «ΟΙ ΣΥΝΑΓΩΝΙΣΤΑΙ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΙΝ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ» δημοσιεύονται οι εισφορές της 14^{ης} Σεπτεμβρίου

¹⁰³ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2667, Νέα Υόρκη, 14 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

¹⁰⁴ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2666, Νέα Υόρκη, 13 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

μαζί με γράμματα συμμετεχόντων στον έρανο. Ο Γ. Δ. Μηνιώτης αποστέλλει 5 δολάρια τονίζοντας παράλληλα ότι πρέπει η Πατρίς «να απαλλαγεί το ταχύτερον από τους σημερινούς δολοφόνους, αλλέως είμεθα χαμένοι.» Αντίστοιχα ο Β. Λανίδας απέστειλε ένα δολάριο γράφοντας ότι την Ελλάδα του Βενιζέλου την κατέστρεψαν «οι περί τον Αρχιδολοφόνον.» «Δυστυχής η Πατρίς μας, η οποία έπεσε πάλιν εις τους όνυχας των θηρίων της καταστροφής.»¹⁰⁵

Πάντως, μπροστά στην καταστροφή που έρχεται, μόνη καταφυγή των ανθρώπων είναι ο Θεός. Έτσι λοιπόν οι Έλληνες μετανάστες καλούνται, όχι μόνο να προσφέρουν τον οβολό τους, αλλά και να παρίστανται στην κατανυκτική δέηση υπέρ της πασχούσης πατρίδος! Όπως λέγεται χαρακτηριστικά: «Δαίμων κακός εφθόνησε την ευτυχία της δοξασμένης Πατρίδος μας. Βύθισε αυτή σε άφατον πένθος σε τρομερά και φρικαλέα καταστροφή.»¹⁰⁶

Σάββατο 16 Σεπτεμβρίου 1922. Η εφημερίδα δημοσιεύει ένα συγκλονιστικό άρθρο. Ο τίτλος είναι εύγλωττος: «ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΣΠΑΡΑΞΙΚΑΡΔΙΟΝ ΤΡΑΓΩΔΙΑΝ - ΤΟ ΑΛΓΟΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΜΑΣ.» Η φρασεολογία που χρησιμοποιείται για τον Κωνσταντίνο είναι δηκτική. Είναι ο άτιμος Γλυξβούργος που «εξ εγκληματικών ενστίκτων καγχάζει, ως Νέρων διά την καταστροφήν.» Ενώ λοιπόν «οι Δολοφόνοι μοιράζονται τα χαρτοφυλάκια και η Βαβυλών διασκεδάζει», ο Εθνάρχης της Κωνσταντινουπόλεως φρικιά προ του Δράματος 500.000 θυμάτων της προδοσίας. Η Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία, η οποία επί 5 αιώνες διατηρεί την Κιβωτό της Εθνικής Διαθήκης, εκλιπαρεί για τη βοήθεια των Ελλήνων της Αμερικής για να επουλωθούν οι πληγές και να βοηθήσουν την απολύτρωση της Πατρίδος τους από την σκληρότατη δοκιμασία.

Η εφημερίδα δημοσιεύει έκκληση του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μελέτιου, ο οποίος τονίζει ότι ο ελληνικός κόσμος διέρχεται τις ημέρες των φρικτότερων δοκιμασιών. Γνωρίζοντας «εκ του πλησίον» την γενναιοφροσύνη και τον θαυματουργό ζήλο των Ελλήνων της Αμερικής και τους ευγενείς αγώνες του «Εθνικού Κήρυκος», εύλογα αναμένει εναγωνίως την συμμετοχή στον έρανο υπέρ της σωτηρίας 500.000 αστέγων Ελλήνων Μικρασιατών. Ουδέποτε υπήρξε μεγαλύτερη ανάγκη από

¹⁰⁵ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2668, Νέα Υόρκη, 15 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

¹⁰⁶ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2667, Νέα Υόρκη, 14 Σεπτεμβρίου 1922 σ. 5.

αυτή τη στιγμή. Στο τέλος της έκκλησής του επικαλείται το έλεος του Φιλεύσπλαχνου Θεού.

Πάνω σ' αυτή την έκκληση ο αρθρογράφος επισημαίνει ότι ο Πατριάρχης Μελέτιος βαστάζει σήμερα στους ώμους του το σκληρότερο φορτίο. Μετά την ολοκληρωτική χρεοκοπία «των εν Αθήναις δολοφόνων», που ο Ελληνισμός αποκήρυξε «ως τους απαισιότερους ολετήρας της Ιστορίας», ο Οικουμενικός Πατριάρχης, ως αληθής Εθνάρχης, εκπροσωπεί όλους τους Αγώνες του Γένους ζητώντας τη σωτηρία του από τον κίνδυνο ολοκληρωτικού καταποντισμού.

Επιπλέον χρεώνει τον Κωνσταντίνο ότι επιχαίρει με τη συμφορά της Μικρασίας για εκλογικούς λόγους: «Καγχάζει ο στυγερός Γλυξβούργος από τα εργαστήρια της κατασχύνης διά τας συμφοράς του Γένους και οι συμμορίται του επιχαίρουν κατά βάθος, διότι απαλλάσσονται από τους οχληρούς Μικρασιάτας και Θράκας, οι οποίοι είναι επικινδυνωδέστατοι εκλογικοί παράγοντες, διότι δεν ανέχονται τυράννους, διότι ωνειρεύθησαν μίαν μεγάλην Ελλάδα δημοκρατούμενην κατά το πρότυπον όλων των πεπολιτισμένων Εθνών.» «Και ενώ ο Γλυξβούργος παραμένει ασυγκίνητος προ της συμφοράς και δεν επήγε να απαγχονισθη, ενώ στην Αθήνα διασκεδάζουν και τα θέατρα είναι πλήρη και οι συνεργοί του Δανορρώσου κυττάζουν πώς διά χαμπερπεστάτων εκδηλώσεων προς την Τυραννίαν, να εξασφαλίσουν χαρτοφυλάκια, ο Πατριάρχης φέρων επ' ώμου τον σταυρόν ενός φρικτού μαρτυρίου αγωνιά εν τη υπερτάτη προσπαθεία για να σώσει το ήμισυ εκατομμύριον των προσφύγων θυμάτων της προδοσίας των Κακούργων. Ήμισυ εκατομμύριον είχαν έως χθες τα αγαθά των. Εκολυμβούσαν μέσα στην ευτυχίαν των. Και τώρα στερούνται των πάντων. Γυμνοί, πειναλέοι, όσοι διέφυγαν την μάχαιραν του αιμοχαρούς τυράννου, κινδυνεύουν να υποκύψουν εκ των ασθενειών και της πείνης και του ψύχους». Και ζητά από τους αναγνώστες να αναπαραστήσουν προς στιγμήν «διά της φαντασίας τους» την εικόνα της φρίκης. Πεντακόσιες χιλιάδες έως χθες ευτυχούντες αδελφοί τους σήμερα βρίσκονται ανέστιοι και φερέοικοι κι αντικρύζουν τον θάνατον «εκ πείνης». Και η πομπή των νέων θυμάτων συνεχίζεται...¹⁰⁷

Για όλα αυτά τα θύματα της κολοσσιαίας συμφοράς έρχεται λοιπόν ο Πατριάρχης να ζητήσει βοήθεια. Οι Έλληνες μετανάστες απολαμβάνουν των αγαθών της ευνομίας «εν τη ευδαίμονι ταύτη Δημοκρατία.» Τονίζει ότι τα δικά τους σπίτια δεν

¹⁰⁷ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2669, Νέα Υόρκη, 16 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

εκάησαν, τα παιδιά τους δεν σφαγιάστηκαν, η πείνα και οι ασθένειες δεν τους μαστίζουν. Δεν φορολογούνται, δεν χύνουν αίμα, δεν αντικρίζουν «του Τούρκου το φάσανον, δεν μένουν στους δρόμους γυμνοί και τετραηλισμένοι και πεινώντες», δεν αντικρύζουν τον θάνατο και τη μαύρη συμφορά. Και θέτει το εξής ρητορικό ερώτημα. Είναι πολύ, όταν τους ζητείται να κόψουν μερικά κερμάτια από τα περιττά τους έξοδα για να βοηθήσουν τους αδελφούς τους να μην πεθάνουν; Είναι πρόπον να καταστήσουν «πλέον σπαραξικάρδιον την οδύνην των θυμάτων» φανερώνοντας ότι αδιαφορούνε για τη μαύρη συμφορά τους;

Και καταλήγει ότι ο απολυτρωτικός Έρανος, που προκήρυξαν με κεντρική επιτροπή διαχειρίσεως τον Πατριάρχη, τον Ναύαρχο Κουντουριώτη και τον Σερ Τζων Σταυρίδη, έχει να εκπληρώσει τους ιερότερους σκοπούς. Να απολυτρώσει τους αδελφούς τους και την Πατρίδα τους από τα σημερινά αφόρητα δεσμά. Και κάνει ακόμα μια ιδιαίτερος σημαντική επισήμανση. Ο Έρανος «θα επουλώσει πληγάς παντοίας και θα ανακουφίσει 500.000 θύματα υπέρ των ο Πατριάρχης έχει και βαθύτερη ακόμα ηθική έννοια.» Θα ενθαρρύνει τους αγωνιστές να αναλάβουν με περισσότερη αισιοδοξία το βαρύ έργο του εθνικού καθαρμού. Και η τελική παράκληση: «Έλληνες της Αμερικής, συντελέσατε εις την σωτηρίαν της Πατρίδος σας, η οποία εσπαίρει υπό τους όνυχας των θυρίων. Εμπρός όσοι πιστοί! Χωρίς αναβολήν, εμπρός όλοι εις το ιερόν καθήκον. Τον οβολόν σας!» Και αναφέρουν το μέχρι εκείνη τη στιγμή συγκεντρωθέν ποσό. \$ 5. 845.25.¹⁰⁸

Σε άλλο άρθρο της ίδιας ημέρας με τίτλο: «Ο ΑΡΧΙΔΟΛΟΦΟΝΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ» ασκεί σκληρή κριτική στον Κωνσταντίνο και τον κατηγορεί για προδοτή και εγκληματία που έδρασε κατά των συμφερόντων της χώρας. Αν μάλιστα αυτός δραπέτευε, εκείνος που θα τον συνελάμβανε και «θα έπαιρνε το κεφάλι του Προδότου», θα ανακηρυσσόταν «εις των ευγενέστερων ηρώων υπό της συνειδήσεων της ανθρωπότητας.» Στο ίδιο άρθρο, παρακινεί τους Έλληνες της Αμερικής να συνεχίσουν τους ευγενείς τους αγώνες με ψηφίσματα εναντίον του Κωνσταντίνου, ζητώντας να εξοντωθεί η λυκοφωλιά του από την Πατρίδα, αλλά παράλληλα να γιγαντώσουν τον Έρανο «προς απολύτρωσιν της Ελλάδος από την παρούσα καταισχύνη!»

¹⁰⁸ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2669, Νέα Υόρκη, 16 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

Παράλληλα η εφημερίδα αναφέρεται στο πρωτοσέλιδό της στις 21 Σεπτεμβρίου και στην προσφορά 500.000 φράγκων της Ε. Βενιζέλου υπέρ των Προσφύγων. Κοντά σε αυτήν έδωσε 100.000 φράγκα και ένας άλλος επιφανής Βενιζελικός, ο Ρενεάκης. Οι δύο εισφορείς όρισαν ειδική επιτροπή «εξ Αθηναίων Βενιζελικών κυριών», που θα αναλάβει την επίβλεψη της διαθέσεως των χρηματικών αυτών ποσών. Σε άλλο άρθρο της ίδιας σελίδας τονίζεται ότι οι εφημερίδες και τα σωματεία συνεχίζουν τους υπέρ των Προσφύγων Εράνους.¹⁰⁹

Επιπρόσθετα δημοσιεύεται η ικεσία του Πατριάρχη για εισφορά στον έρανο. «500.000 ΘΥΜΑΤΑ. ΣΑΣ ΙΚΕΤΕΥΕΙ Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΣΑΣ» είναι ο χαρακτηριστικός τίτλος. Ο Πατριάρχης, ως αληθινός Εθνάρχης, βαστάζει σήμερα το «σταυρό του μαρτυρίου» του Γένους. Μεριμνά, όχι για να τροφοδοτεί φαλαγγίτες και φασίστες, να δολοφονεί και να τρομοκρατεί τους εκλεκτούς της Πατρίδας, όπως κάνουν οι Κωνσταντινικοί. Τους προσάπτει μάλιστα και άλλη μία βαριά κατηγορία ότι διαχειρίζονται ανεξέλεγκτα «το ιερό χρήμα» των Ελλήνων της Αμερικής. Ο Πατριάρχης από την άλλη μεριά ζητεί τον οβολό τους υπέρ της σωτηρίας 500.000 θυμάτων της προδοσίας των Γλυξβούργων. Προτρέπει να ακούσουν όλοι την ικεσία του Πατριάρχη, που «εν υπερτάτη αγωνία» τονίζει ότι ο ελληνικός κόσμος διέρχεται τις ημέρες των φρικτοτέρων δοκιμασιών. Στηρίζεται στη γενναιοφροσύνη και τον «θερμουργόν ζήλον» των Ελλήνων της Αμερικής και τους ευγενείς αγώνες του Εθνικού Κήρυκα. Αναμένει λοιπόν ανταπόκριση στον Έρανο υπέρ της σωτηρίας 500.000 αστέγων Ελλήνων Μικρασιατών, καθώς ουδέποτε υπήρξε μεγαλύτερη εθνική ανάγκη από αυτή. Η ικεσία τελειώνει με την επίκληση του καθήκοντος σε κάθε Έλληνα. «Εμπρός όλοι εις το καθήκον. Βοηθήσατε τον απολυτρωτικόν Έρανον.»¹¹⁰

Επιπλέον σε δημοσίευμα της εφημερίδας στις 23 Σεπτεμβρίου με τίτλο: «Η ΦΡΙΚΤΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ, 500.000 ΑΔΕΛΦΟΙ ΜΑΣ ΑΠΟΘΝΗΣΚΟΥΝ» καταγράφεται η σπαρακτική έκκληση για στήριξη του απολυτρωτικού εράνου καθώς, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, 200.000 πρόσφυγες είναι μόνο στη Ραιδεστό για τους οποίους φροντίζει το Πατριαρχείο. Επομένως υπάρχει άμεση ανάγκη να σωθούν τα θύματα της Μεγάλης Συμφοράς.¹¹¹

¹⁰⁹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2704, Νέα Υόρκη, 21 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

¹¹⁰ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2704, Νέα Υόρκη, 21 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4

¹¹¹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2706, Νέα Υόρκη, 23 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4 και *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2708, Νέα Υόρκη, 25 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

Ακολούθως στις 26 Σεπτεμβρίου, ενώ το ανθρώπινο δράμα έχει φτάσει σε κορύφωση, δημοσιεύεται σε δραματικούς τόνους άρθρο με τίτλο: « ΠΩΛΟΥΝΤΑΙ ΤΑ ΙΕΡΑ ΣΚΕΥΗ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ, ΘΑ ΕΙΝΑΙ ΑΧΡΗΣΤΟΙ ΟΙ ΝΑΟΙ ΟΤΑΝ ΘΑ ΕΚΛΕΙΨΟΥΝ ΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ». Εκεί τονίζεται ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο έδωσε «την πρόπευσα κατεύθυνση εις τον Έρανον» πουλώντας χρυσά και αργυρά κανδήλια, μανουάλια, αγίες εικόνες, ιερά άμφια, όλα τα σκευή και τα τιμαλφή των εκκλησιών. Μπροστά σε αυτά τα συμβαίνοντα πώς μπορούν να μένουν ασυγκίνητοι οι Έλληνες της Αμερικής; Αυτοί που ευτυχούν, απολαμβάνουν όλα τα αγαθά και δεν σφάζονται, και δεν πεθαίνουν από την πείνα. Γι' αυτό λοιπόν χωρίς αναβολή θα πρέπει να πράξουν το καθήκον τους και να σώσουν «όσους διέφυγαν από την μάχαιραν των Τυράννων.»¹¹² Αντίστοιχο περιεχόμενο έχει και το άρθρο: «Ο ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΡΟ ΤΗΣ ΗΜΙΣΕΛΙΝΟΥ, ΤΙ ΤΑ ΘΕΛΕΤΕ ΤΑ ΑΜΦΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΣΚΕΥΗ ΟΤΑΝ ΔΕ ΘΑ ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΠΛΕΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΘΥΜΑΤΑ ΤΩΝ ΣΦΑΓΕΩΝ ΤΗΣ ΑΓΚΥΡΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ;»¹¹³

Αλλά και σε άρθρο στις 29 Σεπτεμβρίου 1922 γίνεται για μια ακόμη φορά αναφορά στον απολυτρωτικό έρανο. Στο άρθρο: «ΕΥΓΕΝΗΣ ΑΜΙΛΛΑ, ΣΥΝΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΠΑΡΟΙΚΙΩΝ» γίνεται αναφορά στους συνδέσμους φιλελευθέρων, τις ελληνικές κοινότητες, τους ιερείς, τα σωματεία, τις πρωτοβουλίες ιδιωτών και όλες τις δυνάμεις του Εθνικού Κήρυκα που επιστρατεύθηκαν για να βοηθήσουν τους πρόσφυγες. Η εφημερίδα σε μια ακόμη προσπάθεια να παρακινήσει για πιο γενναίες προσφορές πληροφορεί τους αναγνώστες της ότι υπολείπονται ακόμη 1500 δολάρια για να κάνουν το πρώτο γενναίο έμβασμα των 10.000 δολαρίων απ' ευθείας στο Εθνικό Κέντρο στην Κωνσταντινούπολη.¹¹⁴

Σε άλλο άρθρο πάλι με τίτλο: «ΕΥΓΕΝΗΣ ΑΜΙΛΛΑ, ΣΥΝΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΠΑΡΟΙΚΙΩΝ» αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι Σύνδεσμοι Φιλελευθέρων, κοινότητες, ιερείς, σωματεία, πρωτοβουλίες ιδιωτών και όλες οι δυνάμεις του «Εθνικού Κήρυκος» επιστρατεύθηκαν υπέρ των 500.000 θυμάτων των προδοτών, τους οποίους «εσάρωσαν οι ελευθερωταί». Η εφημερίδα τονίζει ότι υπολείπονται ακόμη γύρω στα 1500 δολάρια για να κάνουν το πρώτο «γενναίο έμβασμα των 10.000 δολαρίων, απ' ευθείας στο «Εθνικό κέντρο» στην

¹¹² *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2709, Νέα Υόρκη, 26 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

¹¹³ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2711, Νέα Υόρκη, 28 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

¹¹⁴ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2712, Νέα Υόρκη, 29 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

Κωνσταντινούπολη. Ο πηχναίος τίτλος είναι χαρακτηριστικός: «ΕΜΠΡΟΣ ΟΛΟΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΙΜΙΟΝ ΑΓΩΝΑ.»

Στο άρθρο που ακολουθεί επισημαίνεται ότι ο Έρανος «ογκούται.» Όλες οι ελληνικές παροικίες «φιλοτιμούνται εν ευγενεί αμίλλη, ποία να υπερβάλη την άλλην». Παντού καταρτίζονται επιτροπές. Σε αυτές πρωτοστατούν οι παλαιοί συναγωνιστές του «Εθνικού Κήρυκος», χάρις στις φιλότιμες ενέργειες των οποίων αποστάληκαν ως εκείνη τη στιγμή πάνω από 800.000 δολάρια, «διά τας παντοίας ανάγκας της Πατρίδος.» Ακολουθεί η απαρίθμηση μιας σειράς πόλεων, όπου υπήρχε ελληνική παροικία, και προσέφεραν «γενναιότατα ποσά, ανάλογα και προς το μέγεθος των αναγκών της Πατρίδος.» Το Πίττσμπουργκ, το Νητρόϊτ, το Χάρρισμπουργκ, η Σαβάννα, η Αλτούνα, το Γκράφτον είναι οι πόλεις που έστειλαν την οικονομική τους βοήθεια. Επιπλέον, το Ήστον και το Μονέσσην της Πενσυλβάνιας «παρηκολούθησαν με γενναιοφροσύνην την φωνήν των θυμάτων των Κεμαλιστών των Αθηνών και της Άγκυρας.»¹¹⁵

Είναι προφανές ότι αρκετές εφημερίδες μπήκαν στη λογική να βοηθήσουν διά μέσου εράνων. Έτσι λοιπόν και η εφημερίδα «Φως» μπαίνει στη λογική των ερανικών δημοσιευμάτων, καθώς το δράμα της Μικρασιατικής Καταστροφής είναι τόσο μεγάλο, που αγγίζει κάθε γωνιά του Ελληνισμού.

Βέβαια το «Φως», όντας φιλοκυβερνητική εφημερίδα, προσπαθούσε να είναι καθησυχαστική προς τους αναγνώστες της και δεν ήθελε να δώσει έμφαση, όταν ο Κεμάλ άρχισε να έχει πολεμικές επιτυχίες υπέρ του. Ενώ άρχιζαν οι προσφυγικές ροές και η ανάγκη χρημάτων ήταν επιτακτική και γι' αυτούς και για τη συνέχιση του πολέμου, η εφημερίδα θεωρώντας ότι το κλίμα θα γυρίσει¹¹⁶ και ότι δινόταν στην ουσία υπερβολική έκταση στις νίκες του Κεμάλ, δεν μπήκε στη λογική των εράνων από νωρίς, όπως έκανε ο «Εθνικός Κήρυξ».

Τα πρώτα ερανικά δημοσιεύματα κάνουν την εμφάνισή τους το Σεπτέμβριο, μέσα στη δίνη των γεγονότων της Μικρασιατικής Καταστροφής. Η εφημερίδα υπερτονίζει κατ' αρχήν την προσφορά χρημάτων υπέρ των προσφύγων σημαντικών

¹¹⁵ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2713, Νέα Υόρκη, 30 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

¹¹⁶ Για την προσπάθεια καθησυχασμού βλ. το σχετικό δημοσίευμα, *Φως*, αρ. φ. 207, Κάιρο, 24/6 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2, *Φως*, αρ. φ. 208, Κάιρο, 25/7 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 3, και *Φως*, αρ. φ. 209, Κάιρο, 26/8 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 3. Για το γεγονός ότι η Ελληνική κυβέρνηση εμφανίζεται καθησυχαστική ακόμα και όταν η πόλη είχε γεμίσει με πρόσφυγες βλ. Ε. Αχλάδη, *Η Κοσμοπολίτικη Σμύρνη*, στο: *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1922* (Επιμ. Χ. Κουλούρη), Αθήνα 2010, σ. 73.

προσωπικοτήτων και των δύο πολιτικών παρατάξεων. Σε δημοσίευμα γίνεται αναφορά ακόμα και στον πολιτικό αντίπαλο Βενιζέλο, ο οποίος συμμετέχει στον Έρανο προσφέροντας υπέρ των προσφύγων «διά του Ελευθέρου Βήματος» 500.000 δραχμές, ενώ και η Βασίλισσα Σοφία υπέρ του σκοπού αυτού 450.000 δραχμές.¹¹⁷ Μάλιστα λόγω των αυξημένων αναγκών συνεστήθει «μεγάλη επιτροπή προς συλλογή εράνων» υπό την προεδρεία της βασίλισσας προς βοήθεια των Προσφύγων. Στον αγώνα αυτό αρωγός και η Εθνική Τράπεζα προσφέροντας ένα εκατομμύριο δραχμές.¹¹⁸

Σε άλλο δημοσίευμα της εφημερίδας γίνεται αναφορά και για άλλους εράνους υπέρ της περιθάλψεως των προσφύγων, καθώς αυτό απασχολεί «πάντας τους κύκλους της Αθηναϊκής κοινωνίας.» Εξ αφορμής αυτού του γεγονότος «οι έρανοι συρρέουν». Ο Βασιλιάς έδωσε 100.000 δραχμές, η Βασίλισσα 400.000 δραχμές και «πλέον των 100.000 δραχμών, προϊόν των προηγούμενων πατριωτικών εισφορών των Ελλήνων της Αμερικής.»¹¹⁹

Επιπλέον η εφημερίδα κάνει ιδιαίτερη αναφορά στη σπαρακτική έκκληση του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μελέτιου. Ο Πατριάρχης Μελέτιος απευθύνεται στον Πατριάρχη Αλεξανδρείας Φώτιο, κάνοντας έκκληση στους απανταχού Έλληνες για οικονομική βοήθεια. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο δημοσίευμα 500.000 χριστιανών Δυτικής Μικράς Ασίας βρίσκονται χωρίς άρτο και στέγη και πρέπει να τους βοηθήσουν «ταχέως διά την σωτηρίαν αυτών». Η επιτροπή του εράνου είναι υπό την προεδρεία του Πατριάρχη και αποτελείται από αρχιερείς και λαϊκούς και σε κάθε περίπτωση δέχεται έρανο πλουσίων και φτωχών. Η έκκληση για βοήθεια τελειώνει με τη χαρακτηριστική φράση «Έλληνες σώσατε τους αδελφούς.»¹²⁰

Κοντά σε αυτά, γίνεται και σε αυτή την εφημερίδα η αναφορά της είδησης της απόφασης του Μελετίου, για να εκποιηθεί κάθε αντικείμενο του διακόσμου των εκκλησιών για τις ανάγκες των προσφύγων. Όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο Μελέτιος τα χρήματα θα δοθούν «προς σωτηρίαν των αδελφών μας Μικρασιατών εκ πείνης.» Και πάλι όμως οι ανάγκες είναι τόσο επιτακτικές ώστε χρειάζεται «αποστολή πανελληνίου βοήθειας.»¹²¹

¹¹⁷ Φως, αρ. φ. 221, Κάϊρο, 9/22 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

¹¹⁸ Φως, αρ. φ. 221, Κάϊρο, 9/22 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 3.

¹¹⁹ Φως, αρ. φ. 194, Κάϊρο, 9/22 Αυγούστου 1922, σ. 4.

¹²⁰ Φως, αρ. φ. 219, Κάϊρο, 7/20 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

¹²¹ Φως, αρ. φ. 223, Κάϊρο, 12/25 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 3.

Παράλληλα στις 8/21 Σεπτεμβρίου ο Μικρασιατικός Σύνδεσμος Καΐρου συγκροτεί επιτροπή Εράνου, που αποτελείται από δικηγόρους, τραπεζικούς, εμπόρους και καπνεργοστασιάρχες. Οι επιτροπές άρχισαν την συγκέντρωση χρημάτων. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά δεν αμφιβάλλουν ότι οι ομογενείς έχοντας συναίσθηση του ιερού καθήκοντος τους προς τους άστεγους και πεινώντες πολυπληθείς αδελφούς τους θα συντρέξουν στο έργο των επιτροπών προσφέροντες τον οβολόν τους, όχι από το περίσσευμά τους μόνο, αλλά και από το υστέρημά τους. Τα θύματα είναι απειράριθμα και οι ανάγκες τους πολλαπλές και απαιτούν θυσίες γενναίες εκ μέρους των Ελλήνων της Αιγύπτου που διαβιούν «εν ευημερία και ασφαλεία».¹²²

Κατά βάση οι Ελληνικές Παροικίες της Αιγύπτου ανταποκρίθηκαν σε αυτό το κάλεσμα. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στις 13/26 Σεπτεμβρίου δημοσιεύεται η είδηση ότι η επιτροπή για τους διενεργούμενους εράνους υπέρ των προσφύγων στην Παροικία Μανσούρας, η οποία συστήθηκε με πρωτοβουλία της ελληνικής κοινότητας και των σωματίων της πόλης έστειλε «διά τηλεγραφικής επιταγής» προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη 200 λίρες Αγγλίας.¹²³

Επιπλέον σε δημοσίευμα στις 5/18 Σεπτεμβρίου με τίτλο: «Έρανος υπέρ των θυμάτων Μ. Ασίας αναφέρεται ότι με πρόσκληση του Μικρασιατικού Συνδέσμου, αφού συνήλθαν οι Πρόεδροι των ελληνικών σωματείων, αποφάσισαν να διενεργηθεί έρανος υπέρ των θυμάτων της Μικράς Ασίας. «Οσονούπω» μάλιστα θα καταρτισθούν επιτροπές γι' αυτό το σκοπό, οι οποίες σύντομα θα αρχίσουν το έργο τους. Στη συνέχεια του άρθρου αναφέρονται μια σειρά από προσφορές που ήδη έχουν αρχίσει να εισρέουν. Αλλά και οι ελληνικές τράπεζες της Ανατολής και των Αθηνών δέχονται καταθέσεις εράνων ειδικά για τα θύματα της άγριας σφαγής στη Μικρά Ασία.¹²⁴

Κάτω από αυτές τις δύσκολες συνθήκες το «Φως», επιπρόσθετα στο πνεύμα προσφοράς, παρατηρεί ότι ολόκληρος ο ελληνικός πληθυσμός εμφορείται από πατριωτισμό και είναι έτοιμος να θυσιάσει το παν κατά την κρίσιμη αυτή στιγμή. Οι εφημερίδες αναφέρουν περιπτώσεις κατά τις οποίες γονείς αρνήθηκαν να δεχθούν «τα τέκνα των επανακάμπτοντα εκ του Μετώπου της Μικρασίας» και τα προτρέπουν να μεταβούν αμέσως στο μέτωπο της Θράκης. Από την άλλη πλευρά ο Πρύτανης του

¹²² Φως, αρ. φ. 220, Καΐρο, 8/21 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 3.

¹²³ Φως, αρ. φ. 224, Καΐρο, 13/26 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

¹²⁴ Φως, αρ. φ. 217, Καΐρο, 5/18 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

Πανεπιστημίου Αθηνών εν ονόματι της Συγκλήτου της Ακαδημίας απήθυνε στο στρατό «έντονη έκκλησιν προσκαλούσαν να αγωνισθή διά την Θράκην.»¹²⁵

Αλλά και οι Κύπριοι αδελφοί πονούν για τα «λυπηρά εθνικά γεγονότα». Το «Φως» αναφέρει την ματαίωση της πανήγυρης της Παναγίας του Κύκου και ύστερα από απόφαση του Σωματείου των Κυπρίων τα χρήματα που θα δαπανώνταν να δοθούν υπέρ των προσφύγων Μικρασιατών.¹²⁶

Παράλληλα αναφέρεται και μια «ευφυής προσφορά» ενός ακριβού τάπητα «καλλιτεχνικοτάτου» σμυρναϊκής κατασκευής αξίας 100 αιγυπτιακών λιρών πάνω στον οποίο θα στηθεί μια λαχειοφόρος αγορά. Ο αρθρογράφος της εφημερίδας χαρακτηρίζει την έμπνευση «λίαν ευφυή και πρακτική», καθώς οι ομογενείς θα υποστηρίξουν τη λαχειοφόρο με την ελπίδα του κέρδους, εκπληρώνοντας παράλληλα και το καθήκον της φιλανθρωπίας, ανακουφίζοντας έτσι και τους δυστυχείς «ομαίμονας» αδελφούς» τους.¹²⁷ Επιπροσθέτως εξάρεται και η «αξιοσημείωτος πράξις» ομογενούς από την Αλεξάνδρεια που απέστειλε το χρυσό δαχτυλίδι της, το μόνο που είχε, για να πουληθεί και να «διατεθή το προϊόν υπέρ των Προσφύγων».¹²⁸

¹²⁵ Φως, αρ. φ. 194, Κάϊρο, 9/22 Αυγούστου 1922, σ. 4.

¹²⁶ Φως, αρ. φ. 217, Κάϊρο, 5/18 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2. Δεν ήταν πάντως η μοναδική περίπτωση Εράνων που διεξήγαγαν οι Κύπριοι αδελφοί μας και αυτό τεκμηριώνεται και από δημοσιεύματα κυπριακών εφημερίδων της εποχής. Βλ. σχετικά Μ. Κιτρομηλίδου, *Το Μικρασιατικό Ζήτημα στην Εφημερίδα Πάφος της Κύπρου*, Λευκωσία 1994, σ. 133 και 143.

¹²⁷ Φως, αρ. φ. 217, Κάϊρο, 5/18 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

¹²⁸ Φως, αρ. φ. 226, Κάϊρο, 15/28 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 3.

β. Συλλαλητήρια

Μια άλλη σημαντική πτυχή της αρθρογραφίας που καλύπτουν τα γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής είναι η καταγραφή των συλλαλητηρίων που διοργανώθηκαν από τους Έλληνες εντός και εκτός Ελλάδος είτε υποστηρικτικά και ως ένδειξη ευγνωμοσύνης προς την αγγλική στήριξη, με ενδόμυχο σκοπό η θεωρητική φιλοαγγλική πολιτική να μετατραπεί σε πραγματική στήριξη των ελληνικών δικαιών είτε ως φωνή διαμαρτυρίας με αποδέκτες τον πολιτικό κόσμο και τις Μεγάλες Δυνάμεις σχετικά με τα συμβαίνοντα της φοβερής Μικρασιατικής Καταστροφής.

Αρχικά η εφημερίδα «Εθνικός Κήρυξ» παρουσιάζει την Ελληνική Κυβέρνηση, ένα βήμα πριν την εθνική ήττα, προσπαθώντας να κρατηθεί κατά βάσιν από το πουθενά να διοργανώνει συλλαλητήριο «ίνα εγκρίνει τη διαβίβασιν ευχαριστηρίου τηλεγραφήματος προς τον Άγγλον πρωθυπουργό Λούδ Τζώρτζ διά τας υπέρ του Ελληνικού Έθνους τελευταίας δηλώσεις του στη Βουλή των Κοινοτήτων.» Παράλληλα ο Υπουργός Στρατιωτικών Θεοτόκης διέταξε να ανακοινωθεί στη στρατιά της Μ. Ασίας η τελευταία περικοπή του λόγου του Λ. Τζώρτζ που εξυμνούσε τα κατορθώματα του Ελληνικού στρατού. Βέβαια ένα αιχμηρό σχόλιο της εφημερίδας είναι ότι παραλήφθηκαν να αναφερθούν στο στρατό και το λαό τα όσα εγκωμιαστικά είπε για τον Βενιζέλο και εναντίον του Κωνσταντίνου.¹²⁹

Συγχρόνως μέσα σε αυτό το κλίμα, το Οικουμενικό Πατριαρχείο έδωσε εντολή να γίνουν δεήσεις σε όλους τους ναούς «υπέρ της ευοδώσεως των Ελληνικών πόθων» και ο Οικουμενικός Πατριάρχης Μελέτιος έστειλε τηλεγράφημα, όπου εξέφραζε την ευγνωμοσύνη των αλύτρωτων Ελλήνων προς τον Άγγλο πρωθυπουργό.¹³⁰

Στη συνέχεια, ύστερα από την πυρπόληση της Σμύρνης, τα συλλαλητήρια εμφανίζονται να έχουν ακόμα μεγαλύτερη σημασία και βαρύτητα απέναντι στο μικρασιατικό δράμα, που όμοιό του δεν έχει ξαναζήσει ο Ελληνισμός. Διενεργείται λοιπόν Μέγα Συλλαλητήριο διαμαρτυρίας των Φιλελευθέρων του Σικάγου. Ο Σύνδεσμος των Δημοκρατικών Φιλελευθέρων του Σικάγου με δημοσίευμα στις 14 Σεπτεμβρίου καλεί όλους τους Έλληνες του Σικάγου και περιχώρων σε πάνδημο συλλαλητήριο διαμαρτυρίας «κατά των υπαιτίων των Εθνικών συμφορών και λήψεως αποφάσεων προς διάσωσιν της Πατρίδος ημών από των επαπειλούντων αυτήν νέων και

¹²⁹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2663, Νέα Υόρκη, 11 Αυγούστου 1922, σ. 1.

¹³⁰ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2663, Νέα Υόρκη, 11 Αυγούστου 1922, σ. 1.

μεγάλων κινδύνων καταστροφής». ¹³¹ Στις 16 Σεπτεμβρίου επαναλαμβάνεται το ίδιο δημοσίευμα. ¹³²

Αντίστοιχα Συλλαλητήριο διοργανώνεται και στη Βοστώνη «διά την τραγικήν κατάστασιν της Εγγύς Ανατολής». Η δημοσίευση γίνεται στις 15 Σεπτεμβρίου και το Συλλαλητήριο ορίζεται για την Κυριακή 17 Σεπτεμβρίου. Θα παρευρίσκονται ο Δήμαρχος της Βοστώνης Κάρλεϋ, ο Γενικός Πρόξενος της Ελλάδος Παπαγιαννόπουλος και άλλοι έγκριτοι Αμερικανοί και Έλληνες. Σκοπός τους να ομιλήσουν «περί της τραγικής καταστάσεως ήτις επικρατεί εις την Εγγύς Ανατολήν». ¹³³

Τελικά στις 27 Σεπτεμβρίου 1922, όταν όλα πια είχαν κριθεί, η εφημερίδα αναφέρεται στη ματαιότητα του να γίνουν άλλα συλλαλητήρια. Στο άρθρο με τίτλο: «ΖΩΝΤΑΝΟΝ ΦΡΟΝΗΜΑ, ΟΦΘΑΛΜΟΝ ΑΝΤΙ ΟΦΘΑΛΜΟΥ, ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ ΝΑ ΠΡΟΣΦΕΡΩΜΕΝ ΓΕΝΝΑΙΑ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΝΑ ΠΑΡΩΜΕΝ ΤΑ ΟΠΛΑ.- ΟΧΙ ΑΛΛΑ ΣΥΛΛΑΛΗΤΗΡΙΑ ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ» τονίζεται η αλλαγή πλευσης που πρέπει να κάνουν οι Έλληνες της Αμερικής. Θα πρέπει να προσέλθουν αρωγοί στην κρίσιμη αυτή στιγμή για τη σωτηρία της Πατρίδος, αλλά όχι πλέον με συλλαλητήρια και μικροεράνους αλλά με θυσίες αίματος και χρήματος. Συλλαλητήρια δεν χρειάζονται πλέον γιατί έγιναν πάρα πολλά. Οι Αμερικανοί τα γνωρίζουν όλα και οι Έλληνες της Αμερικής γνωρίζουν την πολιτική που εμμένουν να ακολουθήσουν. Γιατί λοιπόν να γίνονται συλλαλητήρια με τόσα έξοδα; Καλύτερα να δοθούν 5-10 εκατομμύρια δολάρια άμεσα για να σωθεί η Θράκη. Επιπλέον χρειάζεται να αποσταλεί μια δύναμη 10.000 ανδρών προς ενίσχυση του Μετώπου. Ο αρθρογράφος τονίζει ότι οι Τούρκοι τον πόλεμο τον μετέβαλαν σε πόλεμο εξοντώσεως. Όμως η Ελλάδα δεν έγινε ακόμα Αρμενία για να σφάζονται τα τέκνα της άνευ αντιποίνων. Γι' αυτό, όπως χαρακτηριστικά λέει, πρέπει οι Έλληνες να πληρώσουν «οφθαλμόν αντί οφθαλμού και οδόντα αντί οδόντος». Αυτό είναι το καθήκον. ¹³⁴

Αντίστοιχα η εφημερίδα «Φως» εμφανίζεται και αυτή να ασχολείται με την καταγραφή των συλλαλητηρίων, είτε ως υποστηρικτικά μιας ξένης Δύναμης, είτε ως φωνή διαμαρτυρίας. Αρχικά με δημοσίευσμά της στις 30/12 Αυγούστου 1922 εκφράζει την απογοήτευσή της για το γεγονός ότι οι Έλληνες της Παροικίας του Καΐρου δεν

¹³¹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2667, Νέα Υόρκη, 14 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

¹³² *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2669, Νέα Υόρκη, 16 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

¹³³ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2668, Νέα Υόρκη, 15 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

¹³⁴ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2710, Νέα Υόρκη, 27 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

παίζουν ενεργό ρόλο στα εθνικά θέματα, αλλά μένουν μάλλον αδρανείς. Αν και στην Αθήνα αγγέλλονται συλλαλητήρια για να εκφράσει ο ελληνικός λαός την ευγνωμοσύνη του για τον Άγγλο Πρωθυπουργό Λ. Τζώρτζ και τις φιλελληνικές του δηλώσεις, πράγμα που συμβαίνει και στην Κωνσταντινούπολη, «εδώ εις την μακαρίαν αυτήν χώραν τίποτε απολύτως.» Και η εφημερίδα προβαίνει σε μια αρκετά επιτυχημένη παρομοίωση. «Η εν Αιγύπτω Ελληνική παροιμία, μια από τας πολυπληθεστέρας, κοιμάται ως να φορεί τη μάσκαν του χλωροφορμίου.»¹³⁵

Η εφημερίδα σε άλλο δημοσίευσμά της αναφέρεται σε ένα άλλο μέγα συλλαλητήριο που λαμβάνει χώρα στη Σμύρνη υπέρ του Λ. Τζώρτζ. Τα χαρακτηρίζει πρωτοφανές από άποψη επιβλητικότητας και ενθουσιασμού. Η συγκέντρωση έγινε στην προκουμαία. Επικράτησε Πανδαιμόνιο ζητωκραυγών υπέρ της Αγγλίας και του Λ. Τζώρτζ «καθ' ον χρόνον οι κώδωνες των ναών έκρουον χαρμοσύνως και οι σειρήνες των ατμοπλοίων εσύριζον.»

Η πόλη εμφανίζεται σημαιοστολισμένη με όψη πανηγυρική. Η διαδήλωση «διέρχεται τας κεντρικάς οδούς και καταλήγει εις το Αγγλικόν Προξενείον. Επιτροπή επιδίδει ψήφισμα στον Άγγλο Πρόξενο «και ευχαριστεί προφορικώς διά τας φιλελληνικάς και φιλοδικαίας εκδηλώσεις της Μεγάλης Βρετανίας και του Πρωθυπουργού της.» Ο Πρόξενος από την πλευρά του εμφανίζεται «συγκεκινημένος» να ευχαριστεί «θερμώς» για τα αισθήματα του λαού και υπόσχεται να διαβιβάσει αμέσως το ψήφισμα και τις εκδηλώσεις του λαού. Στη συνέχεια η διαδήλωση κατευθύνεται προς το διοικητήριο και επιδίδει στον Α. Στεργιάδη αντίγραφο του ψηφίσματος. Στη συνέχεια η συγκέντρωση διαλύεται «εν απολύτω ησυχία.»¹³⁶

Συνάμα ο αρθρογράφος της εφημερίδας επικρίνει τους Βενιζελικούς, οι οποίοι είναι κατά των συλλαλητηρίων «προς έκφρασιν ευγνωμοσύνης διά τας τελευταίας δηλώσεις του Λ. Τζώρτζ.» Η εφημερίδα θεωρεί ότι είναι δικαίωμά τους να πουν τη γνώμη τους, να επικρίνουν την ιδέα και να εκθέσουν τους λόγους για τους οποίους θεωρούν επιβλαβή τη συγκρότηση του συλλαλητηρίου αλλά δεν δικαιούνται, εφόσον θέλουν να είναι Έλληνες, να γράφουν ότι το συλλαλητήριο γίνεται «καθ' υπόδειξιν και

¹³⁵ Φως, αρ. φ. 186, Κάϊρο, 30/12 Αυγούστου 1922, σ. 2.

¹³⁶ Φως, αρ. φ. 187, Κάϊρο, 31/13 Αυγούστου 1922, και Φως, αρ. φ. 188, 1/14 Αυγούστου 1922, σ. 4.

κατ' εντολήν της κυβερνήσεως.» Εκφράζει την άποψη ότι το συλλαλητήριο αποτελεί πολιτική πράξη την οποία δικαιούνται να επικρίνουν αλλά όχι να διαβάλλουν.¹³⁷

Επιπλέον δημοσίευμα της 8/21 Αυγούστου αναφέρεται σε ογκώδες συλλαλητήριο που έγινε στις 31 Ιουλίου στη Θεσσαλονίκη «προς έκφρασιν ευγνωμοσύνης» του μακεδονικού λαού προς τον Άγγλο Πρωθυπουργό. Η συγκέντρωση υπήρξε πρωτοφανής. Προηγήθηκαν αγορεύσεις και μετά έγινε δεκτό ψήφισμα διά του οποίου εκφραζόταν βαθύτατη ευγνωμοσύνη προς το αγγλικό έθνος «και τον Μέγαν αυτού Πρωθυπουργόν διά την θερμήν συνηγορίαν υπέρ των Ελληνικών δικαίων και υπέρ του έργου του ακαμάτως μαχόμενου Ελληνικού στρατού», ο οποίος αγωνίζεται για τη σωτηρία της Ανατολής. Το ψήφισμα τελικά επεδόθη από πενταμελή επιτροπή υπό την προεδρεία του δημάρχου Θεσσαλονίκης προς τον Άγγλο Πρόξενο. Όμοιο συλλαλητήριο έγινε και στη Δράμα.¹³⁸

Μάλιστα δημοσιεύεται από την εφημερίδα και το τηλεγράφημα του Δημάρχου της Δράμας προς τον Λ. Τζώρτζ. Ο λαός της Δράμας «εν πανδήμω συλλαλητηρίω» εκφράζει μέσω αυτού την βαθύτατη ευγνωμοσύνη για τη σθεναρή «υπό υψηλόφρονος Αρχηγού ευγενούς και ιπποτικού αγγλικού Έθνους συνηγορία Ελληνικών δικαίων» και τον ικετεύει «όπως επιβράβευσις εκπολιτιστικού έργου ελληνικού στρατού μαχομένου υπέρ σωτηρίας σφαγιαζομένων Χριστιανών στεφθεί διά σθεναράς πρωτοβουλίας» του υπό πλήρους επιτυχίας «προς πλήρη θρίαμβο αληθείας και δικαίου.¹³⁹

¹³⁷ Φως, αρ. φ. 192, Κάϊρο, 6/19 Αυγούστου 1922, σ. 2.

¹³⁸ Φως, αρ. φ. 193, Κάϊρο, 8/21 Αυγούστου 1922, σ. 1.

¹³⁹ Φως, αρ. φ. 198, Κάϊρο, 13/26 Αυγούστου 1922, σ. 1.

Δ' Κεφάλαιο

Ο καταλογισμός των ευθυνών για τα δραματικά γεγονότα

α. Ο «Εθνικός Κήρυκας» και η αναζήτηση των υπαιτίων της Μικρασιατικής Καταστροφής

Όσο η πορεία των γεγονότων βαίνει προς μια κλιμάκωση και οι δυο εφημερίδες μπαίνουν στη διαδικασία αναζήτησης ευθυνών, αλλά κυρίως στον τομέα αυτό διαπρέπει ο βενιζελικός «Εθνικός Κήρυξ». Πρώτα επικρίνονται οι λανθασμένες κινήσεις της κυβέρνησης για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης.

Σε άρθρο της με τίτλο: «ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΝ» παρομοιάζει την «ικετευομένην παρά των Συμμάχων άδεια προς Άλωσιν της Κωνσταντινουπόλεως» παρόμοια με θεάματα που οργάνωναν οι Αυτοκράτορες της ρωμαϊκής παρακμής για να αποσπάσουν την προσοχή του λαού από τις συμφορές και τις αθλιότητες. Οι εκφράσεις είναι σκληρές: «Ο Τύραννος των Αθηνών και η Κυβέρνησις της περιόδου της Ελληνικής παρακμής απομιμούνται τους Ρωμαίους Αυτοκράτορας». Η εκστρατεία κατά της Κωνσταντινούπολης χαρακτηρίζεται «Δονκιχωτική» που στόχο έχει να αποσπάσει τα «όμματα του Ελληνικού λαού» από την αθλιότητα «που περιήγαγον το κράτος εσωτερικώς και εξωτερικώς.»¹⁴⁰

Κάτω από αυτές τις ειδήσεις η εφημερίδα, η οποία σαφώς τάσσεται υπέρ του Βενιζέλου και κατά του κωνσταντινικού καθεστώτος χαρακτηρίζει το όλο εγχείρημα κατάληψης της Κωνσταντινούπολης από τον Ελληνικό στρατό ως «εν όνειρον θερινής νυκτός». «Ο ΑΘΗΝΑΪΚΟΣ ΔΟΝΚΙΧΩΤΙΣΜΟΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΥΕΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ» είναι ο κεντρικός τίτλος του κύριου άρθρου της εφημερίδας στις 14 Αυγούστου 1922. Εκεί γίνεται μια εκτενής ανάλυση πάνω στο ζήτημα αυτό. Η εκστρατεία κατά της Κωνσταντινουπόλεως χαρακτηρίζεται θνησιγενής και έχουσα «κάτι τι το κωμικόν», όπως χαρακτηριστικά είπε Γάλλος δημοσιογράφος, ο οποίος «καλαμπούρισε» εις βάρος του υπουργού των στρατιωτικών Μπαλτατζή. Η εφημερίδα διαπιστώνει δυσαναλογία ανάμεσα στη φιλοδοξία και τη δύναμη, μεταξύ «του βαθμού του λεονταρισμού» και «της ισχύος του αποδυθέντος την λεοντήν κυβερνητικού σαρκίου της Ελλάδος». Οι εκφράσεις που ακολουθούν είναι σκληρές. Αυτή η

¹⁴⁰ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2567, Νέα Υόρκη, 5 Αυγούστου 1922, σ. 2.

δυσαναλογία «δίδει συγχρόνως όλο το μέτρο της βλακειάς που διεπράχθη και όλη την εικόνα της **ψυχοτροπίας** των εν Αθήναις επισήμων.»

Κατά βάση ο αρθρογράφος θεωρεί ότι η όλη υπόθεση εκτός από κωμική έδωσε τρομερά όπλα στους εχθρούς μας και μας απομόνωσε από τους φίλους μας: «Εθεωρήθημεν από άλλους ως τρελοί, από άλλους ως χονδροειδείς, από τρίτους ως αναιδείς και από άλλους ως συστηματικοί πολέμοι της ειρήνης.» Επικαλείται χαρακτηριστικά τα λόγια Γάλλου Φιλλέλληνα Μιλλέ, ο οποίος τόνισε ότι οι όλες αυτές οι ενέργειες είχαν σαν αποτέλεσμα να αποξενωθεί η Ελλάδα από τις συμπάθειες, τις οποίες οι Σύμμαχοι «επιδεικνύουν ακόμη εις ανάμνησιν του κατά τον πόλεμον ρόλου της και παρά τις ραδιουργίες του Βασιλέως Κωνσταντίνου».¹⁴¹

Σε ανάλογο άρθρο της εφημερίδας με τίτλο: «ΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΑΙ ΤΩΝ ΔΟΝΚΙΧΩΤΙΣΜΩΝ» κατακρίνει τις κινήσεις της Ελληνικής Κυβέρνησης ως απερίσκεπτες. «Μια ωραία πρωία» έλαβε την απόφαση να βαδίσει ο Ελληνικός στρατός κατά της Κωνσταντινούπολης εκφράζοντας την ελπίδα ότι οι Σύμμαχοι δεν θα φέρουν κανένα πρόσκομμα. Αλλά «ήρκεσε ένα ΑΛΤ» από μέρος των Συμμάχων για να διατάξει ανακοπή της πορείας του στρατού. Και όχι μόνο αυτό. Οι Σύμμαχοι προέβησαν σε στρατιωτικές δράσεις προστασίας των συμφερόντων τους στην περιοχή. Η Αγγλία συγκέντρωσε «κραταιότατον στόλον» στα νερά του Βοσπόρου και η Γαλλία έστειλε ισχυρές στρατιωτικές ενισχύσεις. Επιπλέον επέτρεψαν στην Πύλη να στρατολογήσει εθελοντές, οι οποίοι σε κάθε περίπτωση θα χρησιμοποιηθούν «προς την καταπίεση του εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικού στοιχείου όπερ μέχρι τούδε απήλαυε απολύτου ελευθερίας.»¹⁴²

Η δραματικότητα των στιγμών αποτυπώνεται για μια ακόμη φορά στις σελίδες της εφημερίδας, η οποία ασκεί δριμεία κριτική στο Κωνσταντινικό καθεστώς. «ΣΠΑΣΜΩΔΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΠΡΟΔΟΤΩΝ ΠΡΟΣ ΕΝΙΣΧΥΣΙΝ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΜΑΣ, Ο ΕΞΩΦΡΕΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΘΕΤΕΙ ΕΝ ΚΙΝΔΥΝΩ ΤΟ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΝ ΜΕΤΩΠΟΝ. ΕΚΑΤΟ ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΣΥΜΜΕΤΕΧΕΙ ΣΤΙΣ ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ.»¹⁴³ Σε άλλο άρθρο με τίτλο: «ΟΙ ΚΕΜΑΛΙΣΤΑΙ ΕΠΩΦΕΛΗΘΗΣΑΝ ΤΗΣ ΕΞΑΣΘΕΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ» ο αρθρογράφος

¹⁴¹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2666, Νέα Υόρκη, 14 Αυγούστου 1922, σ. 1.

¹⁴² *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2667, Νέα Υόρκη, 15 Αυγούστου 1922, σ. 4.

¹⁴³ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2681, Νέα Υόρκη, 30 Αυγούστου 1922, σ. 1.

προσπαθώντας να βρει τα αίτια της ήττας στο Εσκή Σεχίρ εξαπολύει μομφή απέναντι στις κινήσεις της Ελληνικής Κυβέρνησης ότι οι Έλληνες «απέσπασαν εσχάτως από το Μικρασιατικό Μέτωπο δύναμιν 50.000 ανδρών την οποίαν έστειλαν εις την Θράκην διά το σχεδιασθέν εγχείρημα εναντίον της Κωνσταντινουπόλεως.» Αυτή η αποστολή εξασθένησε σοβαρά το Μικρασιατικό Μέτωπο. Είναι λοιπόν προφανές ότι οι Τούρκοι επωφελήθηκαν της καταστάσεως και «ανέλαβαν εξόρμηση εναντίον του σημείου, όπου ολιγότερον ανεμένετο τοιαύτη».¹⁴⁴

Με τις υφιστάμενες ενδείξεις οι Τούρκοι δε φαίνονται διατεθειμένοι «να επιτρέψωσιν εις τους Έλληνας να αναπαυθώσιν ή να ανασυνταχθώσιν». Ο Μουσταφά Κεμάλ προετοιμάζεται για το τελικό χτύπημα. Σε ημερήσια διαταγή που εξέδωσε, αφού συγχαίρει πρώτα τα στρατεύματά του για τις θυσίες και τον ηρωισμό τους, καταλήγει στα εξής που φανερώνουν και τα τελειωτικά σχέδιά του περί ευρείας και ολοκληρωτικής νίκης του: «Οφείλουμε να αντιμετωπίσωμεν και άλλας μάχας. Θα επιδείξετε τον πατροπαράδοτον ηρωισμόν, ο οποίος διέκρινε πάντοτε το Έθνος μας. Ο προσεχής σταθμός σας θα είναι η Σμύρνη.»¹⁴⁵

Αυτή τη χρονική συγκυρία σε άρθρο με τίτλο: «ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΤΕΡΑΤΑ» ο «Εθνικός Κήρυξ» εξαπολύει φοβερές κατηγορίες εναντίον του κωνσταντινικού Καθεστώτος. Θεωρεί πρωτεργάτες του κακουργήματος αυτού τους Γούναρη, Στράτο, «μαζί με τον «στρατηλάτη» πατρωνά των οποίων το παρελθόν είναι μαύρον, όπως τα πτερά του κόρακος, και η καρδιά σκληρά και ασυγκίνητος, όπως της βρωμεράς υαίνης.»¹⁴⁶

Άλλο άρθρο η εφημερίδα είναι ακόμα πιο συγκεκριμένη. Ζητάει την τιμωρία του Κωνσταντίνου με την εσχάτην των ποινών. «ΚΡΕΜΑΛΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΥΡΑΝΝΟΝ». «Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΑΟΣ ΔΕΝ ΘΑ ΕΠΙΤΡΕΨΗ ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΑΝΟΡΡΩΣΣΟΝ ΝΑ ΔΡΑΠΕΤΕΥΣΗ, ΑΛΛΑ ΘΑ ΤΟΝ ΣΥΡΕΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΧΟΝΗΝ ΥΠΟ ΤΑΣ ΑΡΑΣ ΤΩΝ ΜΑΥΡΟΦΟΡΕΜΕΝΩΝ ΜΑΝΑΔΩΝ ΜΑΣ, ΝΑ ΤΕΡΜΑΤΙΣΗ ΑΤΙΜΩΤΙΚΩΣ ΤΗΝ ΑΘΛΙΑΝ ΖΩΗΝ ΤΟΥ.» Και ο υπότιτλος είναι εξίσου χαρακτηριστικός: Ατίμασε το Έθνος, ήπιε το αίμα 50.000 ανδρών και

¹⁴⁴ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2681, Νέα Υόρκη, 30 Αυγούστου 1922, σ. 1.

¹⁴⁵ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2689, Νέα Υόρκη, 6 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

¹⁴⁶ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2689, Νέα Υόρκη, 6 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

εγκαταλείπει τώρα «εις τον όλεθρον εν εκατομμύριον Χριστιανών και ταυτοχρόνως ενταφιάζει την Μεγάλην Ελλάδα.»¹⁴⁷

Σε άλλο άρθρο με τίτλο: «ΟΙ ΥΠΑΙΤΙΟΙ ΤΩΝ ΣΥΜΦΟΡΩΝ» εξαπολύει μύδρους εναντίον των κυβερνητικών εφημερίδων, οι οποίες «διεξάγουν κακοηθέστατον και απεγνωσμένον αγώνα προς παραπλάνησιν του Ελληνικού λαού εν σχέση προς τα αίτια και τους αιτίους των θλιβερών ατυχημάτων του Μικρασιατικού ημών στρατού.» Όλοι φταίνε κατά τις κυβερνητικές εφημερίδες, πλην των κυβερνώντων. Φταίνε οι Βενιζελικοί, φταίνε οι Μικρασιάτες, φταίνε οι Σύμμαχοι. Ούτε λίγο ούτε πολύ οι κυβερνώντες εμφανίζονται ως λευκές περιστέρες. Ότι έκαναν το καθήκον τους και με το παραπάνω. Αλλά αυτό δεν αποτελεί έκπληξη καθώς, αφ' ότου εγκαθιδρύθηκε το μετανοεμβριανό καθεστώς, ορισμένες κυβερνητικές εφημερίδες «αφειδώς τροφοδοτούμεναι εκ του δημοσίου ταμείου», δεν παρέλειψαν να υποστηρίξουν και να δικαιολογήσουν και να εξυμνήσουν ακόμα κάθε κακουργία και προδοσία των κυβερνώντων «ψευδολογούσαι, πλαστογραφούσαι και ασυστόλως διαστρέφουσα πασιφανή και αναμφισβήτητα γεγονότα.» Ήταν λογικό να συνεχίσουν την τακτική αυτή οι κυβερνητικοί **φτωχοπρόδρομοι**, αφού δεν είναι τόσο ηλίθιοι ώστε να μην αντιλαμβάνονται ότι «ήγκικεν η ημέρα της κρίσεως όχι μόνον διά τους κυβερνώντας αλλά και δι' αυτούς ακόμα τους ιδίους.»

Και στις κατηγορίες των κυβερνητικών εφημερίδων ότι οι Σύμμαχοι είναι υπεύθυνοι για την καταστροφή γιατί όχι μόνο δεν υποβοήθησαν «την Μικρασιατικήν δράση της κυβερνήσεως αλλά τουναντίον παρενέβαλον και μεγάλα προσκόμματα στην επιτυχή εξέλιξη και έκβαση αυτής», η απάντηση της εφημερίδας σε αυτή τη επιχειρηματολογία είναι αποστομωτική. Μήπως τους υποσχέθηκαν βοήθεια ώστε να δικαιολογούνται τα όψιμα παράπονα; Μήπως δεν τους είχαν έγκαιρα προειδοποιήσει ότι η κατεύθυνση της πολιτικής τους θα τους αποστερούσε «πάσης βοήθειας και πάσης συμπαθείας εκ μέρους των συμμάχων;» Αλλά περιφρόνησαν αυτές τις προειδοποιήσεις. Μόνο **παράφρονες** θα επιτρεπόταν να μην υπολογίσουν ότι η πολιτική τους, η αυθάδης περιφρονητική και προκλητική θα συνεπάγετο αργά ή γρήγορα τις σημερινές ολέθριες για το συμφέρον του Έθνους συνέπειες. Αν πραγματικά ο Κωνσταντίνος και οι κυβερνώντες ήθελαν να φανούν χρήσιμοι στο Έθνος και να εξασφαλίσουν τα δίκαιά του με μια μικρή και ασήμαντη προσωπική

¹⁴⁷ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2689, Νέα Υόρκη, 6 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

θυσία (υπονοείται η παραίτηση) θα οδηγούμαστε στη διευθέτηση των εθνικών μας υποθέσεων. Θα έπρεπε από τις πρώτες αποτυχίες να παραδώσουν την εξουσία σε εκείνους που μπορούσαν να σώσουν το Έθνος από τους επικρεμάμενους κινδύνους.¹⁴⁸

Ουσιαστικά, καθώς τα γεγονότα παίρνουν δραματική τροπή η εφημερίδα αναζητεί ενόχους και προδότες απέναντι στην εθνική τραγωδία, η οποία βρίσκεται προ των Πυλών.

«- Ο ΛΑΟΣ ΖΗΤΕΙ ΤΗΝ ΑΠΟΠΟΜΠΗΝ ΟΛΟΚΛΗΡΟΥ ΤΗΣ ΠΡΟΔΟΤΙΚΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ.

- Η ΠΡΟΔΟΤΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΓΛΥΞΒΟΥΡΓΩΝ ΘΑ ΔΩΣΕΙ ΛΟΓΟΝ ΤΩΝ ΑΤΙΜΙΩΝ ΤΗΣ
- ΑΠ' ΑΚΡΟΝ ΕΙΣ ΑΚΡΟΝ Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΑΟΣ ΖΗΤΕΙ ΤΟΝ ΒΕΝΙΖΕΛΟΝ!
- ΣΤΙΓΜΑΙ ΣΟΒΑΡΟΤΑΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Οι ειδήσεις που φτάνουν από την Αθήνα δίνουν το κλίμα ότι επίκειται εκδήλωση επαναστατικού κινήματος. «Ο θρόνος του Κωνσταντίνου κλονίζεται. Ο λαός απ' άκρου εις άκρον ζητεί την παραίτησιν αυτού και την εξ' Ελλάδος παραπομπήν ολοκλήρου της Δυναστείας.» Η εφημερίδα σαφώς ζητεί επάνοδο του Βενιζέλου «προς σωτηρία του ενταφιαζόμενου Έθνους.»¹⁴⁹

Από την άλλη μεριά ο στρατηγός Παρασκευόπουλος «εξηγεί» τους λόγους της στρατιωτικής ήττας. Ο ανταποκριτής της εφημερίδας στη Σμύρνη δίνει τις πληροφορίες, μια παραστατική περιγραφή της κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει ο Παρασκευόπουλος. «Είδον χθες τον στρατηγόν συντετριμμένον εκ των Εθνικών συμφορών. Εζήτησα την γνώμην του επί της καταστάσεως διά τον Εθνικόν Κήρυκα» Εις το ερώτημά μου ο στρατηγός ευηρεστήθη να μου απαντήσει τα επόμενα. «Θεωρώ αδύνατον πάσαν Ελληνικήν αντίστασιν, και ένεκα της καταπτώσεως του ηθικού του στρατού και ένεκα της ελλείψεως συνοχής των διαφόρων αυτού σωμάτων.» Κατά τον Παρασκευόπουλο η ευθύνη της καταστροφής αποδίδεται «εις τελείαν ανικανότητα του Επιτελείου, εις την αμάθειαν των σωματαρχών, εκ των οποίων οι πλείστοι

¹⁴⁸ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2689, Νέα Υόρκη, 6 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

¹⁴⁹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2690, Νέα Υόρκη, 7 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

ρουσφετολογικώς ετοποθετήθησαν, και εις την αυτοχρήμα σκανδαλώδη έλλειψιν πληροφοριών.»¹⁵⁰

Υπό το βάρος αυτών των εξελίξεων ο Κωνσταντίνος πιέζεται να παραιτηθεί, κάτι όμως που δεν είναι έτοιμος να το κάνει ακόμα. Η εφημερίδα καταγγέλλει αυτή τη στάση με πηχναίους τίτλους. «ΟΙ ΗΝΩΜΕΝΟΙ ΠΡΟΔΟΤΑΙ ΔΕΝ ΕΝΝΟΟΥΝ ΝΑ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΟΥΝ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ». Πάραυτα ο Κωνσταντίνος λαμβάνει τα μέτρα του και έχει έτοιμο ένα θωρηκτό για να τον μεταφέρει στο Εξωτερικό, όταν αυτό θα είναι αναγκαίο. «Θωρηκτόν υπό ατμόν αναμένει εις τον Ωρωπόν να παραλάβη τον Δανορρώσσον εφιάλτην.»¹⁵¹ Εδώ η εφημερίδα κατηγορεί ευθέως τον Κωνσταντίνο ως προδότη. Όπως ο Εφιάλτης πρόδωσε στις Θερμοπύλες τους Έλληνες, έτσι και ο Κωνσταντίνος με τις λάθος κινήσεις του έδρασε αντεθνικά και πρόδωσε την Ελλάδα. Ακόμα και η καταγωγή του είναι αντικείμενο κριτικής υπό την έννοια ότι ο Δανορρώσσος, καταγόμενος από Δανό πατέρα και Ρωσίδα μητέρα, «όπως αποδεικνύουν τα γεγονότα», στερούμενος ελληνικής καταγωγής δεν πονάει την Ελλάδα για πατρίδα του.

Η εφημερίδα αποδοκιμάζει και τη στάση του Στεργιάδη απέναντι στα γεγονότα. Ο τίτλος της εφημερίδας είναι χαρακτηριστικός: «Ο ΕΠΑΙΣΧΥΝΤΟΣ ΣΤΕΡΓΙΑΔΗΣ ΠΕΡΕΔΩΣΕ ΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗΝ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΞΕΝΟΥΣ». Αλλά και οι άλλοι τίτλοι της εφημερίδας είναι δραματικοί: «Η ΣΜΥΡΝΗ ΚΑΙ ΟΛΟΚΛΗΡΟΣ Η ΙΩΝΙΑ ΠΑΡΑΔΙΔΕΤΑΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΔΗΜΙΟΥΣ ΤΗΣ. ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ ΦΕΥΓΟΥΝ.» Οι εκφράσεις που ακολουθούν είναι σκληρές. «ΚΑΙ ΟΜΩΣ Ο ΔΑΝΟΡΡΩΣΣΟΣ ΣΑΠΗΛΑΤΗΣ ΔΕΝ ΕΚΡΕΜΑΣΘΗ ΑΚΟΜΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΘΗΝΑΣ. ΤΟ ΠΡΟΔΟΤΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΜΕΤΕΒΑΛΕ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΣΤΡΑΤΟΝ ΕΙΣ ΑΓΕΛΗΝ. ΑΝΑΜΕΝΕΤΑΙ Η ΘΡΙΑΜΒΕΥΤΙΚΗ ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΚΕΜΑΛ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑΝ ΤΗΣ ΙΩΝΙΑΣ.»¹⁵²

Επιπλέον σε άρθρο της εφημερίδας με τίτλο: «ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΝ. ΕΙΝΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑ ΝΑ ΠΑΡΑΜΕΙΝΗ Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ» ο αρθρογράφος επιτίθεται με σκληρότητα στη βασιλική κυβέρνηση και προκρίνει ως μόνη λύση τον Βενιζέλο. Ο ελληνικός λαός «οδηγούμενος εις το μαρτύριον από τους σταυρωτάς του ατενίζει προς τον μέγαν εξόριστον, ως τον μόνον σωτήρα του.» Η

¹⁵⁰ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2690, Νέα Υόρκη, 7 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

¹⁵¹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2691, Νέα Υόρκη, 8 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

¹⁵² *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2662, Νέα Υόρκη, 9 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

κυβέρνηση χαρακτηρίζεται ως «οι μετανοεμβριανοί», οι οποίοι «κρατούν την αρχήν διά τρομοκρατίας, ασκουμένης υπό κακοποιών στοιχείων». Παράλληλα καταλογίζεται μοιρολατρία ανάλογη με αυτή που εκδηλώθηκε και κατά τις παραμονές της καταστροφής της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Σε αυτό το σημείο ζητείται «ο ανήρ του αίματος και του σιδήρου», ο οποίος θα «πυργωθεί επί των ερείπων των **Ολετήρων** διά να σώση το καταποντιζόμενον Έθνος.»¹⁵³

Δριμύ κατηγορώ αποδίδεται και στον καθαιρεθέντα Αρχιστράτηγο Χατζηανέστη, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως ασυνείδητος που δεν είχε τον ανδρισμό και την φιλοτιμία «να τινάξει τα μυαλά του στον αέρα» μετά από τη συμφορά που προκάλεσε στο στρατό και το Έθνος του. «Διότι αυτός αληθώς υπήρξε το κακοποιόν όργανον των εν Αθήναις προδοτών.» Κατηγορείται ευθέως ως υπονομευτής του φρονήματος του στρατού, όπως προκύπτει από επιστολές που έρχονται ήδη από το μέτωπο. Και πώς θα μπορούσε να είναι αλλιώς από τη στιγμή που ο στρατός άκουγε από το στόμα του ίδιου του αρχιστράτηγου ότι η εκκένωση της Μικράς Ασίας είχε ήδη αποφασισθεί και ότι ήταν μάταιη κάθε περαιτέρω άμυνα και αντίσταση απέναντι στον εχθρό. Και η εφημερίδα καταλήγει πώς είναι δυνατόν «με τοιαύτα κηρύγματα να κατορθώση ο στρατός να αντιτάξη πλέον ερρωμένην άμυναν;»¹⁵⁴

Πλέον τα γεγονότα παίρνουν μια δραματική τροπή και η εφημερίδα επιρρίπτει με σαφήνεια δριμύ κατηγορώ εναντίον του βασιλιά και της κυβέρνησής του. Οι τίτλοι είναι χαρακτηριστικοί: «Ο ΤΟΥΡΚΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗΝ. Ο ΠΡΟΔΟΘΗΣ ΣΤΡΑΤΟΣ ΖΗΤΕΙ ΤΗΝ ΚΕΦΑΛΗΝ ΤΟΥ ΑΤΙΜΟΥ ΓΛΥΞΒΟΥΡΓΟΥ. ΔΕΙΛΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΙΣΧΥΝΤΟΣ Ο ΔΑΝΟΡΡΩΣΣΟΣ ΕΠΙΚΑΛΕΙΤΑΙ ΤΟ ΕΛΕΟΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ. ΤΑΡΑΧΩΔΕΙΣ ΣΚΗΝΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΕΙΡΑΙΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΘΗΝΑΣ. Η ΣΤΙΓΜΗ ΤΗΣ ΑΓΡΙΑΣ ΤΙΜΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΥΜΜΟΡΙΤΩΝ ΕΦΘΑΣΕΝ. ΤΑ ΕΠΑΝΕΛΘΟΝΤΑ ΕΚ ΣΜΥΡΝΗΣ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΑ ΠΑΡΕΛΑΥΝΟΥΝ ΑΝΑ ΤΑΣ ΟΔΟΥΣ ΥΒΡΙΖΟΝΤΑ ΤΟΝ ΜΟΛΥΝΑΝ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΘΡΟΝΟΝ ΚΑΘΑΡΜΑ.»

Στο συγκεκριμένο άρθρο περιγράφεται αρχικά το κλίμα που επικρατεί στο Ελληνικό στράτευμα που επιστρέφει από τη Μικρά Ασία. «Εκ του Μικρασιατικού Μετώπου έφθασαν στον Πειραιά τα πρώτα Ελληνικά στρατεύματα, με διαθέσεις στάσεως κατά του καθεστώτος.» Αυτά παρέλασαν ανά τις οδούς της πόλεως σε μικρές

¹⁵³ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2662, Νέα Υόρκη, 9 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

¹⁵⁴ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2662, Νέα Υόρκη, 9 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

και μεγάλες ομάδες «εν επιβλητική επιδείξει εναντίον του βασιλέως Κωνσταντίνου, εκτοξεύοντα ύβρεις, βλασφημίες και απειλές εναντίον του.» Πέντε μεταγωγικά «πλήρη στρατευμάτων» έλαβαν οδηγίες εκ μέρους του υπουργείου των Στρατιωτικών να αποβιβάσουν τους στρατιώτες στα νησιά του Αιγαίου. Τα στρατεύματα όμως απείλησαν τους πλοiάρχους και τους υποχρέωσαν να συνεχίσουν τον πλουν μέχρι τον Πειραιά και να «εκτελέσουν την αποβίβασιν εκεί, παρά τας διαταγάς του Υπουργείου.»¹⁵⁵

Όλα αυτά τα γεγονότα πυροδοτούν πολιτικές εξελίξεις. Ο «Εθνικός Κήρυξ» είναι σαφής. Η παραίτηση του Κωνσταντίνου είναι ένα ζητούμενο που συζητείται «ήδη μετά πάσης ελευθεροστομίας και άνευ προσχημάτων». Ζητείται η επάνοδος του Βενιζέλου. Οι βασιλικοί εν τούτοις αντιδρούν σφοδρώς και επιμένουν να ανατεθεί στον στρατηγό Μεταξά το Πρωθυπουργικό αξίωμα. Βέβαια οι βενιζελικοί και άλλοι πολιτικοί κύκλοι φρονούν ότι υπό τις παρούσες περιστάσεις κυβέρνηση υπό τον Μεταξά σημαίνει στρατιωτική δικτατορία.¹⁵⁶

Βέβαια ο ίδιος ο Κωνσταντίνος ερμηνεύει διαφορετικά τα γεγονότα. Η εφημερίδα, αν και τον θεωρεί ένοχο για την τρομερή δοκιμασία που υφίσταται ο Μικρασιατικός Ελληνισμός, πάραυτα δημοσιεύει το διάγγελμα που εξέδωσε διά μέσω του οποίου ξορκίζει τον ελληνικό λαό να υποστεί την τρομερά δοκιμασία με υπομονή και θάρρος. Αναφέρεται στους ένδοξους νεκρούς του Ελληνικού στρατού της τελευταίας δεκαετίας «των οποίων την δόξα δεν δύνανται να αμαυρώσουν τα παρόντα ατυχήματα.» Μάλιστα δηλώνει ότι η θέλησή του είναι να πράξει όλα, όσα του επιτρέπει το Σύνταγμα, και ό,τι του επιβάλει το συμφέρον του Έθνους.

Και το διάγγελμα εξακολουθεί με τα εξής λεγόμενα: «Αναμένω μετ' εμπιστοσύνης την εκδήλωσιν των γνωσμένων αρετών σας, πατριωτισμού και ομονοίας... Ο ηρωικός στρατός μας του οποίου οι σημαίαι εκάλυφθησαν με τας δάφνας της νίκης επί δέκα έτη, υπέστη ατύχημα, το οποίον δεν είναι ασύνηθες στους στρατούς, το οποίον ήτο εντελώς απροσδόκητον και παρ' αυτού του εχθρού, και το οποίον δε μειώνει ουδαμώς την αξίαν και την δόξαν του στρατού μας.» Ακολούθως το διάγγελμα συνεχίζει με τα λόγια του Κωνσταντίνου, τα οποία προσπαθούν να τονώσουν το εθνικό φρόνημα του λαού. Είναι καθήκον των Ελλήνων, όπως λέει χαρακτηριστικά, να

¹⁵⁵ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2664, Νέα Υόρκη, 11 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

¹⁵⁶ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2664, Νέα Υόρκη, 11 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

υποστούν το ατύχημα θαρραλέα και υπομονετικά «ως πατριωτικός και θαρραλέος λαός.» Επιπλέον τονίζει ότι οι Έλληνες μπορεί να είναι μικρό, αλλά είναι ένδοξο Έθνος, το οποίο προσέφερε «διά των αγώνων του» ανεκτίμητες υπηρεσίες προς τους καταδυναστευόμενους αδελφούς του και προς τον πολιτισμό. Γι' αυτό ο ηρωϊσμός και η αυταπάρνησή τους θα εξυμνούνται από τις γενεές του Μέλλοντος. Και το διάγγελμα τελειώνει με την υπόμνηση ότι οι Έλληνες θα πρέπει ενωμένοι να υπακούσουν στους αρχηγούς τους: «Αυτό είναι το καθήκον τους.»¹⁵⁷

Σε ένα άλλο δημοσίευμα με τίτλο: «ΟΙ ΗΝΩΜΕΝΟΙ ΤΡΕΜΟΥΝ ΤΗΝ ΟΡΓΗΝ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΤΟΝ ΟΠΟΙΟΝ ΚΑΤΕΠΡΟΔΩΣΑΝ» δίνεται η εικόνα εξέγερσης που παρουσιάζουν τα στρατεύματα που επέστρεψαν από τη Σμύρνη. Πιο συγκεκριμένα διαδηλώσεις πραγματοποιούνται «εκ των επανακαμψάντων εκ Σμύρνης πρώτων στρατιωτών» από τους οποίους «ηκούσθησαν διάτοροι και επίμονοι κραυγαί. Κάτω ο άτιμος Δανορρώσσος! Ζήτω ο Βενιζέλος!» Όσα στρατεύματα και πολεμικό υλικό περισώθηκαν από τη Σμύρνη μεταφέρονται στα νησιά του Αιγαίου. Στην ουσία η κυβέρνηση καταβάλλει κάθε προσπάθεια για να αποσοβήσει μεγάλη συγκέντρωση στρατευμάτων της Μικρασιατικής στρατιάς στον Πειραιά και στην Αθήνα.¹⁵⁸

Ακολούθως η εφημερίδα επανέρχεται με νέο δημοσίευσμά της εναντίον του Στεργιάδη περιγράφοντας συγχρόνως την τραγικότητα των στιγμών. «Ο ΑΝΑΝΔΡΟΣ ΣΤΕΡΓΙΑΔΗΣ ΕΣΠΕΥΣΕ ΝΑ ΣΩΣΗ ΤΟ ΣΑΡΚΙΟΝ ΤΟΥ ΔΙΑ ΤΗΣ ΦΥΓΗΣ». Η εφημερίδα είναι καταπέλτης εναντίον του Στεργιάδη ο οποίος αποβιβαζόμενος σε πολεμικό πλοίο άφησε την Σμύρνη στο έλεος των Τούρκων.¹⁵⁹

Από την πλευρά του ο Βενιζέλος δηλώνει ότι δεν θα επιστρέψει στην Αθήνα παρά μόνο όταν φύγει ο «Προδότης» και όταν ομοφώνως τον καλέσει ο ελληνικός λαός εξασφαλίζοντας ουσιαστικά σ' αυτόν «πλήρη ελευθερία ενεργείας.»¹⁶⁰

Η εφημερίδα θεωρεί ως μόνη αξιόπιστη λύση την επάνοδο του Βενιζέλου γι' αυτό και φιλοξενεί συνέντευξη του προς τον ανταποκριτή της εφημερίδας «TRIBUNE», όπου εκεί σαφώς υπάρχουν αιχμές εναντίον του Βασιλιά. Ο Βενιζέλος δήλωσε «ρητώς και κατηγορηματικώς» ότι δεν πρόκειται να επιστρέψει «εις τας Αθήνας» εφόσον παραμένει εκεί ο βασιλιάς Κωνσταντίνος. «Εφόσον είτε είναι εκείνος

¹⁵⁷ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2664, Νέα Υόρκη, 11 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

¹⁵⁸ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2664, Νέα Υόρκη, 11 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

¹⁵⁹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2664, Νέα Υόρκη, 11 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

¹⁶⁰ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2665, Νέα Υόρκη, 12 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

εκεί, εγώ δεν δύναμαι να επιστρέψω. Κατέστην περιπλανώμενος περιερχόμενος από της μίας χώρας εις την άλλην, χωρίς να κάμνω τίποτε.» Ένα αρκετά σημαντικό ζήτημα, που θίχτηκε στη συνέντευξη και, όταν έγινε αναφορά σε αυτό, η φυσιογνωμία του «επεσκιάσθη» είναι «το μέγα έργο του και η προτέρα φιλική θέσις της Ελλάδος μεταξύ των μεγάλων Συμμάχων της.» Όπως λέει χαρακτηριστικά, η επαναφορά του Κωνσταντίνου, «ήταν τρομερό πλήγμα διά την Ελλάδα, διότι κατέρριψεν εις ερείπια ολόκληρον το έργο μας. Αμέσως απωλέσαμεν όλους τους συμμάχους μας και μετεπηδήσαμεν εις την ομάδα των τέως κοινών εχθρών μας.»

Σχετικά με την πτώση της Σμύρνης ο Βενιζέλος μίλησε κυριευμένος από βαθύτατη θλίψη. «Το γεγονός αυτό, είπεν αποτελεί την τρομεροτέραν τραγωδίαν την οποίαν εγνώρισε ποτέ η Ελλάς. Και είναι τούτο αποτέλεσμα σειράς λαθών, τα οποία ήρχισαν με την επαναφοράν του Κωνσταντίνου εις τας Αθήνας. Η απώλεια της Μικρασίας είναι αναμφισβητήτως οριστική, όλοι δε οι εκεί χριστιανοί ή θα φονευθώσιν ή θα εξαναγκασθώσιν να εκπατρισθώσιν. Εντός δύο ετών δε θα παραμένη ούτε εις εν τη ζωή.»

Σε απάντηση του ερωτήματος, εάν θα μπορέσει να επανορθώσει μέρος τουλάχιστον «της συντελεσθείσης καταστροφής», απάντησε: «Τα πράγματα τα οποία κατόρθωσα δεν είναι δυνατόν να γίνονται κάθε ημέραν. Η μεγάλη ευκαιρία διά την Ελλάδα ήλθεν με τον πόλεμον, όταν συνετελείτο ευκόλως η μεταρρύθμισις των διαφόρων συνόρων. Και τότε συνήντησα μεγίστας δυσχερείας, αποβλέπων εις την δημιουργίαν μιας Ελληνικής Αυτοκρατορίας. Θα πράξω και τώρα παν ό,τι δύναμαι χάριν της Πατρίδος μου, λυπούμαι όμως διότι πολύ ολίγα θα δυνηθώ να κατορθώσω προς εκμηδένισιν των υπό του Κωνσταντίνου διαπραχθέντων σφαλμάτων. Η ευκαιρία την οποίαν είχαν δεν θα παρουσιασθή πλέον ποτέ.»¹⁶¹

Οι εξελίξεις πλέον είναι πέρα για πέρα δραματικές. Ο «Εθνικός Κήρυξ» αναφέρει σε χαρακτηριστικό δημοσίευσμά του: «ΗΜΕΡΑΙ ΣΚΛΗΡΩΝ ΔΟΚΙΜΑΣΙΩΝ, ΠΡΟ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΣΥΜΦΟΡΑΣ». Στη χρονική αυτή καμπή οι κατηγορίες πλέον εναντίον του Κωνσταντινικού καθεστώτος είναι αποκάλυπτες. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Ελλάς έχει να αντιμετωπίσει τον Κεμάλ, το μίσος

¹⁶¹ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2667, Νέα Υόρκη, 14 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

της Ιταλίας και το Γαλλικό πείσμα. Αλλά ακόμα αντιμετωπίζει «την φιλαρχία και την αναισθησία των φαύλων κυβερνητών της».¹⁶²

Σε άλλο άρθρο με τίτλο: «ΚΑΤΩ ΑΤΙΜΕ ΚΑΙ ΔΟΛΟΦΟΝΕ ΔΥΝΑΣΤΑ» ο Κωνσταντίνος χαρακτηρίζεται ως κακούργος με αντεθνική δράση ολόκληρων ετών. Είναι ο Δανωρόσσος Δυνάστης που γι' αυτόν η Ελλάδα είναι ό,τι και για τον Κεμάλ οι Ελληνίδες της Μικράς Ασίας, τις οποίες προσφέρει για πώληση «αντί ολίγων γροσίων έκαστην». Έτσι και αυτός είναι πρόθυμος να την πουλήσει «αντί πινακίου φακής» για να εξασφαλίσει την παραμονή του σε ένα θρόνο «αιμοσταγή».¹⁶³

Μέσα σε αυτό το κλίμα ο Βενιζέλος εμφανίζεται για μια ακόμη φορά ως η μόνη λύση για τη σωτηρία του Έθνους. Ο «Εθνικός Κήρυξ» απευθύνει έκκληση προς τον Βενιζέλο να αναλάβει δράση. Η φρασεολογία που χρησιμοποιείται είναι χαρακτηριστική: «Η Ελλάς Σου, την οποίαν κατέστησες μεγίστην και ενδοξοτάτην, σεβαστήν εις τους φίλους και τρομεράν εις τους εχθρούς, πνέει το λοίσθοια, υπό τα χτυπήματα των δολοφόνων της. Αφ' ου ο λαός του βασιλείου τρομοκρατούμενος αδυνατεί να εξεγερθεί κατά των σφαγέων, διά να σοι ζητήση συγνώμην διά το φρικτό αδίκημα της 1^{ης} Νοεμβρίου, ερχόμεθα όλοι εμείς, οι εν των εξωτερικό Έλληνες, να σε εκκληπαρήσωμεν να δεχθείς να αναλάβεις την ηγεσίαν του αγώνος τουλάχιστον να σώσης ό,τι υπολείπεται εκ της κολοσσιαίας καταστροφής. Μη αφίσης να καταποντισθή ολοτελώς η δύσμοιρος Πατρίς.»¹⁶⁴

Κάτω από αυτές τις δραματικές εξελίξεις θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η εφημερίδα έκανε εκστρατεία για καθαίρεση του Κωνσταντίνου. Χαρακτηριστικό είναι το δημοσίευσμά της με τίτλο: «ΧΑΝΕΤΑΙ Η ΘΡΑΚΗ ΕΞ ΑΙΤΙΑΣ ΤΟΥ ΑΤΙΜΟΥ ΔΑΝΟΡΡΩΣΟΥ». Εκεί απροκάλυπτα ζητά εξέγερση του λαού: «Προς Θεού! Διατί εξακολουθείτε να αδιαφορήτε; Διατί δεν εξεγείρεσθε; Διατί δεν σπεύδετε να ζητήσητε την απομάκρυνσιν του Προδότου;»¹⁶⁵

Και, όταν ο επαναστατημένος στρατός, ο οποίος επέστρεψε από το μέτωπο, απαιτεί την παραίτηση του Βασιλιά υπέρ του διαδόχου, ο πηχυαίος τίτλος στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας είναι χαρακτηριστικός: «Ο ΠΡΟΔΟΤΗΣ ΕΠΕΣΕ.» Και σε άλλο δημοσίευμα η εφημερίδα προσθέτει: «ΔΥΟ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΤΗΣ

¹⁶² *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2666, Νέα Υόρκη, 13 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 3.

¹⁶³ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2667, Νέα Υόρκη, 14 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

¹⁶⁴ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2669, Νέα Υόρκη, 16 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 4.

¹⁶⁵ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2704, Νέα Υόρκη, 21 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΚΑΤΑΔΙΩΚΟΥΝ ΤΟΝ ΤΥΡΑΝΝΟΝ, Ο ΔΑΝΟΡΡΩΣΣΟΣ ΠΡΟΔΟΤΗΣ ΕΔΡΑΠΕΤΕΥΣΕΝ ΑΠΟ ΤΑΣ ΑΘΗΝΑΣ». ¹⁶⁶

Η φυγή αυτή του Κωνσταντίνου δεν ικανοποιεί πάντως τον «Εθνικό Κήρυκα» γιατί θεωρεί ότι πρέπει να δικαστεί και να καταδικαστεί ως βασικός υπεύθυνος για την εθνική τραγωδία. «ΜΗ ΦΥΓΗΣ ΠΡΟΔΟΤΗ, ΤΥΡΑΝΝΕ, ΔΕ ΘΑ ΣΩΘΗΣ» είναι ο χαρακτηριστικός τίτλος του άρθρου που δημοσιεύεται στις 28 Σεπτεμβρίου 1922. Εκεί ο Κωνσταντίνος χαρακτηρίζεται ως άναδρος που κρύβεται για να ξεφύγει από τη λαϊκή οργή. Αυτός που είναι υπεύθυνος που μαυροφόρεσαν μανάδες και ρήμαξαν σπίτια. Αυτός που σκόρπισε παντού συντρίμια και στάχτη. Στα σκοτεινά φεύγει και κρύβεται, αυτός που είναι ο γιός του σκότους.

Όμως η εφημερίδα τον απειλεί. Έχει σημάνει η ώρα του. «Το ελεεινό αίμα του» θα χυθεί και το κορμί του δεν θα το «πάρει μέσα του η γη». Θα το φάνε μαύρα κοράκια και νυχτοπούλια. Και δεν θα του αποδοθούν νεκρικές τιμές. Δε θα σημάνουν νεκρώσιμες καμπάνες, χείλη παπά δε θα ψάλουν μια ευχή, μάτια δε θα δακρύνουν. Ούτε ο Άδης δε θα χαρεί. Θα βασανίζεται αιώνια. Όπου και να πάει «χιλιάδες χρόνια και αν διαβούν» δε θα βρει ησυχία. Μπροστά του πάντα η φωτιά της Σμύρνης θα τον καίει. Γύρω του, ποτάμι το αίμα των παιδιών της, θα τον πνίγει. Έλεος δεν θα υπάρχει πουθενά γι' αυτόν. Μόνο κατάρες και αναθέματα από νεκρούς και ζωντανούς. ¹⁶⁷

¹⁶⁶ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2710, Νέα Υόρκη, 27 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

¹⁶⁷ *Εθνικός Κήρυξ*, αρ. φ. 2711, Νέα Υόρκη, 28 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

β. Το «Φως» και η αναζήτηση των ευθυνών της Μικρασιατικής Καταστροφής

Το «Φως» ως φιλοκυβερνητική εφημερίδα και καθώς η βασιλική παράταξη, την οποία στηρίζει, διαχειρίστηκε την μοίρα της χώρας σε αυτή τη δύσκολη συγκυρία, δεν μπαίνει στη διαδικασία να αναφερθεί με τρομερές λεπτομέρειες στην απόδοση ευθυνών για τα δραματικά γεγονότα που οδήγησαν στη Μικρασιατική Καταστροφή. Πάραυτα, η απόδοση των ευθυνών, λόγω της σοβαρότητας των γεγονότων, δεν θα μπορούσε να παραληφθεί εντελώς από την εφημερίδα. Αυτή λοιπόν κινείται κυρίως σε τρεις άξονες: α) τη Διχόνοια που προκάλεσε η πολεμική των Βενιζελικών και η άρνησή τους να έλθουν σε εθνική συνεννόηση με την κυβέρνηση και να την στηρίξουν στις δύσκολες στιγμές του Έθνους β) στην πολεμική των Ξένων Συμμάχων με ιδιαίτερη έμφαση στη στάση της Γαλλίας, οι οποίες έθεσαν εκβιαστικά το ζήτημα της παραίτησης του Κωνσταντίνου και προσπαθώντας να εκβιάσουν προς αυτή την κατεύθυνση, υπονόμισαν τα εθνικά συμφέροντα στηρίζοντας τον Κεμάλ γ) στους συμβούλους του Κωνσταντίνου, οι οποίοι αποδείχθηκαν αθύρματα και ανίκανοι να ανταποκριθούν στις περιστάσεις. Το πρόσωπο του Κωνσταντίνου η εφημερίδα προσπαθεί να το βγάλει αλώβητο από τα γεγονότα και κυρίως θύμα των περιστάσεων που στην πορεία τον αναγκάζουν να θυσιαστεί με την παραίτησή του υπέρ του Διαδόχου Γεωργίου.

Πιο συγκεκριμένα η εφημερίδα με δημοσίευσμά της στις 27 – 9 Αυγούστου αναφερόμενη στην απόφαση της κυβέρνησης να καταλάβει ο Ελληνικός στρατός την Κωνσταντινούπολη στηλιτεύει με σφοδρότητα την έλλειψη στήριξης και τη διχόνοια που κυριεύσε τον ελληνικό λαό που επεκτείνεται και στο Μικρασιατικό Ελληνισμό, στο σημείο να θεωρεί εχθρικό το Ελληνικό στρατό που βρίσκεται προ των πυλών της Κωνσταντινούπολης. Και αυτό γιατί ο αλύτρωτος Ελληνισμός, ο οποίος είναι «αγνός και άκακος», δηλητηριάστηκε από τους «επιτήδειους» και έφθασε να βλέπει τα πάντα με βλέμμα δύσπιστο. «Εκρατήθη και κρατείται κλεισμένος μέσα σε δηλητηριώδη ατμόσφαιρα και μακράν της αλήθειας.» Είναι προφανές ότι εδώ χρεώνει την βενιζελική παράταξη, η οποία σαφώς πλειοψηφεί στους κόλπους των Μικρασιατών Ελλήνων ότι λειτουργεί αντεθνικά δηλητηριάζοντας την ψυχή τους. Και η εφημερίδα συνεχίζει ότι είναι καιρός να αποτιναχθεί η νάρκη που βαρύνει τα βλέφαρα των αλύτρωτων και να

ανοιχθούν τα παράθυρα και να κρημνισθούν από αυτά στο βάραθρο αυτοί που ανοίξανε το βάραθρο. Είναι καιρός να σκορπισθεί ο δηλητηριασμένος αέρας του κομματισμού και να εισέλθει «ο εθνικός αήρ, ο ενθουσιών και ενισχύων τας ψυχάς.»¹⁶⁸ Το άρθρο τελειώνει με τη διαπίστωση ότι είναι καιρός να διαπιστώσουν όλοι ότι ο στρατός που φέρει την εθνική σημαία είναι ο στρατός του κόμματος του Βενιζέλου ή του Γούναρη. Είναι ο στρατός της Ελλάδας «τον οποίον επί μακρούς αιώνας ωραματίζετο η Ελληνική ψυχή.»¹⁶⁹

Το «Φως» εκφράζει λοιπόν με σαφήνεια τη διαπίστωση ότι εκτός από τους Τούρκους της Κωνσταντινούπολης, που φοβούνται την επικείμενη ελληνική προέλαση, φοβούνται και οι Βενιζελικοί, οι οποίοι συγκεντρώνονται «περί το Φανάριον» και συσκέπτονται και προβαίνουν σε αποφάσεις. Και για τους μεν και για τους δε κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως από τον Ελληνικό στρατό θα σήμαινε το τέλος μιας καταστάσεως αναρχίας και ειδικά για τους Βενιζελικούς θα ματαίωνε κάθε ελπίδα επαναφοράς του Βενιζέλου, έστω και απλώς ως αρχηγού των αλύτρωτων Ελλήνων, κάτι που επανειλημμένως επιχείρησαν να τον ανακηρύξουν «οι ενταύθα αμυνήται».

Κάτω από αυτό το πρίσμα η εφημερίδα αναφέρει σχετικές ειδήσεις αναφορικά με συνεννοήσεις που είχε ο Κονδύλης με τους λοιπούς Αμυνήτες αξιωματικούς, ύστερα από το ταξίδι του στο Παρίσι και τη συνάντησή του με διαφόρους αποδήμους «του Βενιζελισμού» γνωστοποιώντας στη συνέλευση τα μηνύματα του Βενιζέλου. Και το βασικό μήνυμα είναι ένα. Ο Βενιζέλος ζητά συγκεκαλυμμένα από τους Αμυνήτες «όπως από κοινού μετά του Φαναρίου» επαναλάβουν μια παλαιά απόφασή τους, την οποία αυτός ο ίδιος είχε άλλοτε πομπωδώς αποκρούσει: Να τον ανακηρύξουν αρχηγό του αλύτρωτου Ελληνισμού.¹⁷⁰

Το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης λοιπόν εκ των πραγμάτων φαίνεται να τάσσεται με το πλευρό του Βενιζέλου. Το «Φως» επισημαίνει ότι η στάση του αυτή δημιούργησε προφανή προβλήματα στη σχέση του με τη βασιλική κυβέρνηση. Αυτές οι σχέσεις γίνονται προσπάθειες να αποκατασταθούν με το ταξίδι Σιμόπουλου στην Κωνσταντινούπολη.¹⁷¹

¹⁶⁸ *Φως*, αρ. φ. 183, *Κάιρο*, 9/27 Αυγούστου 1922, σ. 1.

¹⁶⁹ *Φως*, αρ. φ. 183, *Κάιρο*, 9/27 Αυγούστου 1922, σ. 1.

¹⁷⁰ *Φως*, αρ. φ. 183, *Κάιρο*, 9/27 Αυγούστου 1922, σ. 1.

¹⁷¹ *Φως*, αρ. φ. 195, *Κάιρο*, 10/23 Αυγούστου 1922, σ. 4.

Επιπρόσθετα το «Φως» σε άλλο άρθρο του υποστηρίζει την κυβερνητική απόφαση περί κατάληψης της Κωνσταντινούπολης τονίζοντας ότι η κωνσταντινική κυβέρνηση έκανε σωστές κινήσεις. Η υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών από μόνη της δεν έφτανε για να εξασφαλίσει τα Εθνικά Δίκαια. Υπήρξε αντίδραση από μέρους των Μεγάλων Δυνάμεων, η οποία εκδηλώθηκε κατά τον πιο αδιαφιλονίκητο τρόπο. Στη Θράκη είχε οργανωθεί «από τα Γαλλικά όμματα» και υποστηριχθεί μάλιστα από Γάλλους αξιωματικούς το κίνημα του Ταγιάρ, ενώ στη Μικρά Ασία ο Ελληνικός στρατός κρατείτο ακίνητος, χωρίς δικαίωμα να ρίξει έστω και μία βολή εναντίον ενός εχθρού «ετοιμαζόμενου δι' αντίστασιν μπροστά στη μύτη του.» Και ο Κεμάλ απροκαλύπτως ενισχύθηκε από τους τουρκόφιλους παράγοντες και έτυχε προστασίας από αυτούς. Στο σημείο αυτό ο αρθρογράφος τονίζει ότι τα διαβήματα της Ελληνικής Κυβέρνησης και οι αποφάσεις της είναι στη σωστή κατεύθυνση, γιατί οιοδήποτε και να είναι οι μέλλοντες να κρίνουν και να αποφασίσουν για το μέλλον του Ελληνικού Ζητήματος, θα έχουν πλέον μπροστά τους την κατηγορηματική δήλωση του Μικρασιατικού λαού «μη θέλοντος τον Τούρκον» και θα έχουν προ των Πυλών της Κωνσταντινουπόλεως τα Ελληνικά συντάγματα για να αποκρούσουν κάθε τουρκική αξίωση για τη Θράκη. Θα έχουν μια Ελλάδα έτοιμη να εξασφαλίσει με το ξίφος τα δίκαιά της και όχι όρους γραμμένους επί χάρτου και για την εφαρμογή των οποίων ευρίσκονταν προφάσεις προς αποφυγή.¹⁷²

Επιπλέον η εφημερίδα θεωρεί ότι προσέφερε πολύ κακές υπηρεσίες στην Πατρίδα ο βενιζελικός Τύπος και ο Βενιζελισμός κατά τις κρίσιμες ημέρες. Έντυπα και άνθρωποι «ειργάσθησαν καλώς.» (ειρωνική διάθεση). «Οι άνθρωποι διέδιδαν, κατέδιδαν και προέδιδαν τα έντυπα εψευδολόγουν, κατειρωνεύοντο και εχλεύαζον.» Παρατηρεί όμως ότι άνθρωποι και έντυπα θα τιμωρηθούν. «Το εθνικόν πρόβλημα θα λυθή και άμα λυθή ο Λαός τότε ο απομείνας Έλληνας θα εγερθή τιμωρός του σμήνους αυτού των εχθρών της πατρίδος.»¹⁷³

Σε άλλο δημοσίευμα η εφημερίδα καταγγέλλει τη στάση του βενιζελικού υποστράτηγου Αλ. Μαζαράκη, ο οποίος με δηλώσεις «πληροφορεί το Ελληνικόν κοινόν ότι ο Κεμάλ θα συνετρίβετο ασφαλώς με δύο ηλικίας εφέδρων και δύο ηλικίας κληρωτών – το όλον μεραρχίας εξ – εάν δεν επήρχετο η μεταβολή της 1^{ης} Νοεμβρίου.» Γιατί μεταξύ των άλλων δεινών, τα οποία προξένησε η 1^η Νοεμβρίου, κατέστησε και

¹⁷² Φως, αρ. φ. 184, Κάϊρο, 28/10 Αυγούστου 1922, σ. 2.

¹⁷³ Φως, αρ. φ. 183, Κάϊρο, 9/27 Αυγούστου 1922, σ. 2.

τον Κεμάλ «εκ του μη όντος αξιόμαχον.» Ο αρθρογράφος της εφημερίδας κατηγορεί τον Μαζαράκη ως καλπονοθευτή στο Ελληνικό Μέτωπο και τον ειρωνεύεται γράφοντας χαρακτηριστικά: «Ο κ. υποστράτηγος μετά πολλού ζήλου εργασθείς διά τας εκλογικάς καλπονοθεύσεις εις το Ελληνικόν μέτωπο, επεξέτεινε τώρα τας καλπονοθευτικάς του προσπάθειας και επί του Κεμαλικού.»¹⁷⁴

Το «Φως» θεωρεί υπονομευτική τη στάση των Βενιζελικών. Δημοσιεύει την πληροφορία κατά την οποία επίκειται συγκέντρωση απαξάπαντων των «εν αλλοδαπή» Βενιζελικών στο Σαιν Μορίτς. Πρόκειται κατά τα λεγόμενά τους να κανονισθεί «οριστικώς» η στάση των απέναντι του νόμιμου καθεστώτος. Αλλά τί να σημαίνει άρα γε αυτό το «οριστικώς». Δεν ήτο οριστική η στάση τους έως τώρα; Τί ήταν; Προσωρινή; Άρα επίκειται λοιπόν μεταβολή της οριστικής της στάσης και καθορισμός νέας στάσης οριστικής αυτή τη φορά;¹⁷⁵

Η εφημερίδα καταγγέλλει τον βενιζελικό Τύπο και σε ένα άλλο δημοσίευμα ότι συντηρεί το διχαστικό πνεύμα. Κατά την ημέρα του μνημοσύνου του Ίωνος Δραγούμη, όσα διέπραξε ο Βενιζελισμός είναι «βδελυρά και αλησμόνητα». Αλλά και όλες τις προηγούμενες ημέρες - με σκοπό να αποπροσανατολίσουν το λαό - οι βενιζελικές εφημερίδες «επανηγύριζον» βενιζελικές επετείους ή υπενθύμιζαν την επέτειο της απόπειρας της Λυών «μετ' εικόνων, αι οποίαι ενεφάνιζον τον Βενιζέλον γυμνόν, τον Βενιζέλον με πιτζάμαν, τον Βενιζέλον κατά πάντα τρόπον, προσβάλλοντα την ανδρικήν κοσμιότητα». Το άρθρο τελειώνει με την «ελπίδα» ότι η «αηδής αυτή αναμνηστική παρέλασις των διαφόρων άσεμνων Βενιζέλων θα σταματήσει». Και προτρέπει τις βενιζελικές εφημερίδες να παραιτηθούν πλέον της ασχήμιας, γιατί δεν θα είναι δυνατόν να πουληθούν ούτε με την οκά.¹⁷⁶

Παράλληλα η εφημερίδα στις καταγγελίες του βενιζελικού Τύπου περί διασπάθισης του εθνικού χρήματος και πάρτι κομματικών φίλων, οι οποίοι αρμέγουν την ιερή αγελάδα των κρατικών ταμείων, αντιτείνει μια εντελώς άλλη οπτική που συνίσταται σε νοικοκύρεμα των κρατικών εξόδων και κούρεμα των δαπανών. Σχετικό δημοσίευμα αναφέρει ότι το υπουργείο των ναυτικών αποφάσισε «χάριν οικονομίας» να περιορίσει το προσωπικό της Ναυτικής Βάσεως στην Κωνσταντινούπολη. «Προς τούτοις θα περικοπούν και άλλαι δαπάναι της ίδιας υπηρεσίας.» Συγκεκριμένα όμοιοι

¹⁷⁴ Φως, αρ. φ. 186, Κάϊρο, 30/12 Αυγούστου 1922, σ. 2.

¹⁷⁵ Φως, αρ. φ. 190, Κάϊρο, 4/17 Αυγούστου 1922, σ. 1 - 2.

¹⁷⁶ Φως, αρ. φ. 196, Κάϊρο, 11/24 Αυγούστου 1922, σ. 2.

περιορισμοί θέσεων αποφασίστηκε να γίνουν και στην Ναυτική Βάση της Κίου. Επίσης «χάριν οικονομίας» καταργείται η θέση του ναυτικού ακολούθου της Ελληνικής Πρεσβείας στο Λονδίνο.¹⁷⁷

Σχετικά τώρα με τη στάση της κωνσταντινικής κυβέρνησης απέναντι στους Συμμάχους, η εφημερίδα δίνει «άφεση αμαρτιών» και καταλογίζει σωστή τη στάση της με ένα προφανή τρόπο. Ουσιαστικά σε άρθρο της με τίτλο: «ΟΙ ΣΥΜΜΑΧΟΙ ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΣ» εξετάζεται το ζήτημα των σχέσεων των Συμμάχων με την Ελλάδα και δικαιολογεί τη στάση του Κωνσταντίνου απέναντι σε αυτούς. Τονίζει την συνεχή επιστράτευση επί 12 έτη στην οποία βρίσκεται η χώρα πότε για την εθνική ακεραιότητα των συνόρων της, πότε για την εθνική της υπερηφάνεια, πότε για τα Έθνη της Αντάντ, πράγμα που σημαίνει όπως χαρακτηριστικά λέει για επιστράτευση για το τίποτα.

Επισημαίνεται ότι κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο η Ελλάδα, κουρασμένη από τις πρώτες εκστρατείες (Βαλκανικοί Πόλεμοι), αναζήτησε την ουδετερότητα, η οποία πρακτικά δεν ήταν αυστηρή, αλλά υπήρξε καθαρώς ευμενής προς τους Συμμάχους. Η Αντάντ απαίτησε στην ουσία η Ελλάδα να ταχθεί «υπό τας σημαίας της» με τον κίνδυνο να υποστεί «την επίζηλον τύχη της Σερβίας, του Μαυροβουνίου και αυτής της Ρουμανίας.» Και όπως γράφεται χαρακτηριστικά, ο γενναίος αυτός μικρός λαός υπέκυψε στις απαιτήσεις των πολιτικών του ανδρών (υπονοεί τον Βενιζέλο) και παρά το άμεσο συμφέρον του, καθώς το εμπόριό του ήταν εύρωστο και τα οικονομικά του ανθηρά, πολέμησε την Γερμανία.¹⁷⁸

Τελικά η υπογραφή της συνθήκης των Σεβρών, οδηγήθηκε στο να γίνει αμοτεροβαρές και συναλλαγματικό συμβόλαιο μηδαμινό, ένα «κουρελόχαρτο». Και η Ελλάδα τότε, αφού περιορίστηκε στους δικούς της πόρους, αποφάσισε να λύσει μόνη της τη δική της διαφορά. Και αφού τίποτε δεν πλέον δεν υπάρχει εκτός της δυνάμεως της, αποφάσισε να «λάβη διά της δυνάμεως ό, τι της ήταν αδύνατον να λάβη διά του δικαίου.»¹⁷⁹

Και επιχείρησε νέα εκστρατεία εναντίον των στρατευμάτων του Κεμάλ. Οι σύμμαχοι όμως τροφοδότησαν αμέσως τα κεμαλικά στρατεύματα με πυροβόλα, πολεμοφόδια και τρόφιμα. Τότε η Ελλάδα επικαλέστηκε το διεθνές δίκαιο και

¹⁷⁷ Φως, αρ. φ. 189, Κάϊρο, 3/16 Αυγούστου 1922, σ. 1.

¹⁷⁸ Φως, αρ. φ. 190, Κάϊρο, 4/17 Αυγούστου 1922, σ. 1.

¹⁷⁹ Φως, αρ. φ. 190, Κάϊρο, 4/17 Αυγούστου 1922, σ. 1.

εκδήλωσε την πρόθεσή της να εμποδίσει το λαθρεμπόριο πολέμου. Οι Δυνάμεις όμως θύμωσαν και «διά δραστηρίων παρατηρήσεων» αποφάσισαν να επιβάλλουν τη δική τους κρατική σκέψη «εις το κράτος το οποίον ετόλμησε να σκεφθή.» Με τον τρόπο αυτό δικαιολογεί την απόφαση να βαδίσει η Ελλάδα εναντίον της Κωνσταντινούπολης. Δεν το έκανε, όπως λένε αυτοί που της ασκούν κριτική, επειδή πίστευε ότι θα επανίδρυε την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Είναι σαφές ότι αυτό είναι απραγματοποίητο. «Ποίον άλλον μέσον διά να συγκινήση την κοινήν γνώμην, να επισύρη την προσοχήν του κόσμου στο συγκινητικόν αυτό δράμα και να επισπεύσει την επιβαλλόμενην λύσιν.» Η Ελλάδα όπως και η Τουρκία δεν δύναται να μείνει ένοπλος σε όλη της τη ζωή. Ή πρέπει να βρεθεί μια δίκαιη συμφωνία ή αλλιώς ας αφεθούν ελεύθερα τα όπλα να χαράζουν το δίκαιο του καθενός.¹⁸⁰

Όταν πια η παραίτηση των Κωνσταντίνου ήταν γεγονός δημοσιεύθηκε στην πρώτη σελίδα της εφημερίδας το άρθρο: «Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΡΟ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ». Εκεί υπάρχει στην ουσία μια «αγιογραφία» του Κωνσταντίνου και αποποίηση κακών προθέσεων και επιβλαβών κινήσεων από μέρους του στις δραματικές εξελίξεις και την εθνική ήττα στο Μικρασιατικό. Ο Κωνσταντίνος λοιπόν παραιτείται υπέρ του Διαδόχου και τα γεγονότα θέτουν τέρμα στην πολυτάραχη βασιλεία του. Οι εκφράσεις που χρησιμοποιούνται είναι χαρακτηριστικές: «Ανελθών εις το θρόνον μέσα στους καπνούς ενός πολέμου, κατέρχεται πάλιν τας βαθμίδας του θρόνου μέσα σε καπνούς πολεμικούς.» Κατά τον αρθρογράφο της εφημερίδας είχε γεννηθεί η πεποίθηση στη λαϊκή ψυχή ότι αυτός που φέρει το όνομα του τελευταίου πεσόντος στις επάλξεις της Κωνσταντινουπόλεως Αυτοκράτορα, θα ήταν «όταν ο γύρος των αιώνων θα συνετελείτο» και ο διάδοχός του.

Η επιχειρηματολογία που χρησιμοποιείται για να στηριχθεί η παραπάνω άποψη είναι χαρακτηριστική. Ο Κωνσταντίνος αν πρόκειται να κριθεί από το θυελλώδες της βασιλείας του, υπήρξε πράγματι αυτός ο διάδοχος των Αυτοκρατόρων του Βυζαντίου. Κύμα λαϊκό πότε οργής πότε ενθουσιασμού, επαναστάσεις και πόλεμοι τον φέρουν και τον απομακρύνουν από τον Θρόνο. Μόνο η ιστορία των Αυτοκρατόρων του Βυζαντίου θα είχε να δείξει παρόμοια παραδείγματα. Και τώρα που έπαψε πλέον να είναι μεταξύ

¹⁸⁰ Φως, αρ. φ. 190, Κάιρο, 4/17 Αυγούστου 1922, σ. 1 - 2.

«των επί σκηνής προσώπων» η Ιστορία, αφού παρακολουθήσει τη δράση του με προσοχή, θα τον κρίνει δίκαια και ανεπηρέαστα.¹⁸¹

Συγκεκριμένα, η Ιστορία θα παραλάβει τον Κωνσταντίνο από τη στιγμή που ως νικηφόρος στρατηλάτης χρίστηκε Βασιλιάς, θα τον παρακολουθήσει να αγωνίζεται για να κρατήσει μια θύελλα μακράν του λαού του, δεν θα τον αφήσει στην εξορία του και θα εξετάσει λεπτομερώς τη δράση του μετά την επιστροφή του από την εξορία εντός περιβάλλοντος, το οποίο αυτός δε δημιούργησε αλλά άλλοι εντελώς παρά τη γνώμη του και τις πεποιθήσεις του. Γιατί έτσι κατά τον αρθρογράφο έχουν τα πράγματα. Ο Κωνσταντίνος απομακρύνθηκε από την Ελλάδα, γιατί δεν θέλησε να παραδεχθεί τακτική, η οποία αργά ή γρήγορα θα ήταν προς ζημίαν του Ελληνικού λαού. Και, όταν επέστρεψε, βρήκε την τακτική αυτή εφαρμοσμένη, ώστε να μη μπορεί να την μεταβάλλει. Ήταν αναγκασμένος εκ των πραγμάτων να αποδεχθεί τα αποτελέσματα. Και αυτά υπήρξαν τρομερά, και συγκλόνισαν εκ βάθρων το ελληνικό οικοδόμημα, ώστε να μη μπορεί να στον κλονισμό αυτό να σταθεί και ο θρόνος του Κωνσταντίνου.

Βέβαια ευθύνες για μια τέτοια καταστροφή είναι αδύνατο να μην υπάρξουν. Όμως δε βαρύνουν σε καμία περίπτωση τον Κωνσταντίνο. Η Ιστορία, αν τον κρίνει αμερόληπτα, θα θεωρήσει τον Κωνσταντίνο ως ηγεμόνα τίμιο και ειλικρινή, θυσιαζόμενο για το λαό του, θύμα καταστάσεως πραγμάτων που αυτός προσπάθησε να αποφύγει, δε θα παραλείψει όμως να σημειώσει και ιδιαίτερος ότι όλη η καλή θέληση του Κωνσταντίνου συνάντησε μια ασυγχώρητη ηλιθιότητα εκ μέρους των συμβούλων του. Αυτοί αποδείχθηκαν ως άνθρωποι χωρίς θέληση, στενοκέφαλοι και ανίκανοι ν' αντιμετωπίσουν μια αληθή κατάσταση, πολύ δε περισσότερο να δηλώσουν αυτή. Εργάστηκαν λοιπόν με επιμονή να εκσκάψουν τα θεμέλια του Θρόνου.

Οι εκφράσεις που χρησιμοποιούνται στη συνέχεια είναι σκληρές. Ο Κωνσταντίνος αντί συμβούλων σταθερών και με θέληση που είχε ανάγκη λόγω των συνθηκών στις οποίες η χώρα διατελεί, βρήκε **αθύρματα** τα οποία «αφήκοντο να παρασύρονται εδώ και εκεί», με την ελπίδα ότι κάποια πνοή θα τους έφερε εκεί όπου έπρεπε να φθάσουν. Οι σύμβουλοι του Κωνσταντίνου αποδείχθηκαν πολύ κακοί κυβερνήται, οι οποίοι, αφού έθραυσαν το πηδάλιο, άφησαν το σκάφος να φθάσει στο λιμένα «φερόμενον υπό των κυμάτων». Έτσι λοιπόν όλη η καλή θέληση του ηγεμόνα έμεινε χωρίς αποτέλεσμα και όταν επήλθε το ναυάγιο, ο θρόνος του Κωνσταντίνου

¹⁸¹ Φως, αρ. φ. 227, Κάιρο, 16/29 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

ανετράπη. Στο σημείο αυτό τονίζεται και ο ολέθριος ρόλος του ξένου παράγοντα, δηλαδή των Συμμάχων, που και αυτοί έχουν το δικό τους μερίδιο ευθύνης. Είναι η «εξωτερική κακοήθεια», που ήθελε να κρύψει την προδοσία της πίσω από το θρόνο του Κωνσταντίνου. Υπήρξε αυτή πρόσχημα και μόνο, πρόφαση κακή που δεν μπορούσε να κρύψει το σκοπό. Και το δημοσίευμα τελειώνει με τη διαπίστωση ότι ο Κωνσταντίνος υπήρξε αθώο θύμα και θύμα «θυσιασθέν» στο βωμό υπέρ της Πατρίδος και έτσι θα τον χαρακτηρίσει η Ιστορία.¹⁸²

Παράλληλα δημοσιεύεται το διάγγελμα του Τέως πλέον βασιλιά «διά την παραίτησίν του.» Εκεί τονίζει ότι επανήλθε στα καθήκοντά του στις 6 Δεκεμβρίου ύστερα από την «πανηγυρικός εκδηλωθείσα θέληση του Ελληνικού Λαού.» Τότε ορκίστηκε και το δήλωσε φανερά ότι θα είναι πιστός τηρητής του Συντάγματος. Η δήλωση αυτή ανταποκρίθηκε τόσο στο δικό του ενδόμυχο πόθο, όσο και στην ευχή του ελληνικού λαού και τα διεθνή συμφέροντα της Ελλάδας. Τονίζει με ιδιαίτερη έμφαση ότι έπραξε εντός των διαγραφομένων από του Συντάγματος ορίων ό,τι είναι ανθρωπίνως δυνατόν για την προάσπιση των εθνικών συμφερόντων. Επισημαίνει τη κρίσιμη θέση της χώρας μας στην οποία περιήλθε λόγω θλιβερών εναντιοτήτων. Αλλά εκφράζει την πεποίθηση ότι όπως και σε τόσες άλλες περιστάσεις της μακραίωνης ιστορίας της, θα υπερνικήσει τα προσκόμματα και θα εξακολουθήσει την ένδοξη και λαμπρά σταδιοδρομία της, αρκεί μόνο ν' αντιμετωπίσει τον κίνδυνο πλήρως ενωμένη και επικουρούμενη από τους ισχυρούς της φίλους.

Δηλώνει λοιπόν ότι παραιτείται από το θρόνο υπέρ του υιού του Γεωργίου έτσι ώστε να μην υπάρχει έστω και η παραμικρή αμφιβολία ότι διά της «επί του Θρόνου Παρουσίας του» παρακωλύει έστω και κατ' ελάχιστον την ιερά ενότητα των Ελλήνων και την βοήθεια των φίλων μας (εννοεί τους Συμμάχους, τους οποίους προσπαθεί να εξευμενίσει). Εκφράζει μάλιστα και την πεποίθηση ότι ολόκληρο το Έθνος θα συσσωματωθεί γύρω απ' αυτόν και θα τον βοηθήσει με όλες του τις δυνάμεις «πάση θυσία» στο δύσκολο έργο του. Όσον αφορά τον ίδιο «λογίζει τον εαυτό του ευτυχή» γιατί του παρέχεται η ευκαιρία να θυσιασθεί εκ νέου για την Ελλάδα και θα λογισθεί ευτυχέστερος, όταν δει το Λαό του, τον οποίο τόσο αγαπά να περιστοιχίσει τον νέο Βασιλιά «εν πλήρει ομονοία» και να οδηγήσει την Πατρίδα «σε νέες δόξες και νέα μεγαλεία.» Γι' αυτό το σκοπό κάθε θυσία είναι μικρή. Τελειώνοντας το διάγγελμά του

¹⁸² Φως, αρ. φ. 227, Κάϊρο, 16/29 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 1.

τονίζει ότι σε κάθε περίπτωση είναι έτοιμος να αγωνισθεί επί κεφαλής του Στρατού για το συμφέρον της χώρας, εάν η Κυβέρνηση και ο Ελληνικός Λαός κρίνει ωφέλιμη την υπηρεσία αυτή προς την Πατρίδα.¹⁸³

Παράλληλα δημοσιεύεται η επιστολή παραίτησης του Βασιλιά προς τον Πρωθυπουργό. Εκεί ο Κωνσταντίνος αναφέρει ότι λόγω της «προαχθείσας ταραχής» στην Ελλάδα μετά από την «ατυχία» στη Μικρά Ασία και ο κίνδυνος η Ελλάδα να χάσει τη Θράκη «ενίσχυσαν την ιδέα» σε μια μερίδα των υπηκόων του ότι η διαμονή του στο Θρόνο εμποδίζει τις «φίλας Δυνάμεις» να προσέλθουν αρωγοί αποτελεσματικοί στην Ελλάδα. Παρόλο που δε συμερίζεται βέβαια αυτή την άποψη επειδή βλέπει ότι η πλανημένη αυτή γνώμη οδηγεί την χώρα σε εμφύλιο σπαραγμό και φρονώντας ότι ο αδελφοκτόνος σπαραγμός θα ήταν το ύστατο πλήγμα κατά της Ελλάδας αποφάσισε να παραιτηθεί από το θρόνο για να τον προλάβει.¹⁸⁴

¹⁸³ Φως, αρ. φ. 227, Κάιρο, 16/29 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2.

¹⁸⁴ Φως, αρ. φ. 227, Κάιρο, 16/29 Σεπτεμβρίου 1922, σ. 2. Για την επιστολή παραίτησης Κωνσταντίνου βλ. ακόμα Π. Β. Πετρίδης, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1917 – 1940*, Αθήνα 2000, σ. 75. Σχετικά με την αποχώρησή του Βασιλιά από την Ελλάδα, βλ. Α. Ρήγος, *Τα κρίσιμα χρόνια, 1922 – 1935*, Αθήνα 1995, σ. 39 – 40.

Επίλογος

Είναι προφανές από τα όσα έχουν ήδη αναφερθεί ότι η Μικρασιατική Καταστροφή αποτέλεσε ένα κομβικό σημείο για τη σύγχρονη Ελληνική Ιστορία. Η εφημερίδα «Εθνικός Κήρυξ» της Νέας Υόρκης από τη μία μεριά και το «Φως» του Καΐρου από την άλλη, προφανώς υπηρετώντας τις ανάγκες των Ελλήνων της Διασποράς για άμεση πληροφόρηση σχετικά με τα συμβαίνοντα στη Μικρά Ασία, αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος των δημοσιευμάτων τους στα δραματικά γεγονότα. Η έκταση των δημοσιευμάτων που αφορά το Μικρασιατικό φανερώνει προφανώς την αγωνία που έχουν οι Έλληνες που ζουν πλέον τόσο μακριά από την πατρίδα τους, αλλά που τους πονάει η μητέρα Πατρίδα. Πολλοί απ' αυτούς μάλιστα έχουν αφήσει κοντινούς συγγενείς πίσω τους ακόμα και στρατευμένους. Είναι λοιπόν ανθρώπινο να αναζητούν άμεση πληροφόρηση για τα γεγονότα.

Ένα πολύ σημαντικό κομμάτι των δημοσιευμάτων των εφημερίδων είναι αφιερωμένο στο ρόλο που έπαιξαν οι Μεγάλες Δυνάμεις στα γεγονότα που οδήγησαν στη Μικρασιατική Καταστροφή. Συγκεκριμένα αναφορικά με τον «Εθνικό Κήρυκα» η εφημερίδα καταγράφει με σαφήνεια τις κινήσεις τους και τις αντιδράσεις τους απέναντι στα τεκτονόμενα στη Μικρά Ασία. Είναι φανερό ότι η συμμαχία πλέον της Ελλάδας με τις Δυνάμεις της Αντάντ είναι μόνο στα χαρτιά. Η απόσυρση της υποστήριξής τους μετά την καθεστωτική αλλαγή στην Ελλάδα και την αποχώρηση από την εξουσία του Βενιζέλου είναι πασίδηλη.

Στην ουσία η μόνη δύναμη που υποστηρίζει τις ελληνικές θέσεις είναι η Αγγλία. Η εφημερίδα όμως καταγράφει ευκρινώς ότι η υποστήριξη αυτή είναι θεωρητική, καθώς ο φιλέλληνας πρωθυπουργός Λόυδ Τζώρτζ απλά προβαίνει στο να εκφράσει επαίνους για την ανδρεία του Ελληνικού στρατού στην βουλή των Λόρδων. Πάντως πρακτική βοήθεια δεν υπάρχει για τον Ελληνικό στρατό. Ούτε τα συλλαλητήρια που γίνονται υπέρ της Αγγλίας ή τα ευχαριστήρια τηλεγραφήματα του Οικουμενικού Πατριάρχη Μελέτιου, όπου εξέφραζε «την ευγνωμοσύνη των αλύτρωτων Ελλήνων» προς τον Άγγλο Πρωθυπουργό είχαν κανένα πρακτικό αποτέλεσμα.

Το ενδιαφέρον είναι ότι, όταν η Αγγλία θεωρεί ότι θίγεται από ελληνικές κινήσεις, δεν διστάζει να ταυτιστεί απόλυτα με τις άλλες Δυνάμεις και να φερθεί

εχθρικά. Στο ζήτημα της κατάληψης της Κωνσταντινούπολης ενώνει και αυτή τη φωνή της αντίδρασης της με τις υπόλοιπες Δυνάμεις και συναποφασίζει την αιχμαλώτιση του Ελληνικού στρατού και ναυτικό αποκλεισμό του Πειραιά σε περίπτωση που οι Έλληνες κάνουν πράξη αυτή την ενέργεια, χωρίς τη συγκατάθεσή τους. Αποβιβάζει μάλιστα και στρατό στην περιοχή πράγμα που κάνουν και οι Γάλλοι.

Η εφημερίδα παρουσιάζει αναλόγως και τις θέσεις και τις κινήσεις της Γαλλίας. Σε αρκετά δημοσιεύματα τονίζεται ότι η Γαλλία πουλάει όπλα στον κεμαλικό στρατό. Επιπλέον σε **Γάλλο** ανταποκριτή δίνει συνεντεύξεις ο Κεμάλ, όπου υπερηφανεύεται ότι με τη βοήθεια του Αλλάχ θα ρίξει τους Έλληνες στη θάλασσα. Η εχθρική στάση της Γαλλίας φανερώνεται σε όλο της το μεγαλείο από την εφημερίδα. Η άρνηση της κατάληψης της Κωνσταντινούπολης από του Έλληνες δεδομένη, καθώς και η συναπόφαση με τους Άγγλους για αντίποινα. Συγχρόνως αποβιβάζει και αυτή στρατεύματα στην περιοχή.

Η εφημερίδα παρουσιάζει και τα σοβαρά στρατιωτικά γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στη γραμμή Εσκή Σεχίρ - Αφιόν Καρα Χισάρ. Και εδώ η παρουσία της βοήθειας των Γάλλων στον κεμαλικό στρατό έντονη, καθώς τους παρέχει «άφθονα γαλλικά τηλεβόλα και αυτοκίνητα». Και όταν η ήττα επήλθε, τότε ο αγγλογαλλικός ανταγωνισμός καταγράφεται με σαφήνεια στα δημοσιεύματα, καθώς η Γαλλία προσπαθεί να επιρρίψει την ευθύνη της ήττας σε δηλώσεις του Άγγλου Πρωθυπουργού υπέρ της Ελλάδας, που είχαν σαν αποτέλεσμα την άρνηση της Ελλάδας να δεχθεί την υποδειχθείσα γαλλική λύση για το Μικρασιατικό, αλλά που την οδήγησε τώρα σε μια φοβερή ήττα. Και ο γαλλικός Τύπος παρουσιάζεται από την εφημερίδα ως χαιρέκακος απέναντι στην ήττα αυτή του στρατού μας.

Ο «βρώμικος» ρόλος της Ιταλίας στα γεγονότα αποτυπώνεται και αυτός στα δημοσιεύματα του «Εθνικού Κήρυκα». Η εφημερίδα καταγγέλλει την φιλοκεμαλική στάση της Ιταλίας σε μια σειρά από δημοσιεύματα. Και η Ιταλία είναι μια από τις χώρες που καταγγέλλεται ότι εξοπλίζει τον Κεμάλ με πολεμικό υλικό προερχόμενο από την Αυστρία. Και όταν η καταστροφή έχει συντελεστεί, η Ιταλία δεν δείχνει οίκτο για αυτά που συμβαίνουν αλλά τονίζει σε όλους τους τόνους ότι αυτή έπρεπε να διοικεί τη Σμύρνη και όχι οι Έλληνες. Και μάλιστα ζητά να επισπευστεί η ειρήνη, όταν τα πράγματα είναι δυσμενή για τον Ελληνικό στρατό, προκειμένου ο Κεμάλ να κεφαλαιοποιήσει τη νίκη του.

Η Μπολσεβίκικη Ρωσία είναι και αυτή με το μέρος του Κεμάλ, όπως είναι φανερό από τα γραφόμενα στον «Εθνικό κήρυκα». Αντιδρά αρνητικά απέναντι στην κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τον Ελληνικό στρατό. Γι' αυτήν κάτι τέτοιο θα αποτελούσε καθαρά εχθρική στάση απέναντι στη Ρωσία. Και όταν ο Κεμάλ βγαίνει «νικητής και τροπαιοφόρος», τότε δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να συγχαίρει με τηλεγραφήματα για τις τουρκικές νίκες και να «συμμερίζεται την τουρκική χαρά». Παράλληλα καταγγέλλεται και η εχθρική στάση της Ιταλίας, η οποία έδρασε σε όλη τη διάρκεια της μικρασιατικής κρίσης υπονομευτικά για τα ελληνικά συμφέροντα.

Το εντυπωσιακό πάντως είναι ότι το σύνολο των Δυνάμεων δεν συγκινείται από το μέγεθος του δράματος που συντελείται μπροστά στα μάτια τους. Ακόμα και όταν ο τουρκικός στρατός είναι προ των Πυλών της Σμύρνης, αυτοί δεν κάνουν τίποτα άλλο από το να συσκέπτονται στο πώς να σώσουν τους δικούς τους υπηκόους αδιαφορώντας στην ουσία για τους Έλληνες της Σμύρνης. Και όταν πια ο Κεμάλ απειλεί τα Δαρδανέλια, αυτό που τους ενδιαφέρει είναι να διατηρήσουν την παρουσία τους εκεί και να μη θιγεί το καθεστώς των Στενών. Χαρακτηριστικό είναι το δημοσίευμα που αναφέρει την απαίτηση των Δυνάμεων να αντέξει ο Ελληνικός Στρατός για δέκα μέρες ακόμη, προκειμένου να αποβιβαστούν συμμαχικά στρατεύματα στα Στενά των Δαρδανελίων.

Από την πλευρά της η εφημερίδα «Φως» είναι καταγγελτική απέναντι σε όλες τις Μεγάλες Δυνάμεις με διαβαθμίσεις όμως. Πάντως το κυρίαρχο κατηγορώ το εξαπολύει εναντίον της Γαλλίας και ακολουθούν οι υπόλοιπες Ρωσία, Ιταλία, αλλά και η Αγγλία. Απέναντι στην Αγγλία πάντως ακολουθεί μια επαμφοτερίζουσα στάση άλλοτε καταγγελτική και άλλοτε ικετευτική να βοηθήσει τα ελληνικά δίκαια. Η στάση αυτή υπαγορεύτηκε εν πολλοίς και από την ίδια τη στάση της Αγγλίας απέναντι στο Ανατολικό Ζήτημα, καθώς θεωρητικά υποστήριζε τις ελληνικές θέσεις, αν και επί του πρακτέου δεν προσέφερε κάποια βοήθεια. Η λογική της εφημερίδας στο σημείο αυτό ακολουθούσε την ευρύτερη Ελληνική να επαινεθεί η Αγγλία έτσι ώστε την θεωρητική στήριξη που παρείχε στην Ελλάδα να την μετουσιώσει σε πράξη.

Το «Φως» δεν παραλείπει και αυτό να αναφερθεί στη στρατιωτική βοήθεια που παρείχε η Γαλλία στον Κεμάλ και στο πολεμικό υλικό που τον προμηθεύει. Επιπλέον στηλιτεύει την οπτική Γάλλου στρατηγού που επισκεπτόμενος τον Γάλλο Πρωθυπουργό Πουανκαρέ παρουσίασε μέσω της φιλοκεμαλικής οπτικής του τους

Κεμαλιστές ως εκλεκτό λαό του Θεού στην Ανατολή, ενώ τους Έλληνες ως καταδικασμένους σε οικτρό τέλος. Επιπλέον στηλιτεύεται η απόφαση της Γαλλίας να ματαιώσει τις ανακρίσεις «περί των Θηριωδιών» στη Μικρά Ασία μη δεχόμενη να συμμετέχει στα έξοδα της Ανακριτικής Επιτροπής. Μάλιστα η εφημερίδα έχει ειρωνική διάθεση απέναντι στην απόφαση αυτή δίνοντας ως τίτλο σε αυτή την είδηση, «Η ΤΣΙΓΓΟΥΝΙΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ.»

Αλλά και ο ρόλος της Ρωσίας αποκαλύπτεται, καθώς παρουσιάζεται η μυστική προεδρία του Τρότσκι στο επαναστατικό συμβούλιο με σκοπό να βοηθήσει τους Κεμαλικούς στην κατάληψη της Κωνσταντινούπολης. Επίσης γίνεται αναφορά και στη συνθήκη ανάμεσα στους Ρώσους και τους Τούρκους περί συνεργασίας κατάληψης των Δαρδανελίων, λαμβάνοντας ως αντάλλαγμα πλήρη ελευθερία ενεργείας στον Εύξεινο Πόντο.

Επιπλέον οι δύο εφημερίδες δεν θα μπορούσαν να κλείσουν τα μάτια μπροστά στις φοβερές τουρκικές πρακτικές, οι οποίες ήταν ενταγμένες σε μια ανηλεή προσπάθεια εξόντωσης του χριστιανικού στοιχείου. Και οι δύο αποτυπώνουν με το δικό τους τρόπο τα όσα συγκλονιστικά βίωσαν Έλληνες και Αρμένιοι, οι οποίοι αντιμετώπιστηκαν χωρίς οίκτο. Τα δημοσιεύματα καλύπτουν όλο το φάσμα των διώξεων και των δολοφονιών και πριν και μετά την κατάρρευση του Μετώπου και την καταστροφή της Σμύρνης. Αρχικά και οι δύο εφημερίδες δημοσιεύουν άρθρα και μαρτυρίες σχετιζόμενες με διώξεις Ελλήνων και Αρμενίων καθώς και την γενοκτονία του Ποντιακού Ελληνισμού. Στη συνέχεια παρουσιάζουν όλο το ανθρώπινο δράμα που έζησαν οι πρόσφυγες μετά των κατάρρευση του μετώπου, που κορυφώθηκε μετά την πυρπόληση της Σμύρνης.

Η εφημερίδα «Εθνικός Κήρυξ» από τη μία πλευρά αναφέρεται στα Αμελέ Ταμπουρού και στις εξοντωτικές πορείες των Ελλήνων και των Αρμενίων στα βάθη της Μικράς Ασίας που αποκλειστικό σκοπό τους είχαν την εξόντωση των δυστυχησμένων αυτών υπάρξεων. Τα δημοσιεύματά τους στηρίζονται σε μαρτυρίες Αμερικανών μελών της Εθνικής Περιθάλψεως που δεν άντεξαν τη φρίκη και κατήγγειλαν στον πολιτισμένο κόσμο τα όσα φοβερά είδαν και έζησαν. Η εφημερίδα μπαίνει στη διαδικασία καταγραφής ανατριχιαστικών λεπτομερειών του δράματος. Μέσα από την περιγραφή αυτού του μαρτυρίου ο αναγνώστης δοκιμάζει τις αντοχές του, καθώς δεν θα ήταν υπερβολή να ειπωθεί ότι τέτοια μαρτύρια δοκιμάζουν την

έννοια **άνθρωπος**. Παράλληλα δεν παραλείπει να αναφερθεί και στις ανατριχιαστικές περιγραφές της Γενοκτονίας των Ποντίων, καθώς δημοσιεύει άρθρα με ολόκληρους καταλόγους χωριών που κήκαν και οι κάτοικοί τους σφαγιάστηκαν καθ' ολοκληρίαν.

Αντίστοιχα και η εφημερίδα «Φως» μεταφέρει ανάλογες ειδήσεις «φρίκης» με σκοπό να ενημερώσει τους Αιγυπτιώτες Έλληνες για το ανθρώπινο δράμα που συντελούνταν στη Μικρά Ασία. Και αυτή στηρίζεται σε μαρτυρίες Αμερικανών, μελών της Εθνικής Περιθάλψεως, οι οποίοι από ό,τι φαίνεται, ήταν και οι πιο συνειδητοποιημένοι και ανθρωπιστές σε σχέση με τους υπόλοιπους ξένους και δεν άντεξαν να μείνουν σιωπηλοί απέναντι στο απάνθρωπο πρόσωπο που έδειξαν οι Κεμαλιστές. Και εδώ γίνεται περιγραφή των απελάσεων του χριστιανικού στοιχείου διανθισμένο και με επιπλέον στοιχεία για τις φοβερές σκηνές όπου εκτυλίσσονταν στο αρμενικό ορφανοτροφείο όπου αλλόφρονες μανάδες που προσπαθούσαν να σώσουν τα παιδιά τους από βέβαιο θάνατο, αλλά και συγκλονιστικές σκηνές χωροφυλάκων να χτυπούν έφιπποι με βαριά σπαθιά «ολολίζοντα» μικρά παιδιά. Καιόμενα χωριά και η «ζώσα παρέλαση» που θυμίζει την κόλαση του Δάντη περιγράφονται στα άρθρα της εφημερίδας και ολοκληρώνουν το θλιβερό θέαμα.

Επιπλέον το «Φως» προβαίνει σε αποκαλύψεις σχετικά με την προσπάθεια των Τούρκων να αποκρύψουν τα εγκλήματά τους απειλώντας τους ξένους που προέβησαν σε καταγγελίες. Κοντά σε αυτά δημοσιεύει και καταγγελίες προσφύγων Αρμενίων, όπου εκεί παρουσιάζονται σε όλο τους το μεγαλείο η ποικιλία μεθόδων εξόντωσης του χριστιανικού στοιχείου, που δεν περιορίζονταν μόνο φόνους, αλλά διανθίζονταν και με υφαρπαγή των περιουσιακών στοιχείων των Χριστιανών. Η εφημερίδα δεν παραλείπει να αναφερθεί και στην προσπάθεια του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού να σώσει ορφανά δωροδοκώντας τις τουρκικές Αρχές.

Όταν στη συνέχεια το Μέτωπο κατέρρευσε και οι δύο εφημερίδες αποτύπωσαν στις σελίδες τους τα συγκλονιστικά γεγονότα της πυρπόλησης της Σμύρνης και το δράμα των προσφύγων. Συγκεκριμένα η εφημερίδα «Εθνικός Κήρυξ» περιγράφει αρχικά τη χαώδη κατάσταση στην οποία περιήλθε η Σμύρνη, μαστιζόμενη από τύφο και άλλες επιδημίες λόγω της συσσώρευσης χιλιάδων προσφύγων. Στη συνέχεια η πυρπόληση της Σμύρνης παρουσιάζεται με τρόπο συγκλονιστικό. Το δράμα περιγράφεται λεπτό προς λεπτό βασιζόμενο στις μαρτυρίες Μικρασιατών, αλλά και ξένων πολιτών που σώθηκαν από αυτή την «κόλαση του Δάντη» την τελευταία στιγμή.

Η εφημερίδα παρουσιάζει μαρτυρίες που πιστοποιούν ότι η φωτιά ξεκίνησε από την αρμενική συνοικία από Τούρκους. Ακολούθως παρουσιάζει έναν ατέλειωτο κατάλογο από πολλούς και ποικίλους απάνθρωπους τρόπους εξολοθρευμού του χριστιανικού στοιχείου. Οι σφαγές, οι λεηλασίες και οι εμπρησμοί δεν έχουν τέλος. Από το θάνατο δε γλιτώνει ούτε ο κλήρος. Η εφημερίδα αποτυπώνει και τη δολοφονία του Χρυσοστόμου Σμύρνης, ο οποίος ήταν ο προεξάρχων αλλά δεν ήταν και ο μοναδικός ιερωμένος θύμα αυτής της φοβερής σφαγής.

Αλλά και η εφημερίδα «Φως» ταυτίζεται εν πολλοίς με τον «Εθνικό Κήρυκα» στην αποτύπωση της καταστροφής. Ουσιαστικά θα λέγαμε ότι η κάθε εφημερίδα έβαζε το δικό της λιθαράκι για την αποτύπωση των δραματικών στιγμών και έδινε τις δικές της λεπτομέρειες για τα φοβερά γεγονότα. Από την πλευρά της το «Φως» δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη μαρτυρία του Γενικού Προξένου των Ηνωμένων Πολιτειών Χόρτον. Εκεί περιγράφονται όλα τα δραματικά γεγονότα, μετά την είσοδο του Κεμάλ στην πόλη. Δίνεται λεπτομερής περιγραφή για τις σφαγές, τις λεηλασίες, και την πυρπόληση της πόλης.

Αλλά και σε μια σειρά άλλων άρθρων παρουσιάζεται το θλιβερό σκηνικό. Η έννοια του σεβασμού στον ικέτη δεν υπάρχει, καθώς τα γυναικόπαιδα σφαγιαζονται και πυροβολούνται ακόμα και όταν βρίσκουν καταφύγιο σε ιερούς ναούς. Και εδώ υπάρχει αναφορά στη δολοφονία του Χρυσοστόμου Σμύρνης του οποίου τονίζεται η αγέρωχη στάση μέχρι το φρικιαστικό του τέλος. Γενικά πάντως το χριστιανικό στοιχείο δοκιμάζεται στην προκυμαία της Σμύρνης και φονεύεται με κάθε τρόπο. Και σε αυτή την εφημερίδα παρουσιάζονται μαρτυρίες διασωθέντων Ελλήνων και ξένων, αλλά ακόμα και πληρωμάτων ξένων πλοίων που υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες των φοβερών συμβάντων.

Τελικά, αυτό που αποδεικνύεται από τη μελέτη του συγκεκριμένου υλικού είναι ότι ο Ελληνικός Κόσμος δεν έμεινε ασυγκίνητος απέναντι στο δράμα της Μικρασιατικής Καταστροφής. Προσπάθησε να αντιδράσει και να βοηθήσει με κάθε τρόπο. Διοργάνωσε συλλαλητήρια και όταν ο πόλεμος βρισκόταν σε κρίσιμη καμπή και μετά την ήττα ως ένδειξη διαμαρτυρίας απέναντι στις Ξένες Δυνάμεις. Τα δημοσιεύματα σχετικά με τα συλλαλητήρια έχουν σαφώς πιο μεγάλη έκταση στον «Εθνικό Κήρυκα», καθώς οι διαμαρτυρίες ήταν πιο έντονες στην Αμερική. Άλλωστε η Αίγυπτος ήταν χώρα φίλα προσκείμενη στην Τουρκία και δεν υπήρχαν περιθώρια για

μεγάλες διαμαρτυρίες από τους ομογενείς. Το «Φως» κυρίως δημοσιεύει συλλαλητήρια που γίνονται από Έλληνες εκτός Αιγύπτου και όχι Αιγυπτιώτες Έλληνες καθώς, όπως χαρακτηριστικά γράφει, αυτοί «κοιμούνται ως να φορούν τη μάσκα του χλωροφορμίου».

Παράλληλα, εκτός από τα συλλαλητήρια, οι Έλληνες ομογενείς έκαναν μεγάλη προσπάθεια συγκέντρωσης χρημάτων διά μέσου εράνων. Δεν έλειψαν μάλιστα και οι αλληλοκατηγορίες ανάμεσα σε Βενιζελικούς και Βασιλικούς για κακή διαχείριση των χρημάτων. Η εφημερίδα «Εθνικός Κήρυξ» έκανε μεγάλη κινητοποίηση, η οποία είχε ήδη ξεκινήσει πριν την πυρόληση της Σμύρνης, όταν έβλεπε ότι τα πράγματα στο Μικρασιατικό Μέτωπο «δεν πήγαιναν καλά». Ο έρανος κορυφώθηκε με το δράμα των Μικρασιατών Προσφύγων. Ο «απολυτρωτικός Έρανος» που διεξήγαγε είχε διττό χαρακτήρα. Τη συγκέντρωση χρημάτων για τους πρόσφυγες αλλά και την επιδίωξη «απολύτρωσης» της Ελλάδας από τους «δημίους» της, όπως θεωρούσε το Κωνσταντινικό καθεστώς.

Εκτός από τον απολυτρωτικό Έρανο που διεξαγόταν με την αποστολή χρημάτων στην ίδια την εφημερίδα, δημοσιευόντουσαν και άρθρα που παρακινούσαν για εισφορές σε ερανικές επιτροπές, όπως αυτή της Μικρασιατικής Άμυνας, που με αυτοπρόσωπη παρουσία τους στην Αμερική ζητούσαν οικονομική στήριξη. Επίσης όταν το ανθρώπινο δράμα των προσφύγων ήταν στο αποκορύφωμά του, δημοσίευσε την «σπαραξικάρδια έκκληση» του Οικουμενικού Πατριάρχη Μελετίου για οικονομική βοήθεια, δημοσιεύοντας παράλληλα και τη συμβολή της εκκλησίας, η οποία πρώτη εκποίησε ακόμα και τα ιερά σκεύη, τα άμφια και τις εικόνες για να ανταπεξέλθει στις τεράστιες ανάγκες. Τέλος δημοσιεύει και τις εισφορές της οικογένειας Βενιζέλου αλλά και άλλων επιφανών Βενιζελικών.

Από την πλευρά του το «Φως» διεξάγει και αυτό τον δικό του αγώνα συγκέντρωσης χρημάτων. Οι δικές του προσπάθειες όμως ξεκινούν όταν τα γεγονότα έχουν φτάσει στο αποκορύφωμά τους και οι ανάγκες των προσφύγων ήταν επιτακτικές. Ο λόγος ήταν ότι η εφημερίδα έχοντας σαφή βασιλικό προσανατολισμό αρνούσαν να πιστέψει την ήττα μέχρι την τελευταία στιγμή, πίστευε ότι οι νίκες του Κεμάλ ήταν υπερεκτιμημένες και θεωρούσε ότι τελική νίκη θα ήταν ελληνική. Όταν πλέον επήλθε η Μικρασιατική Καταστροφή, τα χιλιάδες θύματα και οι αναρίθμητοι πρόσφυγες συντάραξαν και τους Αιγυπτιώτες Έλληνες. Τότε λοιπόν το «Φως» έκανε και αυτό τη

δική του «ερανική» εκστρατεία προβάλλοντας πλήθος δράσεων ερανικών επιτροπών επιφανών Ελλήνων Αιγυπτιωτών. Επίσης ζητήθηκε η οικονομική στήριξη σε λαχειοφόρους αγορές για τη συγκέντρωση χρημάτων υπέρ των προσφύγων.

Παράλληλα δόθηκε έμφαση στην έκκληση του Πατριάρχη Μελετίου προς τον Πατριάρχη Αλεξανδρείας Φώτιο για βοήθεια. Συγχρόνως τονίστηκαν και «διαφημίστηκαν» οι εισφορές της βασιλικής οικογένειας ως παράδειγμα προς μίμηση και για τους απλούς πολίτες, όλους αυτούς που πονούν για το μικρασιατικό δράμα.

Αναφορικά τώρα με τον τρόπο γραφής, προχωρώντας την ερευνητική μου προσπάθεια διαπίστωσα ότι υπάρχει υφολογική διαφορά ανάμεσα στις δύο εφημερίδες. Ο «Εθνικός κήρυξ» έχει μια πιο δυναμική γραφή και ο λόγος του είναι πιο καταγγελτικός. Είναι βενιζελικού προσανατολισμού και απευθύνεται σε πιο λαϊκά στρώματα. Η φρασεολογία του είναι ανάλογη. Χρησιμοποιεί πολλές φορές ακραία ρητορική και τίτλους όπως: ΑΓΑΛΛΕΤΑΙ ΚΑΙ ΕΥΦΡΑΙΝΕΤΑΙ Η ΔΑΝΟΡΡΩΣΙΚΗ ΥΙΑΙΝΑ, ΔΕΙΞΕ ΤΟΝ ΑΝΔΡΙΣΜΟ ΣΟΥ ΕΠΑΙΣΧΥΝΤΕ ΠΡΟΔΟΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΕ ΓΛΥΒΟΥΡΓΕ, ΚΡΕΜΑΛΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΥΡΑΝΝΟΝ, ΝΑ ΕΚΛΕΙΨΟΥΝ ΟΙ ΑΡΧΙΔΟΛΟΦΟΝΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, ΣΚΑΣΜΟΣ ΠΑΤΡΙΔΟΚΑΠΗΛΟΙ! Ζητά εξιλαστήρια θύματα άμεσα για την εθνική συμφορά. Άλλωστε μιλάμε για ένα έντυπο που εκείνη τη χρονική στιγμή βρίσκεται στην αντιπολίτευση και πάντοτε εξ' ορισμού ο αντιπολιτευτικός Τύπος εμφανίζεται δριμύς κατήγορος της εκάστοτε κυβέρνησης.

Η συγκεκριμένη εφημερίδα βέβαια έχει σαφή πολιτική θέση υπέρ του Βενιζέλου και στην πραγμάτευση των άρθρων της ακολουθεί αντιβασιλική στάση. Δε διστάζει να επιρρίψει ένα δριμύ κατηγορώ εναντίον του Κωνσταντίνου και των χειρισμών των κυβερνήσεών του για την τροπή που πήραν τα πράγματα και για το δράμα που ακολούθησε. Κατηγορεί την απόφαση για κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από την Ελληνική Κυβέρνηση ως Δονκιχωτική. Ο Κωνσταντίνος ως άλλος Ρωμαίος Αυτοκράτορας επιδιώκει να προσφέρει εντυπωσιασμό και θέαμα για να αποπροσανατολίσει «τα όμματα» του λαού από τα εσωτερικά και εξωτερικά προβλήματα.

Και στην πορεία των γεγονότων, όταν η εφημερίδα βλέπει τη δραματική κατάσταση που οδηγεί σε μια σίγουρη τραγωδία, προσπαθεί να κρούσει τον κώδωνα του κινδύνου για την καταστροφή που έρχεται. Προσπαθεί να αφυπνίσει, αλλά και να

καταγγείλει με σκληρές εκφράσεις αυτούς που θεωρεί ενόχους για την εθνική συμφορά. Πρόκειται για προδότες, οι οποίοι με λάθη και παραλήψεις τους έδωσαν τη δυνατότητα στον Κεμάλ να εξαλείψει τον Ελληνισμό της Μικράς Ασίας. Όταν πλέον η καταστροφή είναι μια πραγματικότητα ζητά **τη κεφαλήν επί πίνακι** των υπευθύνων.

Για την εφημερίδα ο Κωνσταντίνος είναι ο Δανορρώσσος που δεν πονά την Ελλάδα ως πατρίδα του και τη βλέπει με τα λάθη και τις παραλήψεις του. Οι κωνσταντινικές κυβερνήσεις εμφανίζονται κατώτερες των περιστάσεων. Είναι ανίκανες να προβλέψουν το τί θα συμβεί και αδύναμες να αντιδράσουν απέναντί στην τραγωδία που είναι προ των πυλών. Μάλιστα η μεταφορά Ελλήνων στρατιωτών από το Μικρασιατικό Μέτωπο για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης καταλογίζεται ως ένα από τα μοιραία λάθη της κυβέρνησης Γούναρη που οδήγησε στην καταστροφή, καθώς οδήγησε σε εξασθένηση του Μικρασιατικού Μετώπου.

Αντίθετα το «Φως» πιστή στο Βασιλιά και τη βασιλική παράταξη προσπαθεί να σταθεί στο πλευρό του και να τον στηρίξει σε αυτές τις δύσκολες στιγμές. Οι αναγνώστες της άλλωστε απευθύνονται στην εύρωστη οικονομική κοινότητα των Ελλήνων της Αιγύπτου που λόγω της οικονομικής της επιφάνειας σε αρκετό ποσοστό είναι φίλα προσκείμενη στην βασιλική παράταξη. Τα δημοσιεύματά της λοιπόν είναι υποστηρικτικά στις κυβερνητικές αποφάσεις. Για τα κακώς κείμενα και την άσχημη τροπή που πήρε ο Μικρασιατικός Πόλεμος για τη Ελλάδα δεν φταίει ο Κωνσταντίνος. Φταίνε οι Σύμμαχοι, οι Βενιζελικοί που συντηρούν το κλίμα του Διχασμού, φταίνε οι σύμβουλοι του Βασιλιά που αποδείχθηκαν κατώτεροι των περιστάσεων. Φταίνε κατ' αρχήν οι σε πολλά εισαγωγικά Σύμμαχοί μας που υπονομεύουν την βασιλική κυβέρνηση και τις αποφάσεις της για να την εξαναγκάσουν σε παραίτηση υπέρ του Βενιζέλου.

Ουσιαστικά η εφημερίδα στην προσπάθειά της να απεκδύσει από κάθε ευθύνη τον Βασιλιά θεωρεί ως ένα ακόμη υπεύθυνο για τις τραγικές εξελίξεις τη βενιζελική παράταξη και το κλίμα του Εθνικού Διχασμού που υποδαύλιζε. Ιδιαίτερα καταγγελτική είναι για το βενιζελικό Τύπο, τον οποίο θεωρεί ότι προέβαινε σε άδικες επιθέσεις στην κυβέρνηση και ότι λειτουργούσε διχαστικά. Σε κάθε περίπτωση χρεώνει όχι μόνο τον βενιζελικό Τύπο αλλά και επιφανή πρόσωπα της βενιζελικής παράταξης ότι δεν στήριξαν τις κυβερνητικές αποφάσεις και ότι δεν διαπνέονταν από πνεύμα εθνικής ομοψυχίας και συνεννόησης πράγμα που θα ήταν πολύ επωφελές για την Ελλάδα. Η

βασική φιλοσοφία «εν τη ενώσει η ισχύς» δεν τηρήθηκε σε αυτή δύσκολη συγκυρία για την Ελλάδα με ολέθρια αποτελέσματα.

Βέβαια, όταν η μικρασιατική κρίση έφτασε στο αποκορύφωμά της με την πυρπόληση της Σμύρνης, τον εξολοθρεμό απείρων προσφύγων και τον ξεριζωμό αρκετών άλλων, το ερώτημα της αναζήτησης ευθυνών τέθηκε από την κοινή γνώμη ακόμα πιο επιτακτικό. Ο Κωνσταντίνος αναγκάζεται σε παραίτηση υπέρ του Διαδόχου Γεωργίου. Τότε για μια ακόμη φορά το «Φως» στηρίζει το Βασιλιά και δίνει μια τρίτη εκδοχή για τους ενόχους του μικρασιατικού δράματος. Για τα δεινά του Ελληνισμού ευθύνεται, όχι ο ίδιος αλλά οι σύμβουλοί του, οι οποίοι φάνηκαν κατώτεροι των περιστάσεων. Είναι τα «αθύρματα» που δεν έκαναν τους σωστούς χειρισμούς και έριξαν το καράβι της Ελλάδας στα βράχια. Ο Κωνσταντίνος είναι το θύμα των περιστάσεων που θυσιάζεται για μια ακόμη φορά για να σωθεί το Έθνος. Με τη δική του αποχώρηση θα κατευνάσει τα πάθη του Εθνικού Διχασμού και τους Συμμάχους ώστε να βοηθήσουν την Ελλάδα να μη χαθεί και η Θράκη.

Φτάνοντας λοιπόν αισίως στο τέλος αυτής μου της επιστημονικής εργασίας θα ήθελα να αναφερθώ στις δυσκολίες που αντιμετώπισα κατά την εκπόνησή της. Αναμφισβήτητα το τελικό αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας προέκυψε ύστερα από ατέλειωτες ώρες διαβάσματος και την επίμονη μελέτη ενός μεγάλου αριθμού πρωτογενών και δευτερογενών πηγών, δημοσιογραφικών άρθρων αλλά και αρκετά εκτεταμένης βιβλιογραφίας σχετιζόμενης με το θέμα.

Η έρευνα που έκανα ήταν ενδελεχής και εις βάθος. Οι εφημερίδες, οι οποίες είναι πρωτογενείς πηγές αντιμετωπίστηκαν ως αρχειακό υλικό και πραγματικά είναι αρκετά δύσκολη και επίπονη δουλειά να μελετηθούν σε όλη τους την έκταση. Σε κάθε περίπτωση δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το επιστημονικό αυτό πόνημα, το οποίο βασίστηκε σε εξονυχιστική μελέτη των πηγών, έδωσε μια νέα θέαση απέναντι στα γεγονότα του Μικρασιατικού Πολέμου και κυρίως της Μικρασιατικής Καταστροφής.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Εφημερίδες

Εθνικός Κήρυξ, (Αύγουστος – Σεπτέμβριος 1922).

Φως, (Αύγουστος – Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 1922).

B. Βιβλιογραφία

Αναγνωστοπούλου Σ., Ο Αγώνας της Ανεξαρτησίας των Τούρκων, 1919 - 1922 στο: *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1922 (Επιμ. Χ. Κουλούρη)*, Αθήνα 2010.

Ανδριώτης Ν., Το Προσφυγικό Ζήτημα στην Ελλάδα (1821- 1930) στα: *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα 2009.

Αποκάλυψις Ιωάννου, Χατζηφώτης Ι. Μ (προλ.), Κουτσαράς Ι.Θ. (ερμ. αποδ), Αθήνα 1995.

Αχλάδη Ε., Η Κοσμοπολίτικη Σμύρνη, στο: *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1922 (Επιμ. Χ. Κουλούρη)*, Αθήνα 2010.

Βενέζης Η., *Αιολική Γη*, Αθήνα 1969.

Δεληγιάννης Γ., *Η Αιχμαλωσία, Έξοδος από τη Σμύρνη, Μαρτυρίες*, Αθήνα 2001.

Δεληγιάννης Γ., *Η Ανταλλαγή των Πληθυσμών και η Εγκατάσταση των Ελλήνων Προσφύγων της Καππαδοκίας στη Μακεδονία*, Αθήνα 2001.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 15 (1978).

Hale - Bierstadt E., *Η μεγάλη Προδοσία, ο Ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων στη Μικρασιατική Καταστροφή και στη Συνθήκη της Λοζάνης*, Αθήνα 1997.

Καψής Γ. Π., *1922 Η Μαύρη Βίβλος*, Αθήνα 1992.

Καψής Γ. Π., *Χαμένες Πατρίδες*, Αθήνα 1989.

Κιτρομηλίδης Π. Μ., Η ιδεολογία του Προσφυγισμού, στο: *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1922* (Επιμ. Χ. Κουλούρη), Αθήνα 2010.

Κιτρομηλίδου Μ., *Το Μικρασιατικό Ζήτημα στην Εφημερίδα Πάφος της Κύπρου*, Λευκωσία 1994.

Κόκκινος Δ. Α., *Η Ελληνική Επανάσταση*, Αθήνα 1968, τ. 4.

Κόκκινος Δ. Α., *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδας 1800-1945*, Αθήνα 1972, τ. 4.

Κωστής Κ., Το Προσφυγικό ζήτημα, στο: *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1922* (Επιμ. Χ. Κουλούρη), Αθήνα 2010.

Λούβη Λ., Το τέλος της Μεγάλης Ιδέας, στο: *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1922* (Επιμ. Χ. Κουλούρη), Αθήνα 2010.

Μαργαρίτης Γ., Από την Αγροτική Οικονομία στην Αστικοποίηση, στα: *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα 2009.

Μαργαρίτης Γ., Οι Πόλεμοι στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, Οι Απαρχές 1900 – 1922*, τ.12, Αθήνα (χ. χ).

Μηλίτση – Νίκα Α., Θεοφιλοπούλου – Στεφανούρη Χ., *Προσφυγικοί Συνοικισμοί Καλαμάτας και Μεσσήνης, από το Αρχείο Διεύθυνσης Κοινωνικής Πρόνοιας Μεσσηνίας*, Καλαμάτα 2008.

Μουρέλος Γ. (Επιμ.), Κιτρομηλίδης Π. Μ. (Εισ.), *Η Έξοδος*, Αθήνα 2004, τ. 2.

Νεϊζί Λ., Η Σμύρνη των Ελλήνων, Ισμίρ των Τούρκων, Κοινή Ιστορία Κοινό Τραύμα, στο *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1922* (Επιμ. Χ. Κουλούρη), Αθήνα 2010.

Πετρίδης Β., *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1917 – 1940*, Αθήνα 2000.

Ruaux R., *Οι Τελευταίες Μέρες της Σμύρνης*, Αθήνα 1993.

Ρήγος Α., *Τα Κρίσιμα Χρόνια, 1922 – 1935*, Αθήνα 1995.

Σκουλάτος Β. - Δημακόπουλος Ν. – Κόνδη Σ., *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη*, Τεύχος Γ', Αθήνα χ. χ.

Σβολόπουλος Κ., Η Αναθεώρηση της Εθνικής Στρατηγικής, στο: *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1922* (Επιμ. Χ. Κουλούρη), Αθήνα 2010.

Τζανακάρης Β. Ι., *Δακρυσμένη Μικρασία 1919 – 1922: Τα χρόνια που Συντάραξαν την Ελλάδα*, Αθήνα 2007.

Τσιτσελίκης Κ., Η Συνθήκη της Λοζάνης και η Ελληνοτουρκική Ανταλλαγή Πληθυσμών, στο: *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1922 (Επιμ. Χ. Κουλούρη)*, Αθήνα 2010.

Χασιώτης Ι. Κ., Η Νεοελληνική Διασπορά και ο Απόδημος Ελληνισμός, στα: *Θέματα Ιστορίας*, Αθήνα 1999.

Ψυρούκης Ν., *Η Μικρασιατική Καταστροφή 1918 - 1923*, Λευκωσία 2000.

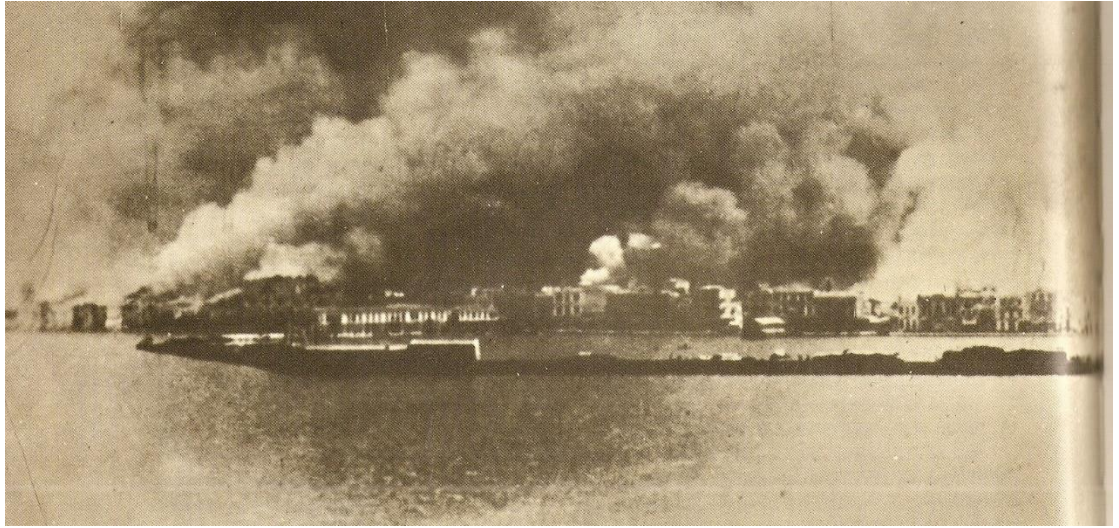
Χρήστου Θ., Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947), Αθήνα 1999.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Φωτ. 1

Η Σμύρνη πριν την καταστροφή. Από Κόκκινος Δ. Α., *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδας 1800-1945*, Αθήνα 1972, τ. 4, σ. 1316.

Φωτ. 2

Η Σμύρνη μετά την καταστροφή. Από Δ. Α Κόκκινος., *Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδας 1800-1945*, Αθήνα 1972, τ. 4, σ. 1330.

Περίληψη

Η Μικρασιατική Καταστροφή ήταν μια μαύρη σελίδα στην Ελληνική Ιστορία. Ο Ελληνισμός που ανθούσε στην Ιωνία εξολοθρεύθηκε συστηματικά και τα απομεινάρια του έγιναν πρόσφυγες και ξεριζώθηκαν από τις πατρογονικές τους εστίες. Ο αντίκτυπος αυτών των γεγονότων ήταν τέτοιος που συντάραξε τον Ελληνισμό από άκρον εις άκρον.

Η θεματική της συγκεκριμένης επιστημονικής εργασίας καταγίνεται ακριβώς με τον αντίκτυπο στους Έλληνες της Διασποράς που είχαν τα δραματικά γεγονότα, τα οποία διαδραματίστηκαν στη Μικρά Ασία κατά την κρίσιμη περίοδο, όπου πάρθηκε η απόφαση από την ελληνική πλευρά για κατάληψη της Κωνσταντινούπολης με στόχο τον τερματισμό του πολέμου, μέχρι τα συγκλονιστικά γεγονότα που ακολούθησαν την πυρπόληση της Σμύρνης ως την παραίτηση Κωνσταντίνου. Συγκεκριμένα το ζητούμενο είναι η οπτική των γεγονότων από μια βενιζελική και μια βασιλική εφημερίδα, οι οποίες μάλιστα να προέρχονται από διαφορετικές γωνίες του Ελληνισμού. Γι' αυτό επιλέχθηκε από τη μία πλευρά ο «Εθνικός Κήρυκας» της Νέας Υόρκης και το «Φως» του Καΐρου. Πρόκειται για μια μελέτη πρωτότυπη που δίνει πρωταγωνιστικό ρόλο στις πρωτογενείς πηγές που έχουν τη δική τους φωνή και δίνουν τη δυνατότητα μιας ενεργής περιδιάβασης στο Χωροχρόνο της Ιστορίας. Επιπλέον υπάρχει παράλληλη τεκμηρίωση και με βιβλιογραφικές αναφορές.

Αυτό που προέκυψε από την συστηματική μελέτη του υλικού ήταν το γεγονός ότι οι Έλληνες της Διασποράς δεν έμειναν απαθείς απέναντι στα δραματικά γεγονότα που σημάδεψαν το τέλος του Μικρασιατικού Πολέμου. Κατέγραψαν τον αρνητικό ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων, αποτύπωσαν τις τουρκικές ωμότητες και το δράμα των προσφύγων. Και το πιο σημαντικό, προσπάθησαν να αντιδράσουν έμπρακτα στα τεκτενόμενα, μέσα από συλλαλητήρια αλλά και εράνους για οικονομική στήριξη στους δοκιμαζόμενους αδελφούς τους, οι οποίοι από νοικοκύρηδες βρέθηκαν κυριολεκτικά στο δρόμο «πεινώντας και γυμνητεύοντες». Βέβαια μπήκαν και στη διαδικασία να αναζητήσουν ενόχους για τη φοβερή συμφορά που έπληξε το Μικρασιατικό Ελληνισμό. Αυτό ήταν και το σημείο που δεν συνέπεσαν καθόλου στις εκτιμήσεις τους, αφού η κάθε εφημερίδα επηρεαζόμενη από το κλίμα του Εθνικού Διχασμού, το οποίο είχε φτάσει μέχρι και το Εξωτερικό, έριξε το ανάθεμα στον πολιτικό της αντίπαλο, αθρώνοντας παράλληλα την φίλα προσκείμενη πολιτική της παράταξη.